

Idrotten och (o)jämligheten

I medlemmarnas eller samhällets intresse?

Idrotten och (o)jämligheten

I medlemmarnas eller samhällets intresse?

Centrum för idrottsforskning är statens sektorsorgan för idrottsforskning med uppgift att initiera, samordna, stödja och informera om forskning inom idrottens område samt att ansvara för uppföljning av statens stöd till idrotten.

Idrotten och (o)jämligheten – I medlemmarnas eller samhällets intresse?

är en del av 2018 års uppföljning av statens stöd till idrotten.

Rapporten finns att ladda ner som pdf på www.centrumforidrottsforskning.se.

© Centrum för idrottsforskning 2019:2

Redaktion och projektledning: Christine Dartsch, Johan R Norberg & Johan Pihlblad

Språkgranskning: Nathalie Carrera, fix my wOrd

Formgivning omslag: Camilla Atterby, www.laghammar.se

Omslagsfoto: Bildbyrån

Tryck: TMG Tabergs

ISBN: 978-91-984050-4-0

Förord

Jämlik idrott är ett viktigt mål i statens idrottspolitik. Enligt regeringen ska statsbidraget stödja verksamhet som gör det möjligt för alla människor att utöva idrott och motion. Riksidrottsförbundet har också som mål om att 2025 ha en idrottsrörelse där alla får plats att idrotta utifrån sina villkor oavsett ambition, ålder, kön, prestationsnivå eller andra förutsättningar.

Den här antologin innehåller sju perspektiv på ojämlikheten inom föreningsidrotten. Den belyser hur förutsättningarna att idrotta skiljer sig åt mellan barn och ungdomar i Sverige beroende på inkomst, utbildningsbakgrund, härkomst, kön och bostadsort. Boken ger även beskrivningar av hur idrottsrörelsen arbetar för att nå sina högt uppsatta mål, och analyser av dess förmåga att hantera komplexa samhällsproblem.

Boken inleds med ett kapitel där Centrum för idrottsforskning introducerar och sammanfattar övriga bidrag.

Idrotten och (o)jämligheten – I medlemmarnas eller samhällets intresse? är en del av årets uppföljning av statens stöd till idrotten. Se Centrum för idrottsforskningens rapport *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2018* för en mer utförlig analys av hela 2018 års uppföljningsuppdrag.

Trevlig läsning

Susanna Hedenborg
Ordförande i Centrum för idrottsforskning

Innehåll

Idrotten och (o)jämligheten – en introduktion	7
<i>Johan R Norberg, utredare Centrum för idrottsforskning</i>	
1. Ungas idrottande – inte bara en klassfråga.....	29
<i>Bengt Larsson, Gymnastik- och idrottshögskolan</i>	
2. Ojämligheten i föreningsidrotten	51
<i>Stig Elofsson, Ulf Blomdahl, Karolina Bergmark, Linda Lengheden & Magnus Åkesson, Ung livsstil</i>	
3. Idrottsrörelsens dubbla uppdrag.....	75
<i>Olov Wolf-Watz, Strategirådet</i>	
4. Midnattsfotboll – ett svar eller symptom på ojämlikhet?.....	109
<i>Magnus Dahlstedt & David Ekholm, Linköpings universitet</i>	
5. Jämlik idrott och funktionsnedsättningar	133
<i>Susanna Geidne, Örebro universitet & Kajsa Jerlinder, Högskolan i Gävle</i>	
6. För vilka föreningar är jämlikhet viktigt?	151
<i>Cecilia Stenling & Josef Fahlén, Umeå universitet</i>	
7. Nyanländas etablering i idrottsrörelsen	167
<i>Jonas Arnoldsson, Lillemor Lindell, Peter Mattsson & Jenny Svender, Riksidrottsförbundet</i>	

Idrotten och (o)jämligheten – en introduktion

Johan R Norberg, utredare vid Centrum för idrottsforskning

”Redan tidigt i livet och under de första levnadsåren finns och uppstår skillnader i förhållanden och villkor som påverkar människors hälsa och livschanser. Barn med olika familjebakgrund får därför olika förutsättningar, liksom deras föräldrar och andra vuxna har olika villkor och möjligheter till god hälsa.”

Citatet är hämtat från slutrapporten för Kommissionen för jämlik hälsa. Kommissionen tillsattes av regeringen 2015 med uppdrag att föreslå åtgärder för att minska hälsoklyftorna i det svenska samhället. Arbetet var brett upplagt och utmynnade i ett stort antal rapporter och betänkanden. Det övergripande budskapet var emellertid ett och samma: att människors hälsa och livschanser är ojämligt fördelade i samhället – och att ojämligheten följer tydliga socioekonomiska mönster.¹

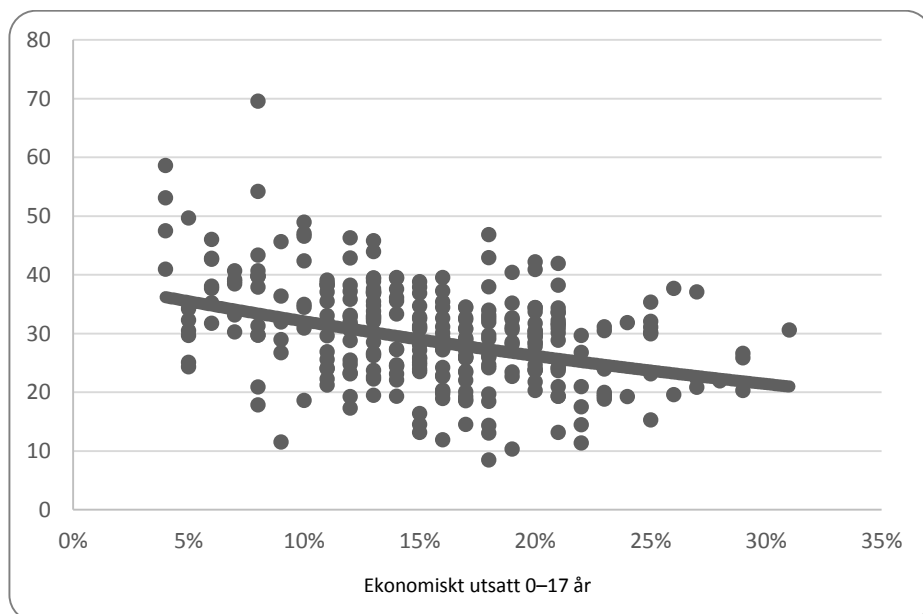
I vetenskapliga sammanhang brukar begreppet *den sociala gradienten* användas i analyser av sambandet mellan folkhälsa och social position. Forskning om den sociala gradienten visar både att Sverige, trots allmänt hög levnadsstandard, har påtagliga skillnader i hälsa och dödlighet mellan grupper med olika social position samt att hälsogapet snarare ökat än minskat under de senaste 30 åren.²

Den sociala gradienten kan uttydas på många samhällsområden; i människors hälsa och förväntade livslängd, i utbildningssystemet och på arbetsmarknaden. Den framträder även i frågor kopplat till idrott och fysisk aktivitet. Centrum för idrottsforskning (CIF) har sedan 2009 i uppdrag av regeringen att följa upp statens stöd till idrotten. Ett återkommande tema i de rapporter och den statistik som CIF publicerar, är att ungas idrottande följer tydliga socioekonomiska mönster.

¹ <http://kommissionjamlikhalsa.se>

² SOU 2016:55, Delbetänkande av Kommissionen för jämlik hälsa. *Det handlar om jämlik hälsa. Utgångspunkter för Kommissionens vidare arbete*, s. 13–14.

Jämförelser av aktivitetsnivåer i barn- och ungdomsidrotten i landets kommuner visar att verksamheten är störst i medelstora och socioekonomiskt välmående städer och förortskommuner, särskilt i Stockholms- och Skåne-regionen. Lägst aktivitetsnivåer återfinns på motsvarande sätt i små kommuner huvudsakligen belägna i landsbygd eller glesbygd. Ett liknande scenario framträder när statistik om ungas utsatthet ställs mot deras deltagande i föreningsidrotten. Figur 1 nedan har tagits fram av Riksidrottsförbundet och visar hur Sveriges 290 kommuner fördelar sig när den totala aktivitetsnivån i det statliga lokala aktivitetsstödet (LOK-stödet) kombineras med Barnombudsmannens indikator om barn i ekonomiskt utsatta familjer samt barn i familjer med låg inkomststandard. Den heldragna så kallade trendlinjen visar tydligt att ungas föreningsidrottande är högt i kommuner med låg andel ekonomiskt utsatta familjer för att därefter minska i takt med att andelen ekonomiskt utsatta ökar.

Figur 1. Ekonomisk utsatthet och LOK-stöd 2016. Deltagartillfällen per capita och år.

■ Kommuner, utifrån ekonomisk utsatthet och LOK-stöd — Trendlinje

Källa: Riksidrottsförbundet

Som ytterligare exempel kan nämnas att Statistiska Centralbyrån (SCB) kontinuerligt undersöker ungas levnadsförhållanden. I detta material ingår uppgifter om ungas föreningsstillhörighet. Uppgifterna, som årligen redovisas av CIF, förstärker bilden av ett starkt samband mellan idrottsdeltagande och social

position. I 2017 års uppföljning av statens stöd till idrotten gjorde CIF följande sammanfattande bedömning:

”Den överordnade empiriska tendensen är följaktligen att idrottens tillgänglighet samvarierar med människors socioekonomiska position. Det innebär att barn till föräldrar med eftergymnasial utbildning idrottar i större utsträckning än barn till föräldrar med endast gymnasieutbildning. Barn med sammanboende föräldrar idrottar mer än barn till ensamstående. Likaså idrottar barn i storstäder och förortskommuner mer än barn boende på landsbygden. I fråga om etnicitet är indikationen att unga med utländsk bakgrund idrottar i mindre utsträckning än unga med svensk bakgrund.”

Den sociala gradienten inom barn- och ungdomsidrotten ingår i ett större samband av aktuella och genomgripande utvecklingsprocesser i svensk idrott och i det svenska samhället. Den sammanhänger med professionaliserings- och kommersialiseringsprocesser bland landets idrottsföreningar och de ökade avgifter för deltagande som detta medför för hushåll med idrottsaktiva barn. En utveckling där kostnaden ökar för ungas idrottande får oundvikligen effekt på vilka som kan fortsätta – och vilka som inte har råd. Vidare påverkas den av demografiska faktorer och de mycket olika förutsättningar för idrottande som präglar skilda samhälls- och boendekontexter. Medan anläggningsbrist, köer och konkurrens ofta är utmaningar i storstädernas idrottsliv handlar landsbygdens problem snarare om utflyttning, långa avstånd och svårigheten att få ihop tillräckligt stora träningsgrupper eller lag. I socialt utsatta områden tillkommer att föreningslivet ofta är svagt, vilket sätter tydliga spår i minskade idrottsmöjligheter för unga. I vissa av dessa områden har utmaningarna dessutom ökat under senare år genom det stora antal unga nyanlända som kommit till Sverige till följd av den europeiska flyktingkrisen.

Man kan knappast överskatta vikten av att kartlägga och förstå hur social position påverkar människors möjligheter att idrotta och vara fysiskt aktiva. Ur ett idrottspolitiskt perspektiv bryter det med idealet om **”idrotten för alla”**, det vill säga att föreningsidrotten ska vara lika öppen, tillgänglig och välkomnande för alla oavsett ekonomiska eller andra förutsättningar. Men det är också ett samhällsproblem eftersom ojämlikhet inom idrotten indikerar att människors möjligheter och förutsättningar är orättvist fördelade.

En studie om idrott och socioekonomisk ojämlikhet

Denna antologi handlar om idrott och socioekonomisk ojämlikhet. Boken har tillkommit som ett led i Centrum för idrottsforskning (CIF) årliga uppföljning av statens stöd till idrotten. 2018 års uppföljning har just jämlikhet som tema. De övergripande frågorna i denna rapport är därför i vilken utsträckning människor i olika sociala, kulturella och ekonomiska kontexter har lika möjligheter att utöva idrott och motion samt har lika tillgång till välfärdstjänster i form av statligt och kommunalt idrottsstöd.

Vad menar vi med begreppet jämlik idrott?

Jämlikhet är ett mångtydigt begrepp som kan definieras och preciseras på olika sätt. Övergripande refererar det till principen om alla individers lika värde, men därefter återstår att ange i vilka avseenden och på vilka sätt denna princip ska följas. I den offentliga debatten används jämlikhet ofta i diskussioner om medborgares lika politiska inflytande eller i åberopanden av våra lagstadgade lika rättigheter, såsom rösträtt och yttrandefrihet. Vanligt är även att jämlikhet knyts till diskrimineringsfrågor, det vill säga orättvisor med koppling till individers kön, etnicitet, tro, sexuell läggning, funktionsnedsättning och så vidare. I detta sammanhang kommer begreppet att avgränsas till individers lika möjligheter att delta i föreningsidrott, med särskilt fokus på sociodemografiska och ekonomiska aspekter.

Begreppet jämlikhet är även normativt och konfliktladdat. I den politiska debatten går en skiljelinje mellan de som betonar jämlikhet i utfall och jämlikhet i möjligheter. Jämlikhet i utfall handlar om avståndet mellan olika socioekonomiska grupper. Ur detta perspektiv är exempelvis stora inkomstskillnader ett samhällsproblem som skapar ojämlika möjligheter för människor att leva ett gott liv. Enligt det andra synsättet handlar jämlikhet inte om faktiska skillnader mellan samhällsgrupper utan om individers lika förutsättningar eller rättigheter att forma sina egna, självvalda liv. Utifrån en sådan ståndpunkt är reella inkomstskillnader inte nödvändigtvis ett jämlikhetsproblem om alla individer givits lika möjligheter att utnyttja sin kapacitet och ambitionsnivå.³

Jämlikhet är dessutom ett relativt begrepp – det refererar till individers förutsättningar i förhållande till andra individer. Det är således viktigt att göra åtskillnad mellan den allmänna utvecklingen i exempelvis hälsofrågor i ett land, och

³ Waldenström, D. (2010). *Den ekonomiska ojämlikheten i finanskrisens Sverige*, s. 1–2.

motsvarande relativa utveckling mellan specifika grupper. Som belysande exempel har Sverige haft en stark ekonomisk utveckling (mätt i BNP) sedan 1990-talet – men samtidigt har även inkomstskillnaderna mellan rika och fattiga ökat. Både välståndet och den ekonomiska ojämlikheten har alltså ökat parallellt. Enligt den internationellt kände folkhälsoforskaren Michael Marmot är socioekonomisk ojämlikhet i sig en faktor till ojämlik hälsa. Så länge det råder stora skillnader i ett samhälle mellan rika och fattiga kommer detta att återspeglas på folkhälsans område oavsett om det allmänna välståndet i samhället ökar.⁴

I denna rapport har vi valt att analysera jämlikhet inom föreningsidrotten i tre avseenden:

1. ***Jämlikhet avseende hur deltagande i föreningsidrott skiljer sig mellan unga med olika social position***

Det första området handlar om relationen mellan ungas föreningsidrottande och sociodemografiska dimensioner. Centrum för idrottsforskningens uppföljning av statens stöd till idrotten har återkommande visat att aktivitetsnivåerna i barn- och ungdomsidrotten skiljer sig mellan olika regioner och sociodemografiska kontexter. Den fråga som nu aktualiseras är om det finns ytterligare forskning på området. Finns det studier som kan bekräfta eller dementera förekomsten av en social gradient i barn- och ungdomsidrotten samt även fördjupa vår kunskap om hur faktorer som kön, ekonomi, utbildning och härkomst samvarierar och påverkar ungas föreningsidrottande?

2. ***Jämlikhet avseende idrottsrörelsens organisation och verksamhet***

I det andra området riktas intresset till idrottsrörelsens organisation och aktiviteter. I vilken utsträckning är jämlikhet en angelägenhet för idrottsrörelsens förbund och föreningar – och vad görs för att främja jämlikhet? Hur fördelas ansvar och engagemang i denna fråga mellan idrottsrörelsens skilda nivåer, nationellt, regionalt och lokalt? Finns det goda exempel på lyckade insatser och aktiviteter eller kanske lärdomar att dra från utmaningar och problem?

3. ***Jämlikhet avseende det statliga och kommunala stödets betydelse och effektivitet för ungas föreningsidrottande***

⁴ Marmot, Michael (2006), Statusyndromet. Hur vår sociala position påverkar hälsan och livslängden.

Det tredje området inrymmer frågor om det offentliga idrottsstödet roll för att främja jämlika förutsättningar för idrottsdeltagande bland unga. I vilken utsträckning är det statliga och kommunala stödet riktat till insatser för ökad jämlikhet? Hur är stödet utformat? Går det att bedöma stödets betydelse och effektivitet?

Medverkande i årets fördjupade analys

I denna antologi ingår sammanlagt sju bidrag. De två första är studier om socioekonomiska och demografiska förutsättningar för ungas deltagande i föreningsidrotten. Gemensamt är att de sammanfattar aktuell kunskap om hur kontextuella, socioekonomiska och demografiska faktorer samvarierar med vilka unga som ingår i den svenska idrottsrörelsen.

Det inledande kapitlet, *Ungas idrott – inte bara en klassfråga*, är författat av Bengt Larsson, lektor i pedagogik vid Gymnastik- och idrottshögskolan. I sin studie undersöker han ungdomars idrotts- och fritidsvanor i skilda sociodemografiska kontexter. Underlaget är en enkät som besvarats av drygt 1 000 elever i årskurs 9 i fyra olika boendemiljöer: glesbygd (nordvästra Dalsland/sydvästra Värmland), medelstor stad (Luleå), storstad (Stockholms innerstad) samt förort med hög andel invånare av utländsk härkomst (Stockholms södra förorter).

Den andra studien har titeln *Ojämligheten i föreningsidrotten* och är hämtad från forskningsprojektet *Ung livsstil* under ledning av Ulf Blomdahl, sociolog, och Stig Elofsson, docent i socialt arbete. I *Ung livsstil* har ungas fritids- och kulturvanor samt offentlig fritidspolitik kartlagts sedan mitten av 1980-talet. Forskargruppen har återkommande genomfört kommunala enkätstudier riktade till elever i mellanstadiet, högstadiet och i gymnasiet. *Ung livsstil* har därmed stora möjligheter att undersöka hur ungas fritids- och kulturvanor samvarierar med faktorer som kön, socioekonomisk bakgrund, härkomst och geografiska områden.

Övriga fem studier ger perspektiv på hur idrottsrörelsen kan agera för att främja idrottsverksamhet bland socioekonomiskt eftersatta grupper. Dessa bidrag tillför således kunskap och perspektiv på hur såväl lokala idrottsföreningar som förbund kan agera för att motverka ojämlikhet i föreningsidrotten. Redogörelserna omfattar både goda exempel på framgångsstrategier och analyser av utmaningar, hinder och problem i arbetet med att skapa ökad jämlikhet inom idrotten.

Olov Wolf-Watz, Strategirådet, inleder denna del med bidraget *Idrottsrörelsens dubbla uppdrag*. Wolf-Watz har lång erfarenhet av att utreda idrottsverksamhet,

inte minst den stora utvecklingsatsningen **Idrottslyftet**. I denna studie analyseras på bred front hur idrottsrörelsen kan arbeta för en jämlik idrott. Studien bygger på intervjuer som genomförts under hösten 2018 med företrädare för idrottsrörelsen på olika nivåer; från lokala föreningar till distriktsidrottsförbund och tjänstemän på Riksidrottsförbundets nationella kansli.

Magnus Dahlstedt & David Ekholm, professor respektive lektor i socialt arbete vid Linköpings universitet bidrar med en studie om fenomenet **Midnattsfotboll**, det vill säga fotbollsaktiviteter för ungdomar som arrangeras på helgkvällar i socialt utsatta områden och med syfte att främja integration och motverka utanförskap och brottslighet. Forskarna studerar på nära håll hur midnattsfotboll bedrivs i två större städer i samverkan mellan idrottsföreningar, offentliga aktörer, sponsorer och andra ideella krafter.

Susanna Geidne, docent i folkhälsovetenskap vid Örebro universitet, och Kajsa Jerlinder, lektor i idrottsvetenskap vid Högskolan i Gävle medverkar med studien **Jämlik idrott och funktionsnedsättning**. Studien fokuserar på jämlikhet och individens personliga förutsättningar och inte primärt socioekonomiska dimensioner. Huvudfrågan i deras bidrag är i vilken omfattning personer med funktionsnedsättning kan ingå i den ordinarie föreningsidrotten på jämlika villkor.

I beskrivningar av idrottens möjlighet att möta och motverka samhällsliga utmaningar antas lätt att idrottsföreningar är homogena organisationer med lika förutsättningar att genomföra socialpolitiska insatser. Detta stämmer inte. Flera studier har under senare år tvärtom visat att idrottsrörelsens föreningsliv utgör en mycket brokig skara, något som i sin tur påverkar deras förutsättningar att ta på sig samhällsutmaningar.

I vår antologi representeras denna forskning av Cecilia Stenling och Josef Fahlén, lektor respektive docent vid Pedagogiska institutionen, Umeå universitet. Deras bidrag har titeln **För vilka föreningar är jämlikhet viktigt?** Studien baseras på intervjuer av sammanlagt 218 föreningar och utmynnar i en typologi bestående av sammanlagt tio olika föreningstyper, vilka alla är förekommande i svensk idrottsrörelse.

Rapportens avslutande bidrag har rubriken **Nyanländas etablering i idrottsrörelsen** och är författat av tjänstemän på Riksidrottsförbundets kansli. Texten är en både utförlig och reflekterande redogörelse för två viktiga och högaktuella processer inom idrottsrörelsen med koppling till jämlikhet och etnicitet: dels den

särskilda satsning på integration av nyanlända som inleddes i samband med den europeiska flyktingkrisen 2015, dels idrottsrörelsens pågående strategiarbete (*Strategi 2025*).

Vad visar resultaten i denna rapport?

Den här antologin inrymmer ett stort antal studier och perspektiv på jämlikhet inom idrotten. Att sammanfatta ett så stort och mångfacetterat material är ingen enkel uppgift. Med denna reservation vill Centrum för idrottsforskning lyfta fram ett antal resultat och analyser.

Det finns en tydlig social gradient i den svenska idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet

De två förstnämnda kvantitativa studierna i årets fördjupade analys både bekräftar och förstärker bilden av en social gradient i den svenska idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet. Ungas deltagande i föreningsidrotten är starkt knutet till social position: andelen unga som föreningsidrottare är högst i socioekonomiskt starka grupper och lägst i de svaga. Bengt Larssons studie visar att bland unga med både lågt utbildningskapital och lågt ekonomiskt kapital var endast en knapp tredjedel medlemmar i en idrottsförening. Detta kan jämföras med gruppen med högt kapital med avseende på utbildning och hushållsekonomi, där hela 80 procent var medlemmar i en idrottsförening.

I *Ung livsstils* studie tillägger författarna att den socioekonomiska ojämlikheten i ungas föreningsidrottande bestod även efter att resultatet kontrollerats med avseende på utländsk bakgrund. Detta indikerar att socioekonomisk bakgrund har en direkt inverkan på idrottsdeltagande för pojkar och flickor, och att ojämlikheten inte främst är en effekt av andra faktorer.

En följdfråga är om den socioekonomiska ojämlikheten i idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet har ökat eller minskat över tid. Någon heltäckande analys av utvecklingen på nationell nivå har aldrig gjorts. En fingervisning ges däremot i bidraget från forskningsgruppen *Ung livsstil*. Deras upprepade undersökningar i sammanlagt sex kommuner – däribland Stockholm och Malmö – visade att ojämlikheten utifrån socioekonomisk bakgrund hade ökat i vissa kommuner, däribland Stockholm, och förblivit oförändrad i andra. Inte i något fall hade ojämlikheten i de ungas föreningsidrottande minskat.

I båda de kvantitativa studierna ingick analyser av kön. I studien från *Ung livsstil* blev resultatet att ojämlikheten i föreningsidrottande är större bland flickor än bland pojkar. Detta samband kvarstod även efter kontroll för utländsk bakgrund. Även Bengt Larsson noterade vissa könsmonster såsom att flickor i Stockholms södra förorter föreningsidrottade i betydligt lägre utsträckning än flickor i andra miljöer. Han framhöll emellertid att andra faktorer verkar vara av större betydelse för att förklara ungas tillhörighet i föreningsidrotten. Enligt hans data var hushållsekonomi och utbildning generellt sett starkast relaterat till föreningsmedlemskap. Att vara flicka eller pojke var därmed inte i lika hög grad avgörande för att vara medlem i en idrottsförening. Ett undantag var emellertid Stockholms södra förorter där kön visade sig vara den faktor som starkast förklarade flickors och pojkars olika grad av föreningsdeltagande.

Ojämlig idrott är oförenligt med idrottsrörelsens egen värdegrund – och insatser görs för att öka eftersatta gruppers deltagande

Det andra övergripande resultatet är att den socioekonomiska ojämlikheten i svensk föreningsidrott bryter med idrottsrörelsens egen vision och värdegrund om **”allas rätt att få vara med”**. Detta problem är dessutom välkänt och har motiverat en rad insatser för att motverka ojämlika förutsättningar för ungas deltagande.

Ett viktigt exempel är de storskaliga statliga utvecklingsinsatser på svensk idrottsrörelse som inleddes med *Handslaget* 2004–2007 och därefter fortsatt inom ramen för *Idrottslyftet*. Även om de uttalade syftena bakom dessa utvecklingsinsatser varierat över tid, har den övergripande intentionen alltid varit att få fler unga att börja med föreningsidrott samt att de också ska stanna kvar längre upp i åldrarna. Särskilt viktigt har det varit att nå underrepresenterade grupper och att motverka olika former av hinder för deltagande. Det är idrottsrörelsen som ansvarat för genomförandet av dessa utvecklingsinsatser, medan staten svarat för finansiering. Enbart för 2018 avsattes 579 miljoner kronor i det statliga idrottsstödet för utvecklingsinsatser.

Ett annat exempel är de särskilda statliga medel som beviljats idrottsrörelsen i syfte att möta och aktivera nyanlända och asylsökande. Denna satsning initierades 2015 till följd av den europeiska flyktingkrisen. Enbart under 2015–2018 tillfördes totalt 264 miljoner kronor i riktade statsanslag till idrottsrörelsen för integrationsinsatser. Enligt uppgifter från Riksidrottsförbundet har bidraget möjliggjort för 2

770 idrottsföreningar att genomföra idrottsaktiviteter för sammanlagt 275 000 unika deltagare. Insatser har genomförts i 279 av rikets 290 kommuner.

Även på regional och lokal nivå genomförs insatser med syftet att främja ökad jämlikhet. I vissa kommuner har särskilda bidrag inrättats med explicit syfte att uppmuntra idrotts- och fritidsaktiviteter i utanförskapsområden och där föreningslivet är svagt. På många orter har frivilligorganisationer tillsammans med kommunen dessutom startat så kallade **”fritidsbanker” och ”sportotek”** för att ge unga en möjlighet att utan kostnad få låna begagnad idrotts- och fritidsutrustning. Till detta kommer särskilda satsningar för att aktivera unga i socialt utsatta områden på helger och kvällstid. Ett exempel som ingår i årets fördjupade analys är fenomenet midnattsfotboll, som drivs av en nationell välgörenhetsstiftelse tillsammans med lokala organisationer. Aktiviteter genomförs på ett tiotal platser i Sverige, och finansiering sker delvis via kommunala bidrag.

Ytterligare ett exempel på en medvetenhet om ojämlika förutsättningar för idrottsdeltagande är det omfattande förändringsarbete som pågår inom Riksidrottsförbundet inom ramen för **Strategi 2025**. Denna satsning har skapats för att möta många av de stora utmaningar som präglar dagens idrottsrörelse, däribland ett **minskat deltagande bland barn och unga samt förekomsten av ”trösklar”** som begränsar olika samhällsgruppers deltagande. Ekonomi är en sådan utmaning. Ett av satsningen uttalade mål är nämligen att idrottsrörelsens sammansättning år 2025 ska spegla den svenska befolkningen i sin helhet, det vill säga att **möjligheten att träna, tävla och engagera sig i en förening inte ska vara ”beroende av individens ekonomiska förutsättningar eller var man bor”**.

Alla dessa exempel vittnar om kunskap om att ojämlika förutsättningar präglar ungas idrottsdeltagande i Sverige. De visar också på en ambition hos idrottsrörelsen, politiska beslutsfattare och andra aktörer att förändra och att utjämna socioekonomiska och andra hinder. Samtidigt är förändringar på samhällelig nivå svåra att åstadkomma. Det visar inte minst bidragen till årets fördjupade analys. Återstående slutsatser kretsar därför kring olika former av utmaningar och hinder för idrottsrörelsens möjligheter att främja ökad jämlikhet.

Idrottsrörelsens två konkurrerande uppdrag: att agera i medlemmarnas eller samhällets intresse?

En första utmaning ligger i att idrottsrörelsen har två delvis motstridiga uppdrag. I Wolf-Watz studie av hur idrottsrörelsen arbetar med jämlikhetsfrågor på nationell, regional och lokal nivå pekar han på den ansvarskonflikt som är inbyggd i situationer där idrottsföreningar förväntas möta stora samhällsutmaningar. Problemet är att idrottsrörelsen ytterst är en föreningsdemokratiskt uppbyggd organisation där förbund och förenings agerande ska spegla den samlade viljan hos de egna medlemmarna. Samtidigt finns tydliga förväntningar på idrottsrörelsen kopplade till det offentliga stödet; förväntningar om att idrotten har vilja och kapacitet att nå ut till grupper utanför den egna medlemskåren.

Wolf-Watz hävdar inte att idrottsrörelsen enbart ser till sina medlemmars intressen. Däremot pekar han på den ofrånkomliga intressekonflikt som ligger mellan ett medlemsperspektiv och ett medborgarperspektiv – och han tillägger att det saknas en samsyn inom idrottsrörelsen för hur dessa två uppdrag förhåller sig till varandra.

En del idrottsföreningar – men långtifrån alla – kan och vill göra sociala insatser för att motverka ojämlikhet inom idrotten

En andra utmaning handlar om att idrottsrörelsens lokala föreningar utgör en mycket brokig skara.

De bedriver olika verksamhet, är organiserade på skilda sätt, varierar i storlek samt verkar i vitt skilda geografiska kontexter. Dessutom har de olika synsätt och uppfattningar i alltifrån ambitionsnivåer till hur de ser på sitt ansvar i förhållande till de egna medlemmarna och invånarna i upptagningsområdet. Detta får givetvis konsekvenser för hur de förhåller i frågor om socioekonomisk jämlikhet och hur de ser på idrottens roll och möjlighet att möta samhällsliga utmaningar.

Denna problematik är central i bidraget från Cecilia Stenling och Josef Fahlén, Umeå universitet. Utifrån intervjuer med representanter från drygt 200 idrottsföreningar om deras självbild, mål och verksamhet identifierar de sammanlagt tio olika föreningstyper, vilka alla förekommer i svensk idrottsrörelse. Vissa av dessa har ett naturligt inkluderingsperspektiv och intresse för underrepresenterade samhällsgrupper, för personer som inte är medlemmar och för den samhällsliga situationen i det geografiska närområdet. Det gäller exempelvis föreningar som

profilerar sig genom att erbjuda verksamhet för alla åldrar ("idrott hela livet") och föreningar där sociala mål är det centrala, exempelvis att ge asylsökande möjlighet att idrotta. Det gäller även klubbar som riktar sig till personer med funktionsnedsättningar och idrottsföreningar med glesbygdsbevarande syfte.

Men det finns även idrottsföreningar som inte har ett lika självklart fokus på underrepresenterade grupper. Dessa föreningar kan i värsta fall tvärtom bidra till ökad ojämlikhet inom idrotten. Tydligast gäller detta föreningar med olika former **av elitprofil samt den så kallade "kompisgängsföreningen" som skapats av och för** en grupp vänner och där tillträdet för andra personer i princip är stängt.

Stenling och Fahlén menar att det finns stor potential inom idrottsrörelsen för att **främja jämlikhet. Men samtidigt måste statens förväntningar på "idrottsföreningars vilja och förmåga att agera utförare av politiskt formulerade initiativ" sannolikt tonas ned "eller i varje fall beakta att alla föreningar inte har samma vilja och förmåga".**

Möjligheter och begränsningar i idrottsrörelsens insatser för jämlikhet och integration

Två bidrag i analysen handlar om specifika insatser som genomförts inom idrottsrörelsens insatser för att främja jämlikhet och integration.

Riksidrottsförbundets kansli har medverkat med en utförlig redogörelse för regeringens och idrottsrörelsens gemensamma satsning för nyanlända och asylsökande. I arbetet att nå nyanlända och asylsökande fick idrottsrörelsens regionala organisation en viktig roll. I varje distrikt anställdes särskilda koordinatörer med uppgift att samordna och utgöra en länk mellan målgruppen, idrottsföreningar, kommuner och andra aktörer.

Även på lokal nivå ledde satsningen till omfattande aktivitet. Enligt Riksidrottsförbundets uppgifter genomfördes sammanlagt cirka 3 200 projekt under 2015–2018, i nära nog alla landets kommuner. De konkreta insatserna har skiftat över tid. I den europeiska flyktingkrisens inledningsskede, 2015–2016, handlade många föreningsprojekt om att så snabbt som möjligt erbjuda tillfälliga verksamheter för nyanlända och asylsökande. Sedan 2017 har emellertid flyktingmottagandet minskat. Parallellt har många nyanlända och asylsökande lämnat Migrationsverkets och kommunernas tillfälliga boenden. Detta har gjort det svårare för idrottsrörelsen att nå ut till målgruppen. Några följder av detta är att antalet

föreningsprojekt minskat, och att distriktsidrottsförbunden använt mer resurser till samordning samt för att skapa mötesplatser för nyanlända och idrottsföreningar, inte sällan i stadsdelar och bostadsområden där föreningsidrotten är svagt etablerad. Vidare har ökade resurser lagts på utbildningsinsatser riktade till föreningar och till kompetensutveckling av distriktens personal och förtroendevalda i frågor kopplade till migration, integration och normkritik.

Bilden av idrottsrörelsens integrationsinsatser kompletteras av Ekholms och Dahlstedts kvalitativa analys av fenomenet Midnattsfotboll. Detta är ett av många exempel på riktade insatser som genomförs i Sverige med syfte att aktivera unga på kvällstid i socialt utsatta områden. I just detta fall handlar det enkla fotbollscuper som anordnas på lördagskvällar. Verksamheten är gratis, öppen för alla som önskar **delta och enkel: matcherna spelas i femmannalag enligt principen ”första målet vinner” och. Evenemangen är dessutom populära och kan samla över hundra barn och ungdomar under en kväll. Många är där för att spela fotboll, andra för att titta på eller umgås med sina kompisar.**

Ekholm och Dahlstedt konstaterar Midnattsfotboll är en uppskattad verksamhet hos både deltagare och arrangörer. Av deltagarna, inte minst asylsökande, beskrivs verksamheten som ett positivt andningshål i en övrig svår livssituation och en möjlighet till socialt umgänge och att knyta kontakter. Arrangörerna betonar på motsvarande sätt verksamhetens sociala mål: att midnattsfotboll både kan motverka kriminalitet, droganvändning och bråk på helger samtidigt som det främjar integration, skötsamhet och personlig utveckling. Som motvikt till dessa positiva beskrivningar påpekar forskarna å sin sida att midnattsfotboll är en verksamhet av begränsad räckvidd. För det första är det nästan uteslutande pojkar som deltar i cupverksamheten. För det andra är deltagandet starkt dominerat av unga från socialt utsatta bostadsområden. Ur ett sociodemografiskt perspektiv kan verksamheten därmed inte beskrivas som integrerande.

Det svåra men viktiga steget från integration till inkludering

I ideologiskt avseende innehåller *Strategi 2025* flera och viktiga perspektivförflyttningar. Ett sådant är att tidigare resonemang om ”integration” ersatts av den alternativa termen ”inkludering”. Skiftet kan förklaras med att integration tenderar att fokusera på olika gruppers olikheter (”vi” och ”dom”) och nyttoperspektiv. Ofta motiveras exempelvis jämställdhetsinsatser eller integrationsprojekt inom idrotten med att fler flickor gör idrottsverksamheten bättre, eller att personer med utländsk bakgrund kan få en väg in i det svenska samhället. Termen inkludering lägger inte

samma tyngd på effekterna eller nyttan av integration. Tvärtom är istället delaktighet i idrottsrörelsen en demokratisk rättighet: att vi alla har rätt att få tillhöra idrottsrörelsen *oavsett* våra individuella förutsättningar, intressen och behov samt utan hänvisning till olika gruppstillhörigheter.

I bidraget från Riksidrottsförbundet beskrivs hur denna perspektivförflyttning blev en viktig lärdom av satsningen på att välkomna nyanlända och asylsökanden. I början av flyktingkrisen gjordes insatser som framförallt handlade om att *aktivera* målgruppen. Dessa kunde visserligen ge nyanlända något att göra i väntan på besked om asyl, men saknade ofta koppling till idrottsföreningarnas ordinarie verksamhet. Med tiden skiftades insatsernas fokus. Tillfälliga insatser ersattes av ett utvecklingsarbete där idrottsföreningar utmanats att reflektera över sina verksamheter och vad det på allvar innebär att verka för inkludering.

Ett inkluderingsperspektiv är även centralt i bidraget från Susanna Geidne, Örebro universitet och Kajsa Jerlinder, Högskolan i Gävle. I texten diskuteras möjligheter och begränsningar att tillhöra föreningsidrotten för personer med funktionsnedsättning. Analysen tar utgångspunkt i att det finns både många och skilda hinder för denna grupp. Vissa hinder är sådana som kan begränsa alla människors föreningsidrottande, såsom låg motivation eller begränsad tillgång till föreningsliv eller idrottsanläggningar i det egna närområdet. Utöver detta finns däremot hinder med koppling till själva funktionsnedsättningen, såsom oro för skador eller att bli retad, brist på anpassade idrottsaktiviteter eller problem kopplade till transport till och från idrotten. Personer med funktionsnedsättning kan även vara beroende av särskilt stöd i form av exempelvis assistans, färdtjänst och hjälpmedel. Av detta följer att personer med funktionsnedsättningar är en utsatt grupp med ojämlika möjligheter att tillhöra föreningsidrotten.

Den fråga som Geidne och Jerlinder ställer sig är hur idrottsföreningar gör för att inkludera personer med funktionsnedsättningar i den ordinarie idrottsverksamheten. De konstaterar även att det idag finns en medvetenhet inom idrottsrörelsen om värdet av inkludering. Det som krävs är att ord översätts till konkret handling.

”Det räcker således inte att uppmana människor att delta i idrott. Om inte de sociala normerna eller de miljömässiga begränsningarna beaktas kommer dessa uppmaningar inte att medföra några förändringar. Riktlinjer och dokument på nationell och regional nivå är inte heller alltid till nytta i praktiken om det inte finns en person som är villig att

investera tid, kraft och energi att ifrågasätta föreningens kultur och genomföra förändringsarbete.”

Måste idrottsrörelsen ompröva sitt uppdrag – eller måste staten ompröva sina förväntningar på idrottsrörelsens samhällsnytta?

Flera av bidragen i årets fördjupade analys betonar att möjligheten att motverka ojämlikhet i föreningsidrotten begränsas av att Riksidrottsförbundet alltid måste balansera ett medlemsperspektiv och ett medborgarperspektiv i sin verksamhet. De forskare som deltagit i rapporten är inte eniga.

Enligt Wolf-Watz är idrottsrörelsen en stor samhällsaktör med kapacitet att verka för jämlikhet inom idrotten. Man har dessutom kunskap om var de socio-demografiska utmaningar finns – och var behoven är som störst. Problemet är att möjligheten till mer kraftfulla åtgärder begränsas av att det saknas mandat i den egna organisationen för tydligare prioriteringar och styrningar av resurser. Idrottsrörelsen står följaktligen inför ett val: antingen måste de egna beslutsprocesserna förändras för att bättre kunna svara mot statens förväntningar på jämlikhet och medborgarperspektiv – eller måste statens förväntningar sänkas och anpassas till vad idrottsrörelsen har faktisk möjlighet att möta.

Stenling och Fahlén vänder på perspektivet. De frågar sig istället vad som egentligen är giltiga förväntningar att ställa på idrottsrörelsen – och om ett medborgarperspektiv kan förenas med principen om en fri och självständig idrottsrörelse.

Mot en ny statlig idrottspolitik? Från en ”hjälpande hand” till ett ”handslag”

Centrum för idrottsforsknings fördjupade analys för 2018 handlar om idrott och jämlikhet. De forskare som medverkat har både bekräftat att ungas deltagande i föreningsidrott styrs av sociodemografiska faktorer – att det finns en social gradient i barn- och ungdomsidrotten – och analyserat möjligheter och begränsningar för idrottsrörelsen att motverka dagens ojämlika förutsättningar. Det återstår att kommentera den offentliga politikens roll i detta arbete.

Det offentliga stödet till idrotten är omfattande och utdelas i många former. Statsanslaget består framförallt av organisationsstöd till idrottsrörelsens medlemsförbund och centrala kansli, aktivitetsstöd till lokala idrottsföreningar samt

särskilda medel för utvecklingsinsatser och projekt. Kommunerna bidrar med finansiering av anläggningar, subventioner, kontantbidrag och olika former av immateriellt stöd. Alla dessa bidrag bildar en komplex väv av offentliga resurser som kontinuerligt tillförs svensk idrottsrörelse. Bidragen har olika utformning, syften och bakgrund. Betraktat över tid kan emellertid det samlade offentliga stödet till idrotten, såsom det utvecklades under 1900-talet, karakteriseras som en sorts hjälp till självhjälp. Utgångspunkten har varit att idrottsrörelsen är en ideell folk-rörelse som tillför positiva värden för samhället – och stat och kommuners roll har varit att underlätta för idrottsrörelsen att vara och förbli denna stora men samtidigt självständiga samhällsaktör.

Mycket av denna hjälp till självhjälp-politik gäller än i dag. Den är konkretiserat i omfattande organisationsstöd till idrottsrörelsens medlemsförbund, i aktivitetsstöd till lokala idrottsföreningar och i kommunala investeringar i idrottsanläggningar och idrottsliga infrastruktur. Det är klassiska bidragsformer med avsikt att hjälpa idrottsrörelsen utan att samtidigt styra eller förändra verksamhetens inriktning och innehåll. De nya bidragsformer som tillkommit sedan millennieskiftet är emellertid annorlunda både till utformning och i fråga om förväntningar. **Handslaget** och **Idrottslyftet** är storskaliga projektbidrag som skapades för att på bred front öka fysisk aktivitet och idrott bland unga: målet var att ge idrottsrörelsen möjlighet att utveckla sin verksamhet, för att därigenom rekrytera nya grupper och få fler unga att stanna kvar längre upp i åldrarna. Efterföljande projektanslag för att aktivera nyanlända och asylsökande samt öka den fysiska aktiviteten i skolan är ytterligare exempel på bidrag, där idrottsrörelsen och staten förväntas samarbeta för att nå och aktivera specifika samhällsgrupper.

Alla de bidrag som tillkommit under senare år är erkännande av föreningsidrottens samhällsroll. De bygger på en tilltro till idrottsrörelsens samhälleliga mervärde. Bidragen är däremot samtidigt preciserade och avgränsade på ett sätt som bryter med den traditionella hjälp till självhjälp-politiken. Därtill bygger de på starka förväntningar om att idrottsrörelsen har kapacitet att möta stora samhällsutmaningar. Det är dessutom bidrag som sätter medborgarna och det omgivande samhället i fokus, snarare än idrottsrörelsens egenvärde.

En följdfråga blir därmed hur man kan förstå denna nya idrottspolitik. En första möjlighet är att tolka de nya bidragsformerna som ett resultat av de ideal om mål- och resultatstyrning som växt sig starka i svensk statsförvaltning sedan 1990-talet och som successivt vidgats till att även omfatta statens relation till det civila

samhället. Kännetecknande för denna styrningsform är nämligen en tydlig ansvarsfördelningsprincip där statens uppgift att formulera mål för politiken – gärna mätbara effektmål som kan utvärderas i efterhand – men underliggande att myndigheter och tjänstemän därefter ges stor frihet att själva avgöra hur dessa mål ska realiseras. Ur detta perspektiv ska den förändrade idrottspolitikens kanske inte främst tolkas som att inriktningen på den statliga politiken ändrat karaktär. Förändringen tolkas med fördel snarare som en tydligare formalisering av **idrottspolitikens mål och parternas skilda roller och ansvar: att det "implicita kontrakt" som tidigare** präglade svensk idrottspolitik ersatts av explicita mål och reglerade styrningsformer.

En andra tolkning är att se den nya idrottspolitikens som ett utslag av *governance*. Begreppet är omdebatterat men förekommer ofta i statsvetenskapliga diskussioner om politisk styrning i moderna samhällen. Utgångspunkten för detta synsätt är att dagens globaliserade samhällen är så komplexa och sammanvävda att det inte längre är möjligt för politiker att styra enligt traditionella, hierarkiska principer. Stora samhällsutmaningar kan inte lösas enbart på statlig väg, utan kräver att fler aktörer bjuds in i den politiska processen, alltifrån andra myndigheter till företag och intresseorganisationer. Utmärkande för *governance* är således inte att politiker vill öka den statliga styrningen. Målet är snarare att skapa en politik baserad på dialog och förhandling med externa samhällsaktörer. På idrottspolitikens område skulle de nya bidragsformerna och den nya statliga styrning som uppstått sedan millennieskiftet alltså inte främst uppfattas som att idrottsrörelsen blivit ett redskap för statens socialpolitiska strävanden. Ur ett *governance*-perspektiv ska skiftet snarare tolkas som ett erbjudande om partnerskap. Medan den traditionella statliga idrottspolitikens har tydlig karaktär **av en sorts "hjälpande hand" från staten till idrottsrörelsen, är de nya bidragsformerna snarare att tolka som ett "handslag"**, där staten och idrottsrörelsen går samman för att möta gemensamma samhällsutmaningar. En sådan politik kan dock inte skapas utan att utmana etablerade synsätt och relationer. Det är en politik som betonar föreningsidrottens samhällsroll och mervärde, snarare än dess självständighet och egenvärde. Det är en politik som betonar ett medborgarperspektiv snarare än ett medlemsperspektiv.

Avslutning: två svar på frågan om det offentliga stödets roll för att främja jämlik idrott

Det beskrivna skiftet i den statliga idrottspolitiken kommenteras i Riksidrottsförbundets bidrag till årets fördjupade analys. Under rubriken ”En legitimitetsfråga från två håll” konstateras att satsningar ”där idrottens samhällsnytta blir framträdande, eventuellt på bekostnad av idrottens egenvärde” kan leda till missnöje bland Riksidrottsförbundets medlemsförbund. En konflikt uppstår där legitimiteten gentemot staten – och ansvaret att förverkliga de statliga idrottspolitiska målen – ställs mot legitimiteten gentemot den egna medlemskåren. Budskapet är att framgångsrik idrottspolitik behöver legitimitet *åt båda håll* – att ett samhällsansvar måste balanseras med ett medlemsperspektiv.

”Riksidrottsförbundet behöver genom ständig dialog, både med staten och de egna medlemmarna, säkerställa att nya satsningar har legitimitet. För detta krävs också att Riksidrottsförbundet fortsätter att betona idrottsrörelsens självständighet – även inom ramen för särskilda satsningar – genom att motarbeta detaljstyrning och därmed skapa största möjliga handlingsutrymme att forma verksamheten i enlighet med idrottens *Strategi 2025*. Så länge den senare harmonierar med statens idrottspolitiska inriktning torde också denna ordning kunna tillfredsställa samtliga parter.”

Enligt Centrum för idrottsforskningens bedömning är detta en möjlighet. Det omfattande strategiarbete som för närvarande genomförs inom idrottsrörelsen kan nämligen i stor utsträckning betraktas just som ett handslag med staten. I satsningen är ett medlemsperspektiv ständigt närvarande i övergripande målformuleringar, såsom att ”idrottens värdegrund är vår styrka” och i utvecklingsresan ”den moderna föreningen engagerar”. Samtidigt betonas lika starkt att idrottsrörelsen tar ett samhällsansvar och att man vill nå ut, inkludera och engagera ”pojkar och flickor, män och kvinnor och i olika åldrar och med olika förutsättningar och bakgrund”. Det som återstår är att se vilka konkreta resultat som detta strategiarbete kommer att få på idrottsrörelsens framtida organisation och verksamhet – och i vilken utsträckning det kommer att motverka den ojämlikhet som alltjämt råder i dag. Vår analys visar att det finns föreningar inom idrottsrörelsen med både vilja och kapacitet att bidra i kampen mot olika former av samhällsutmaningar – men det finns också föreningar som avgränsar sitt ansvar till den egna kärnverksamheten och de egna medlemmarna. Vi ser därmed två svar på

frågan om det statliga och kommunala stödet är effektivt och har betydelse i frågor kopplat till idrott, jämlikhet och socioekonomi.

Ett första svar är att stödet kan vara av stor betydelse om det matchas med idrottsföreningar som är bärare av motsvarande sociala strävanden. Om det offentliga resurser för att minska de ojämlika förutsättningarna inom idrotten kanaliseras till sådana föreningar som har kapacitet och vilja att verka för inkludering och jämlikhet i idrotten – att göra ett handslag med stat och kommun – blir effekten rimligtvis större än om bidraget tillförs idrottsföreningar utan motsvarande ambitioner. Här är poängen att idrottsrörelsens föreningar inte får betraktas som en enhetlig kategori – och att valet av fördelningsstrategi är avgörande för stödets effektivitet.

Vårt andra svar är mer framåtblickande. Idrottsrörelsens pågående strategiarbete handlar i stor utsträckning om att uppmuntra nya perspektiv, förhållningssätt och strategier i föreningsidrotten med fokus på inkluderings- och jämlikhetsperspektiv. Om detta strategiarbete blir framgångsrikt, kommer fler idrottsföreningar att engageras i kampen mot strukturella hinder och ojämlika förutsättningar inom idrotten. Likaså kommer effektiviteten i det offentliga stödet för jämlik idrott att öka.

Referenser

Waldenström, D. (2010). *Den ekonomiska ojämlikheten i finanskrisens Sverige*. IFN Policy Paper. Stockholm: Institutet för näringslivsforskning.

Marmot, M. (2006). *Statussyndromet: Hur vår sociala position påverkar hälsan och livslängden*. Stockholm: Natur & Kultur.

1. Ungas idrottande – inte bara en klassfråga

Bengt Larsson, Gymnastik- och idrottshögskolan

Ungas deltagande i föreningsidrotten är starkt knutet till social position. Men det är inte bara ekonomi och samhällsklass som påverkar idrottsvanor. Valet att föreningsidrotta – och i vilka former – skiljer sig mellan olika miljöer och olika delar av landet, vilket är en effekt av variationer i utbud, traditioner och livsvillkor.

Det här kapitlet handlar om ungdomar i Sverige och deras idrottsvanor. Med idrottsvanor avses de olika former ungdomarna använder sig av eller väljer för sitt idrottsutövande. Det kan röra sig om idrott i en idrottsförening eller i annan organiserad form (exempelvis på ett gym) eller på egen hand tillsammans med vänner eller föräldrar. Kapitlet redogör för hur idrottsvanorna kan gestalta sig beroende på om man är flicka eller pojke, föräldrarnas utbildningsnivå och ekonomiska villkor, kulturell bakgrund samt boendeort. Ambitionen är att lyfta fram idrottens tillgänglighet för unga människor i dagens Sverige, och frågan som ställs är om man kan ingå i idrottskulturen och ta del av det utbud som där erbjuds oavsett vem man är och hur ens livsvillkor ser ut.

Idrotten på fritidsarenan

Idrott är en av många företeelser på fritidsarenan. För ungdomar i åldern 15–16 år erbjuder denna arena ett spektrum av aktiviteter: alltifrån att hänga med vänner, sitta på café, surfa på internet, spela spel, lyssna på musik eller idrotta. Livet på fritidsarenan kretsar i hög grad kring aktiviteter som vi benämner ”icke-institutionella”, med möjligheter att prova upplevelser, forma stilar och utveckla sin personlighet. När det kommer till att välja aktiviteter visar tidigare studier att såväl utbud som efterfrågan, kontextuella omständigheter och rådande genusordning är

verksamma faktorer för dessa val, vilka också ger ungdomarna skilda kompetenser och möjligheter i livet.⁵

Idrotten intar en central position i ungdomarnas liv på fritidsfältet. Det är inte bara en aktivitet som många ägnar sig åt, utan anses också av flertalet ungdomar ha en vidare och betydelsefull funktion.⁶ Genom sin bredd och omfattning är idrotten unik som samhällsföreteelse i vårt land. Få andra fenomen griper in i våra liv från så många olika håll. Att idrotten och idrottsrörelsen har en viktig funktion att fylla råder det ingen tvekan om. Den utgör en värdefull miljö för de barn och ungdomar som kommer i kontakt med och ingår i den. På grund av sin popularitet och stora omfattning har idrotten ett betydande kulturellt och socialt värde både som uppfostrings- och utvecklingsmiljö.⁷ Idrotten är också betydelsefull i ett hälsoperspektiv, då fysisk och motorisk träning på ett positivt sätt bidrar till vår hälsomässiga status.

Livsstil och smak

Det finns en mängd aktiviteter att ta del av och utöva för ungdomar i dagens Sverige. Att dessa aktiviteter skulle vara tillgängliga för alla är naturligtvis en sanning med modifikation. Livsvillkor kan både möjliggöra och förhindra deltagande. Av betydelse är exempelvis vilka sociala och kulturella miljöer man vistas i samt ens ekonomiska förutsättningar. Till detta kommer individens dispositioner för olika aktiviteter.⁸ När utbudet av aktiviteter möter en social efterfrågan väljs dessa aktiviteter enligt vissa grundsatsar. Dessa, menar sociologen Pierre Bourdieu, står **att finna i "habitus"** – principen om livsstil och smak.⁹

Habitusbegreppet kan något förenklat förstås som ett system av dispositioner som hjälper oss att uppfatta, värdera och orientera oss i vår omvärld. Detta system är följden av förvärvade minnen och erfarenheter från vår tidigaste barndom och kan sägas vara det sammanlagda resultatet av våra livsvillkor.¹⁰ Det kan liknas vid ett styrinstrument, ett schema som anger det spelrum och de strategier som står till buds i hanteringen av olika sociala situationer. Eftersom habitus bygger på

⁵ Nilsson, P. (1998). *Fritid i skilda världar*; Larsson, B. (2008). *Ungdomarna och idrotten*.

⁶ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2014). *Fokus 14*.

⁷ Engström, L.-M. (2002). "Idrottspedagogik". I *Pedagogiska perspektiv på idrott*.

⁸ Engström, L.-M. (2010). *Smak för motion*.

⁹ Bourdieu, P. (1984). *Distinction*.

¹⁰ Se vidare Broady, D. (1990). *Sociologi och epistemologi*.

individens samlade sociala erfarenheter innebär detta bland annat att individer som växer upp under jämförliga sociala betingelser och gör kollektiva erfarenheter införlivar likartade handlings- och tolkningsstrategier. Habitus kan alltså avläsas på gruppnivå. I mötet mellan habitus och de fritidsaktiviteter som ungdomarna möter uppstår valmöjligheter. De val som här görs varierar med den sociala positionen och är på så vis även socialt bestämda.

Utfallet av vårt förhållande till olika fritidsaktiviteter, det vill säga vad vi gör eller inte gör, blir enligt Bourdieu en fråga om smak eller avsmak. Smaken kan sägas manifesteras habitus i praktiken eller med andra ord ses som ett uttryck för den livsstil vi vill leva.

Bourdieu exponerar de sociala strukturer som till stora delar styr våra liv. De sociala omständigheterna och de livsvillkor vi lever under begränsar och anger våra möjliga livsval. Som individer uppfattar vi dessa val vara fria och rimliga, eftersom de svarar mot vår uppfattning om oss själva och vilka våra tänkbara val är i relation till omvärlden. Vi uppfattar alltså omvärlden utifrån våra dispositioner. Då dessa är socialt fastlagda kan de härledas till bestämda sociala positioner, där man alltså kan tänka sig att vissa grupper har större utsikter än andra att ta del av ett visst fritids- och idrottsutbud, och då också kunna ta del av de möjligheter och livschanser fritiden kan erbjuda.¹¹

En uppföljningsstudie

I den studie som presenteras här står idrotten i centrum. Intresset riktas mot på vilket sätt och i vilka former drygt tusen ungdomar från fyra skilda boendemiljöer i Sverige tar del av det idrottsutbud som erbjuds dem under fritid. I den enkät som besvarats, vilken utgör grund för resultaten, är alltså idrott bedriven inom skolans ramar undantagen.

Studien är en uppföljning av en serie tidigare studier, som med start 1996 återkommande har undersökt 16-åringars idrottsvanor på fritiden.¹² Samtliga studier har genomförts i samma boendemiljöer. Data från denna studie kan alltså fogas till tidigare undersökningar, genomförda 1996, 2002 och 2008, och på så vis både ge en nulägesbeskrivning samt uppmärksamma förändringar över tid.

¹¹ Larsson, B. (2008).

¹² Ibid.

Ungdomarnas socioekonomiska tillhörighet är av särskilt intresse i studien. Människors sociala bakgrund signalerar skillnader i våra livsvillkor och i de livsstilar som levs. Som en följd av dessa villkor ser också möjligheterna eller livschanserna olika ut. Den sociala positionen uttrycks oftast genom utbildning, yrke och inkomst.¹³ Denna studie använder sig av föräldrarnas utbildningsnivå, uttryckt som utbildningskapital, och föräldrarnas ekonomiska resurser, uttryckta som ekonomiskt kapital, för att beskriva ungdomarnas socioekonomiska bakgrund. Studien gör alltså skillnad på grupperna med lågt respektive högt utbildningskapital visavi grupperna med motsvarande ekonomiska kapital.

De analyser som görs av ungdomarnas idrottande grundar sig på kvantitativa data, där metoderna som används är korstabellanalys samt logistisk regressionsanalys. I tabeller och figurer anges enheten i procentandelar. I de fall där materialet har varit föremål för signifikansprövning har denna beräknats med χ^2 -test och är uttryckt i tre nivåer. Se vidare tabeller och figurer.

Idrottsvanorna

I det följande redovisas resultat från den studie som nu står i fokus, omfattande en grupp 15-åriga ungdomar från fyra utvalda områden i Sverige; nordvästra Dalsland och sydvästra Värmland, Luleå, Stockholms innerstad samt Stockholms södra förorter. Ungdomarna gick vid datainsamlingstillfället (hösten 2018) i årskurs 9 i ett antal utvalda skolor.¹⁴ Det huvudsakliga syftet har varit att åskådliggöra ungdomarnas idrottsvanor utifrån socioekonomiska, men även kulturella förutsättningar. Undersökningsgruppen skiljer sig åt i flera avseenden. De fyra områdena ungdomarna representerar kan beskrivas som glesbygd, medelstor stad, storstad samt förort. Vad gäller föräldrarnas utbildningsnivå är den högst i Stockholm City (storstad) och lägst i Stockholm Syd (förort), medan föräldrarnas ekonomiska resurser är störst i Dalsland/Värmland (glesbygd) och minst i Stockholm Syd. Sistnämnda är även det område som har högst andel ungdomar med annan härkomst än svensk.

¹³ SCB (2012). *Standard för Svensk yrkesklassificering*.

¹⁴ I område Dalsland/Värmland tre skolor, i övriga områden fyra skolor vardera.

Tabell 1. Deltagare och bortfall. Pojkar och flickor 15 år. 2018.

Område	Totalt antal	Antal deltagare	Bortfall
Dalsland/Värmland	337	257	24%
Luleå	279	212	24%
Stockholm City	286	221	23%
Stockholm Syd	162	123	24%
Totalt	1 064	813	24%

Som vi kan se i tabell 1 är bortfallet jämnt fördelat över de fyra områdena. Efter kontakt med skolorna finns inga skäl att tro att de frånvarande eleverna på något avgörande sätt skiljer sig från de som deltog i studien. Bortfallet torde därför inte på något avgörande vis påverka studiens resultat.

Medlem i idrottsförening

Idrott är i vårt land den största organiserade fritidssysselsättningen såväl bland flickor som bland pojkar. Antalet medlemmar i idrottsföreningar är högst i åldern 10–12 år, för att sedan sjunka med stigande ålder.¹⁵ Att vara medlem i en idrottsförening innebär också i de allra flesta fall att man är aktiv och utövar sin idrott regelbundet. Mot slutet av 1960-talet ändrade idrotten karaktär från en aktivitet som företrädesvis ägde rum utanför föreningar, till att nästan uteslutande utövas inom idrottsföreningen. Under denna tidsperiod ökade också andelen medlemmar kraftigt, särskilt bland flickorna. Vi talar här om en ökning från knappt 40 procent till cirka 70 procent för 15–16-åriga pojkar och från drygt 10 procent till närmare 60 procent för 15–16-åriga flickor mellan åren 1964 och 1996.¹⁶ Hur ser då medlemsanslutningen för motsvarande grupper ut i dag? Tabell 2 ger oss information om detta.

¹⁵ Riksidrottsförbundet (2017). *Verksamhetsberättelse med årsredovisningar*.

¹⁶ Larsson, B. (2000). *Idrottens former*.

Tabell 2. Medlemskap i en idrottsförening. Pojkar och flickor 15 år. 2018. Procent.

Område	Flickor	Pojkar
Dalsland/Värmland	68	62
Luleå	66	65
Stockholm City	62	42**
Stockholm Syd	42	48
Totalt	62	55**
Signifikans områden	**	***

Chi² * p<.05 ** p<.01 *** p<.001

För hela gruppen gäller att flickorna i högre grad än pojkarna är medlemmar. Den skillnad som här kan iaktas är signifikant. Sett till områden är skillnaden mellan flickor och pojkar säkerställd endast i Stockholm City. Såväl flickornas som pojkarnas medlemsanslutning varierar mellan de fyra områdena, en variation som också den äger signifikans. Tabellen indikerar att medlemskap i en idrottsförening i högre grad är en fråga om boendeort än en fråga om kön.

För att ge en övergripande bild av medlemsanslutningen för ungdomarna redovisas i tabell 3 medlemskapet i samma områden som nu är i fokus mellan 1996 och 2018, det vill säga en tidsrymd om 22 år.¹⁷

Tabell 3. Medlemskap i en idrottsförening 1996–2018. Pojkar och flickor 15–16 år. Procent.

	Flickor				Pojkar			
	96	02	07	18	96	02	07	18
Dalsland/Värmland	50	40	48	68***	53	49	52	62
Luleå	65	52	63	66	68	52	63	65
Stockholm City	43	41	39	62**	52	53	54	42*
Stockholm Syd	21	25	36	42**	53	39	44	48
Totalt	44	40	46	62***	55	50	54	55

Chi² * p<.05 ** p<.01 *** p<.001

Ur detta tidsperspektiv framträder några tendenser som bör uppmärksammas. I samtliga områden, med undantag för Luleå, ökade flickornas medlemskap kraftigt. I just Luleå har å andra sidan medlemskapet legat på en hög nivå alltsedan 1996. Frågan är om flickornas medlemskap kommer att fortsätta öka, eller om det stabiliserar sig på den här nivån. För pojkarnas del kan vi inte se en liknande utveckling av medlemskapet. Här ges i stället bilden av stadga över tid, med små eller inga förändringar frånräknat Stockholm City, där medlemskapet har minskat

¹⁷ Larsson, B. (2008).

under den senaste tioårsperioden. Denna förändring är statistiskt säkerställd och förtjänar att beaktas.

Idrott utanför förening

Det pågår också en omfattande idrottslig verksamhet utanför idrottsföreningen. Vi kan här iakttä två former av verksamhet. För det första den som bedrivs i organiserad form, där också någon vuxen person kan vara ledare. Exempel på sådan verksamhet kan vara ett gym eller en ridskola. Den andra bedrivs helt på egen hand, ensam eller tillsammans med någon kamrat eller föräldrar. Exempel på sådan verksamhet kan vara joggning eller simning. De båda formerna är identifierade i tidigare studier.¹⁸ I en jämförelse mellan de båda idrottsformerna kan vi se att den organiserade idrotten förekommer i betydligt lägre grad än den som bedrivs på egen hand. Se vidare tabell 4 och 5.

Tabell 4. Idrott utanför förening i organiserad form 1996–2018. Pojkar och flickor 15–16 år. Procent.

	Flickor				Pojkar			
	96	02	07	18	96	02	07	18
Dalsland/Värmland	31	42	25	57***	23	27	29	37
Luleå	35	38	33	50*	13	27	24	37***
Stockholm City	42	42	41	47	23	27	33	52***
Stockholm Syd	30	25	33	32	24	21	32	35
Totalt	36	38	35	49***	22	26	30	41***

Chi² * p<.05 ** p<.01 *** p<.001

Totalt för gruppen 15-åringar uppgav, i den senaste mätningen 2018, hälften av flickorna och två femtedelar av pojkarna att de idrottar i organiserad form utanför idrottsföreningen. Som vi kan se i tabell 4 har idrottandet i den här formen ökat i omfattning bland ungdomarna allteftersom. Detta gäller hela gruppen, och lokalt för flickorna särskilt områdena Dalsland/Värmland och Luleå, där ökningen också äger signifikans. Däremot kan det inte fastslås att någon förändring för den här gruppen ägt rum vare sig i Stockholm City eller i Stockholm Syd mellan 1996 och 2018. För pojkarnas del är ökningen säkerställd i Luleå och i Stockholm City.

¹⁸ Engström, L-M. (1996). "Chapter 20. Sweden". I *Worldwide Trends in Youth Sport*. Larsson, B. (2000).

Tabell 5. Idrott utanför förening på egen hand 1996–2018. Pojkar och flickor 15–16 år. Procent.

	Flickor				Pojkar			
	96	02	07	18	96	02	07	18
Dalsland/Värmland	79	63	86	90***	67	59	70	69
Luleå	71	60	76	74*	70	66	79	79
Stockholm City	70	71	72	82	70	70	78	86**
Stockholm Syd	65	64	66	74	71	56	77	65**
Totalt	71	66	75	81	70	65	77	76

Chi² * p<.05 ** p<.01 *** p<.001

Totalt för gruppen 15-åringar uppgav fyra femtedelar av flickorna och tre fjärdedelar av pojkarna att de idrottade på egen hand utanför idrottsföreningen 2018. Den övergripande bilden är att denna idrottsform, med något undantag, uppvisar en relativt tydlig stabilitet. Undantagen är flickorna i Dalsland/Värmland och pojkarna i Stockholm City, där idrottandet ökar. Tabellen signalerar visserligen säkerställda förändringar även i Luleå (flickor) och i Stockholm Syd (pojkar), men dessa verkar i högre grad bero på temporära fluktuationer än på en tydlig upp- eller nedgång.

Idrotterna

Ungdomarna fick i enkäten också ange vilka idrotter man ägnar sig åt i den eller de idrottsföreningar man är medlem i, se tabell 6.

Tabell 6. Idrotter i idrottsförening bland 15-åriga flickor och pojkar. 2018. Procent.

	Flickor	Pojkar
Fotboll	37	43
Innebandy	13	9
Handboll	7	15**
Ishockey	1	10***
Golf	1	1
Gymnastik	15	0***
Dans	5	1*
Friidrott	0	6***
Tennis	17	1***
Ridning	3	2
Motorsport	1	7***
Kampsport	5	11*
Simning	4	3
Basketboll	6	4

Chi² * p<.05 ** p<.01 *** p<.001

Som vi ser är fotboll den idrott de flesta utövar i en förening. Detta gäller såväl flickor som pojkar. Utöver fotboll är de största idrotterna för flickornas del tennis, gymnastik och innebandy. Motsvarande idrotter för pojkarna är handboll, kampsport och ishockey. Tabellen pekar också ut för den här gruppen könsspecifika idrotter. Gymnastik, dans och tennis utövas främst av flickor, medan handboll, ishockey, friidrott, motorsport och kampsport i högre utsträckning utövas av pojkar.

År 1996 var fotboll, ridning och basketboll de idrotter som flickorna vanligast bedrev. Pojkarna ägnade sig då i störst utsträckning åt fotboll, innebandy och basketboll.

I det lokala perspektivet blir bilden av de enskilda idrotterna något annorlunda. De vanligaste idrotterna 2018 är fotboll, handboll och motorsport i Dalsland/Värmland, fotboll, ishockey och innebandy i Luleå, fotboll och kampsport i Stockholm City samt fotboll, kampsport och handboll i Stockholm Syd.

De idrotter ungdomarna sysslar med utanför idrottsföreningen skiljer sig till viss del från idrotterna i föreningen, se tabell 7 och 8.

Tabell 7. Idrotter i organiserad form utanför förening bland 15-åriga flickor och pojkar. 2018. Procent.

	Flickor	Pojkar
Fotboll	16	36***
Innebandy	3	10***
Ridning	16	1***
Dans	17	4***
Gym	40	45
Yoga	6	2

Chi² * p<.05 ** p<.01 *** p<.001

Att besöka gym är den idrottsaktivitet som i störst utsträckning görs av både flickor och pojkar i den här formen. Pojkarna ägnar sig även åt fotboll och innebandy, medan flickorna rider, dansar och spelar fotboll. De lokala variationerna återfinns främst i Dalsland/Värmland och Luleå, där nästan 20 procent av pojkarna spelar innebandy, samt i Stockholm Syd där en fjärdedel av flickorna rider och går på gym.

År 1996 var de vanligaste idrotterna för flickor aerobics och ridning, medan pojkarnas var fotboll och innebandy.

När ungdomarna besvarar frågan om de ägnar sig åt idrott eller motion på egen hand framträder en nyanserad bild av aktiviteter, se tabell 8.

Tabell 8. Idrotter på egen hand utanför förening bland 15-åriga flickor och pojkar. 2018. Procent.

	Flickor	Pojkar
Fotboll	13	29***
Innebandy	6	10
Ridning	3	5
Dans	40	32
Gym	46	20***
Yoga	7	0***
Basketboll	4	3
Löpning/jogging	16	14
Promenad	19	3***
Motionssim	7	2**
Cykling	14	16

Chi² * p<.05 ** p<.01 *** p<.001

De vanligast förekommande aktiviteterna är för flickorna att gå på gym och att dansa, men den här gruppen håller också på med löpning, cykling, fotboll samt promenader. Pojkarna dansar och spelar fotboll i störst utsträckning men går även på gym, cyklar samt joggar. De större avvikelser som framträder på områdesnivå gäller Dalsland/Värmland, där 25 procent av både pojkarna och flickorna sysslar med löpning/jogging. I Luleå är motsvarande andel 28 procent.

Över tid har också populariteten för de enskilda idrotterna i denna form förändrats. År 1996 höll flickorna främst på med jogging och simning medan pojkarna mest sysslade med jogging och innebandy.

Sammantaget pekar resultaten så här långt på att boendeort är mera avgörande för medlemskap i en idrottsförening än kön. När vi ser till förändringar över tid framträder i det drygt 20-åriga tidsperspektivet flickornas starka ökning. Denna bild skiljer sig tydligt från pojkarnas, där med ett undantag – minskningen i Stockholm City – inga egentliga förändringar kan iakttas.

Att utöva idrott utanför föreningen i organiserad form säger sig något mindre än hälften av ungdomarna göra, medan lite drygt tre fjärdedelar idrottar på egen hand. I ett lokalt perspektiv kan vi se att båda dessa former av idrottande mellan 1996 och 2018 ökar i några områden och är oförändrade i andra.

När det gäller de enskilda idrotterna och i vilka former de utövas kan vi notera att lagidrotterna fotboll och innebandy förekommer både som föreningsidrott, idrott i organiserad form samt utövas på egen hand. Detta gäller även ridning och dans, vilka till största delen bedrivs utanför idrottsföreningen. I denna form återfinns också att gå på gym, löpning/jogging och cykling.

Ungdomarnas idrottsvanor är löpande utsatta för förändringsprocesser, där drivkraften är tillgång och efterfrågan. Dessa förändringar får återverkningar på idrottens kulturella uttryck, det vill säga i vilka former ungdomarna idrottar samt vilka idrotter de väljer att syssla med. Allt förändras dock inte. Idrottsföreningen som form och institution är stabil över tid. Däremot tycks idrottslivet i organiserad form utanför föreningen öka i omfattning. En trolig förklaring till detta är den gymkultur som vuxit fram under senare år.

Idrottskulturen och dess föränderlighet förstås bäst i det lokala perspektivet. Den är beroende av lokala förutsättningar såsom lokaler och ytor, men även rådande traditioner, status- och genusordning, livsvillkor, utbud och människors engagemang.

Social bakgrund och idrott

Klass och idrott har intresserat forskare under lång tid. Studier visar med stor tydlighet på de sociala klassernas betydelse för deltagande i föreningsidrott, där barn och ungdomar från högre socioekonomiska grupper i större utsträckning deltar än barn och ungdomar från de lägre.¹⁹ Redan 1985 visade sociologen Bo Schelin på utbildningsnivåns betydelse för att vara aktiv inom olika idrotter. Han fann att tennis, golf och segling var överrepresenterade bland de högre samhällsskikten, medan brottning och fotboll var underrepresenterade.

I studien som presenteras i det här kapitlet definieras social bakgrund utifrån innehavet av utbildnings- respektive ekonomiskt kapital, vilket tidigare redogjorts för.

¹⁹ Schelin, B. (1985). *Den ojämlika idrotten*; Wynne, D. (1998). *Leisure, Lifestyle and the New Middle Class*; Engström, L.-M. (1999). *Idrott som social markör*; Wilson, T. (2002). "The Paradox of Social Class and Sports Involvement". I *International Review for the Sociology of Sport* vol. 37, nr. 4; Stempel, C. (2005). "Adult Participation Sport as Cultural Capital". I *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 40, nr. 4; Trondman, M. (2005). *Unga och föreningsidrotten*; Blomdahl, U. m.fl. (2007); Larsson, B. (2008); Blomdahl, U. m.fl. (2019). *Ökar ojämlikheten i föreningsidrotten?*

Vad gäller utbildningskapitalet har tre grupper konstruerats, där grupp 1 visar på ett lågt utbildningskapital och grupp 3 ett högt utbildningskapital. De som hamnat i grupp 1 har föräldrar med grundskola som högsta utbildning och har själva ingen avsikt att läsa ett studieförberedande program på gymnasiet. I grupp 3 har de hamnat vars föräldrar är högskoleutbildade och vilka själva tänker gå ett studieförberedande gymnasieprogram.

Det ekonomiska kapitalet mäts på samma sätt efter ett antal omständigheter som antas ha betydelse för familjens ekonomiska ställning.²⁰ Dessa är att äga sitt boende, att ha tillgång till båt med kojplatser eller fritidshus samt åka på fjällsemester. Uppfyller man inga av dessa krav hamnar man i grupp 1, det vill säga man har ett lågt ekonomiskt kapital. Uppfyller man samtliga krav hamnar man i grupp 3, vilket anger ett högt ekonomiskt kapital. Den fråga som nu är i fokus handlar alltså om på vilket vis den sociala bakgrunden har betydelse för ungdomars idrottande.

Tabell 9. Medlemskap i en idrottsförening relaterat till utbildningskapital och ekonomiskt kapital bland 15-åringar 2018. Procent.

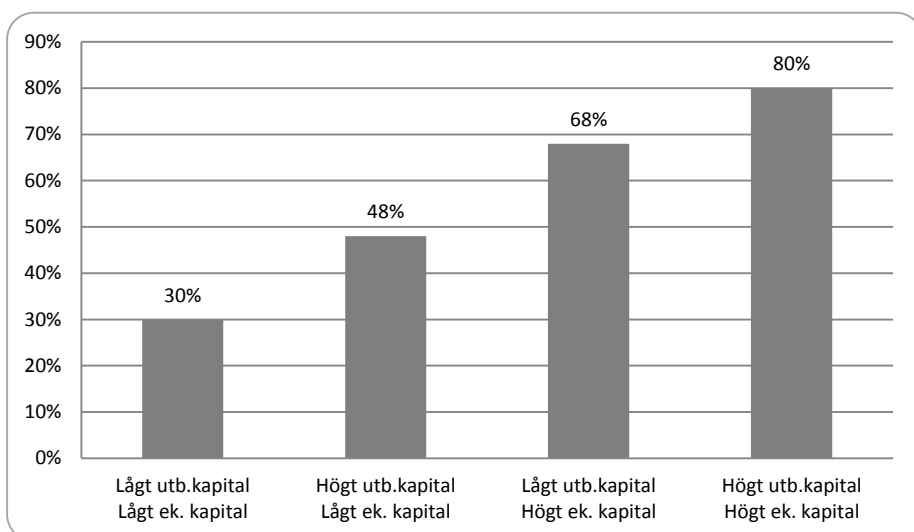
Område	Utbildningskapital			Ekonomiskt kapital		
	1	2	3	1	2	3
Dalsland/Värmland	51	66	77**	42	74	81***
Luleå	45	62	76**	51	64	85***
Stockholm City	36	55	53	45	52	62
Stockholm Syd	33	44	58	38	55	64
Totalt	43	60	65***	44	63	76***

Chi² * p<.05 ** p<.01 *** p<.001

Som vi ser i tabell 9 är mönstret sådant att medlemskapet ökar i takt med såväl ökat utbildningskapital som ökat ekonomiskt kapital. Säkerställda samband fås för hela gruppen samt i områdena Dalsland/Värmland och Luleå. Utifrån detta kan vi alltså slå fast att ungdomars socioekonomiska villkor har betydelse för medlemskap i en idrottsförening. Görs en liknande analys för idrott utanför föreningen finner vi motsvarande och säkerställda samband i Dalsland/Värmland avseende idrott i organiserad form i relation till utbildningskapital, och i Stockholm City avseende idrott på egen hand i relation till ekonomiskt kapital.

²⁰ Blomdahl, U. (1990). *Folkbrörelserna och folket*; Nilsson, P. (1998); Larsson, B. (2008).

Det samband som synliggörs i tabell 9 får stöd när de båda kapitalformerna kombineras. I figur 1 har fyra grupper skapats för att åskådliggöra detta.

Figur 1. Medlemskap i idrottsförening i relation till utbildningskapital och ekonomiskt kapital bland 15-åringar 2018. Procent. $p < .001$

De som tillhör gruppen med lågt utbildningskapital och lågt ekonomiskt kapital är till knappt en tredjedel medlemmar i en idrottsförening. Tillhör man däremot den grupp som innehar både ett högt utbildningskapital och ett högt ekonomiskt kapital är man till 80 procent medlem. Detta förhållande är statistiskt säkerställt ($p < .001$).

De mönster som hittills framträder är entydiga och pekar på ett tydligt samband mellan ungdomarnas medlemskap i en idrottsförening och deras socioekonomiska förutsättningar. Så långt har analysen även visat att både boendeort och kön har betydelse för medlemskapet.

Den fråga som nu söker sitt svar är hur de undersökta faktorerna kön, boendeort, utbildningskapital och ekonomiskt kapital relaterar till varandra och till medlemskap i en idrottsförening. För att få en bild av de olika faktorernas betydelse har en logistisk regressionsanalys genomförts, där varje enskild variabel relateras till medlemskap i en idrottsförening. Analysen prövar varje faktors förklaringsvärde för medlemskap med övriga faktorer under kontroll, se tabell 10.

Tabell 10. Samband mellan medlemskap i en idrottsförening och ett antal oberoende variabler uttryckt i oddskvot. Pojkar och flickor 15 år. 2018.

	Antal	Oddskvot	95 % konfidensintervall
Kön			
Pojkar	400	1,0	
Flickor	359	1,2	0,90–1,66
Område			
Stockholm City	213	1,0	
Stockholm Syd	120	1,1	0,67–1,72
Dalsland/Värmland	236	1,9**	1,27–2,90
Luleå	190	2,0**	1,28–2,98
Utbildningskapital			
Lågt	192	1,0	
Medel	249	1,8**	1,23–2,74
Högt	318	1,9**	1,26–2,85
Ekonomiskt kapital			
Lågt	339	1,0	
Medel	221	1,8***	1,27–2,61
Högt	199	3,3***	2,17–5,00

Chi² * p<.05 ** p<.01 *** p<.001

Analysen visar att samtliga faktorer utom kön är signifikant relaterade till medlemskap i en idrottsförening. Av oddskvoterna framgår att det högsta sambandet fås för ekonomiskt kapital, därefter för område och utbildningskapital. Det ekonomiska kapitalet har alltså störst förklaringsvärde för medlemskap i en idrottsförening. Analysen visar också att chansen att vara medlem är större för den som bor i Luleå eller i Dalsland/Värmland, jämfört med den som bor i Stockholm City eller i Stockholm Syd. Likaså är chansen till medlemskap större för den med ett högt utbildningskapital jämfört med den som har ett lågt. Att utbildningskapital och ekonomiskt kapital var för sig har betydelse visar att dessa två kapitalformer inte ger uttryck för samma sak. Att vara flicka eller pojke är däremot inte i lika hög grad avgörande för att vara medlem i en idrottsförening.

Görs en liknande analys i varje enskilt område har det ekonomiska kapitalet störst förklaringsvärde för medlemskap i Dalsland/Värmland och i Luleå. I Stockholm

City förklarar kön bäst medlemskap medan ingen av de undersökta faktorerna kan sägas ha större förklaringsvärde än någon annan i Stockholm Syd.

Hur relaterar då enskilda idrotter till ungdomarnas socioekonomiska position? I tabell 11 är de vanligaste idrotterna redovisade i relation till utbildningskapital och ekonomiskt kapital.

Tabell 11. Idrotter i idrottsförening relaterat till utbildningskapital och ekonomiskt kapital bland 15-åringar. 2018. Procent.

	Utbildningskapital			Ekonomiskt kapital		
	1	2	3	1	2	3
Fotboll	45	40	33	39	35	38
Innebandy	5	9	14*	8	9	14
Handboll	13	13	8	7	13	13
Ishockey	8	5	5	4	9	4
Golf	1	3	2	1	1	4
Gymnastik	10	8	6	4	8	10
Dans	4	1	5	3	4	3
Fröidrott	3	3	3	2	3	4
Tennis	3	10	12*	8	11	8
Ridning	1	2	5	1	3	4
Motorsport	12	6	1***	4	4	6
Kampsport	6	7	10	12	8	5*
Simning	3	3	3	3	3	2
Basketboll	3	8	5	4	8	5

Chi² * p<.05 ** p<.01 *** p<.001

Som vi kan se är några av de enskilda idrotterna socialt stratifierade, på så vis att de uppvisar ett säkerställt samband till utbildningskapital respektive ekonomiskt kapital. De idrotter som här kan sägas uttrycka socioekonomisk position i större utsträckning än andra är innebandy, tennis, motorsport och kampsport. Observera dock att innebandy och tennis i högre grad utövas av de med ett högt utbildningskapital, medan motorsport och kampsport främst utövas av de med ett lågt utbildnings- respektive ekonomiskt kapital.

I det lokala perspektivet är det till delar andra idrotter som visar sig vara socioekonomiskt bestämda. I Dalsland/Värmland finns ett säkerställt samband mellan innebandy, ridning, motorsport och ishockey. De ungdomarna vars föräldrar innehar ett högt utbildningskapital utövar här i större utsträckning innebandy och ridning. För ishockey och motorsport gäller det omvända, det vill säga att dessa

idrotter i större utsträckning utövas av ungdomar vars föräldrar innehar ett lågt utbildningskapital.

I Luleå kan vi se ett positivt samband mellan innebandy och ekonomiskt kapital, liksom mellan innebandy och utbildningskapital. Här finns också ett negativt samband mellan kampsport och ekonomiskt kapital samt mellan gymnastik och utbildningskapital.

I Stockholm City finns ett positivt samband mellan gymnastik och ekonomiskt kapital och negativa samband mellan fotboll respektive motorsport och utbildningskapital.

Slutligen återfinns i Stockholm Syd ett positivt samband mellan golf respektive gymnastik och ekonomiskt kapital och ett negativt samband mellan fotboll respektive motorsport och utbildningskapital.

Att vara en del av idrottskulturen

Ett centralt tema för denna studie har varit att ge en bild av idrottens tillgänglighet för ungdomar i Sverige. Perspektivet har varit kontextuellt, det vill säga att i ett för ungdomarna vidare sammanhang beskriva idrotten.

Studien visar att ungdomar har varierande möjligheter att bedriva idrott på sin fritid. Detta tydliggörs genom flera aspekter. För det första skiljer sig idrottsvanorna åt i ett socioekonomiskt perspektiv, där ungdomar med lågt utbildningskapital respektive lågt ekonomiskt kapital i lägre grad är medlemmar i en idrottsförening jämfört med de med högt utbildnings- respektive ekonomiskt kapital. I den förstnämnda gruppen är 30 procent medlemmar, jämfört med 80 procent i den sistnämnda. Här visar sig de ekonomiska förutsättningarna till större del vara avgörande för medlemskap än de utbildningsmässiga. Skillnaderna är klarlagda såväl på lokal nivå som på gruppnivå.

Den andra aspekten som tydliggörs i studien är skillnaden mellan områden, där Luleå och Dalsland/Värmland bättre verkar möjliggöra för medlemskap än de båda Stockholmsområdena. *Är man pojke och bor i Luleå samt har ett högt utbildnings- respektive ekonomiskt kapital tillhör man en grupp med mycket stora chanser att vara medlem i en idrottsförening, medan en flicka i Stockholm Syd med låga sådana kapital har liten chans. I den första gruppen är nio av tio medlemmar; i den andra två av tio.*

Den tredje infallsvinkeln är de förändringar som kan iakttas över tid. Vi ser här en generell ökning beträffande medlemskap för flickor och en minskning för pojkarna i Stockholm City. Idrott i såväl organiserad form som på egen hand ökar i två områden vardera för flickorna och pojkarna. Här vill jag uppmärksamma flickorna i Dalsland/Värmland, som ökar avseende samtliga tre former av idrottande, samt pojkarna i Stockholm City, vars medlemskap minskar parallellt med att deras idrottande utanför förening ökar. När det gäller den senare gruppen kan kanske det minskade intresset för föreningsidrott vara ett resultat av ett ökat engagemang för idrott utanför föreningen.

Sammantaget betyder detta att den idrottskultur man som ungdom har möjlighet att vara en del av är beroende av vilken socioekonomisk position man har, var någonstans man lever sitt liv samt om man är flicka eller pojke. Dessa aspekter har var och en för sig inverkan på och betydelse för idrottandet och man kan alltså, utifrån studiens resultat, tala om ungdomars skilda idrottsvanor. Det kontextuella perspektivet ger oss en nyanserad bild av unga människors möjligheter att bedriva idrott.

Idrott, smak och social position

Vad kan då sägas om idrottsvanornas förhållande till individens smak och sociala position mot bakgrund av studiens resultat? En viktig utgångspunkt är att de aktiviteter och aktivitetsformer som förekommer på fritidsarenan är skapade för att möta en social efterfrågan. De är historiska produkter och förändras från tid till annan. De aktiviteter som vi kan iakttä på fritidsarenan är uttryck för olika värdehierarkier, där vissa aktiviteter anses vara värdefulla och andra mindre viktiga.

Utfallet av vårt förhållande till olika idrotter och idrottsformer blir enligt Bourdieu en fråga om smak eller avsmak, där strävan efter distinktion och vad som är värdefullt är stark. Habitus intar här en central position och är den verksamma motorn vid bedömningen av skilda aktiviteter. De system av handlingsstrategier som vi införlivat aktiveras när vi ställs inför olika val, och leder till att individer eller grupper intar skilda förhållningssätt till skilda företeelser. De val som görs ska ses som uttryck för vår smak och ger oss ett visst värde i de sammanhang vi ingår.

I de områden som varit föremål för studien är de lokala variationerna i ungdomarnas idrottsvanor synliggjorda. Detta ska ses som en effekt av just lokala variationer i fråga om utbud och traditioner samt de livsvillkor ungdomarna

representerar. I mötet mellan utbud och livsvillkor framträder idrottsvanornas kulturella uttryck. Att dessa uttryck varierar säger oss att former av idrott eller val av aktivitet får olika innebörd i olika sammanhang. Att exempelvis vara idrottande ungdom i en idrottsförening i Luleå betyder något annat än att ha motsvarande preferenser och bo i Stockholms innerstad.

Idrott på skilda villkor

För att förstå ungdomars förhållande till fenomenet idrott är det av stor vikt att inta ett kontextuellt perspektiv. Att vara flicka eller pojke, att tillhöra olika socio-ekonomiska grupper, att vistas i olika kulturella miljöer och påverkas av olika fritidsutbud betyder olika saker och får olika konsekvenser för idrottandet i olika inramningar. För en pojke i Luleå ser det kulturella uttrycket för idrott väsentligt annorlunda ut än för en flicka i Stockholm Syd, eller för en pojke i Stockholms innerstad. För en flicka i södra Värmland ser villkoren återigen annorlunda ut. Hon verkar i ett sammanhang som är avsevärt skilt från det en pojke i Stockholm Syd möter. *Detta säger oss att idrottens villkor på ett mycket nära vis hänger samman med den kontext ungdomarna rör sig inom.*

Referenser

- Blomdahl U. (1990). *Folkrörelserna och folket – med utblick mot framtiden*. Stockholm, Carlssons Bokförlag.
- Blomdahl, U. Elofsson, S. (2007). *Hur många motionerar/idrottare för lite och vilka är dom? En studie av den unga befolkningen i Stockholm, Haninge, Helsingborg, Jönköping och Lidköping*. Idrottsförvaltningen i Stockholms stad.
- Blomdahl m.fl. (2019). "Ökar ojämlikheten i föreningsidrotten? – en studie om socioekonomisk bakgrund och barns och ungdomars deltagande i idrottsförening". I *Ung livsstil* nr. 24.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London, Routledge & Kegan Paul.
- Broadly, D. (1990). *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm, HLS Förlag.
- Engström L-M. (1996). "Chapter 20. Sweden". I *Worldwide Trends in Youth Sport*. (red. De Knop, P. et al.). Leeds, Human Kinetics.
- Engström, L-M. (1999). *Idrott som social markör*. Stockholm, HLS Förlag.
- Engström, L-M. (2002). "Idrottspedagogik". I *Pedagogiska perspektiv på idrott*. (red. Engström, L-M & Redelius, K.). Stockholm, HLS Förlag.
- Engström, L-M. (2010). *Smak för motion. Fysisk aktivitet som livsstil och social markör*. Stockholm, Stockholms universitets förlag.
- Larsson, B. (2000). *Idrottens former. En studie om ungdomars idrottsvanor*. Lärarhögskolan i Stockholm.
- Larsson, B. (2008). *Ungdomarna och idrotten. Tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer*. Stockholm, US-AB.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2014). *Fokus 14. Ungas fritid och organisering*. Stockholm.

Nilsson, P. (1998). *Fritid i skilda världar. En undersökning om ungdomar och fritid i ett nationellt och kontextuellt perspektiv*. Stockholm, Ungdomsstyrelsens utredningar 11.

Riksidrottsförbundet (2017). *Verksamhetsberättelse med årsredovisningar*.

SCB (2012). *Standard för Svensk yrkesklassificering*. Statistiska centralbyrån.

Schelin, B. (1985). *Den ojämlika idrotten. Om idrottsstratifiering, idrottspreferens och val av idrott*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Stempel, C. (2005). "Adult Participation Sport as Cultural Capital. A Test of Bourdieu's Theory of the Field of Sports". I *International Review for the Sociology of Sport*. London, Sage publications, vol. 40, nr 4.

Trondman, M. (2005). *Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelser och plats, betydelser och plats, betydelse och konsekvenser i ungas liv*.

Wilson, T. (2002). "The Paradox of Social Class and Sports Involvement". I *International Review for the Sociology of Sport*. London, Sage publications, vol. 37, nr 1.

Wynne, D. (1998). *Leisure, Lifestyle and the New Middle Class: A Case Study*. London, Routledge.

2. Ojämligheten i föreningsidrotten

Stig Elofsson, Ulf Blomdahl, Karolina Bergmark, Linda Lengheden & Magnus Åkesson, Ung livsstil

I det här kapitlet undersöker forskningsgruppen Ung livsstil hur barn och ungdomars deltagande i föreningsidrotten skiljer sig mellan olika socioekonomiska grupper. Resultat från flera decennier av studier visar att ungas förutsättningar att föreningsidrotta är ojämnt fördelade – och att ojämligheten inte minskat över tid.

Forskningsgruppen Ung livsstil har sedan 1984 studerat ungas kultur- och fritidsvanor, preferenser samt trender på kommunal nivå. Studierna har främst tagit form i enkäter riktade till barn och ungdomar i mellanstadiet, högstadiet och gymnasiet. Under åren har sammanlagt 85 686 enkätsvar inkommit från 17 kommuner över hela Sverige. Projektet Ung livsstil har utmynnat i en mängd rapporter om ungas kultur- och fritidsvanor. Detta kapitel sätter fokus på ungas föreningsidrottande och socioekonomi.

I korthet visar analysen:

- Att barn och ungdomar från högre socioekonomiska grupper i betydligt större utsträckning deltar i föreningsidrotten än de från lägre socioekonomiska grupper. Ojämligheten är större bland flickor än bland pojkar. Ojämligheten är likartad på alla skolstadierna – mellanstadiet, högstadiet och gymnasiet. Resultaten stämmer väl med vad som redovisats i tidigare forskning.
- Att den socioekonomiska ojämligheten i ungas föreningsidrottande består även efter att resultatet kontrollerats med avseende på utländsk bakgrund. Detta innebär att socioekonomisk bakgrund har en direkt inverkan på idrottsdeltagande för pojkar och flickor. Även efter kontroll av utländsk bakgrund är ojämligheten störst i flickgruppen.
- Att ojämligheten avseende socioekonomisk bakgrund har ökat över tid i Stockholm och i flera andra kommuner där upprepade studier genomförts. Inte i något fall har ojämligheten i ungas föreningsidrottande minskat.

Om studien

Syftet med denna studie är att analysera hur barn och ungdomars deltagande i föreningsidrotten skiljer sig mellan olika socioekonomiska grupper. I studiens första del används data från forskningsprojektet Ung livsstil under åren 2013–2018 för att jämföra föreningsdeltagande och socioekonomi i 14 olika kommuner. I dess andra del undersöks förändring över tid. Här ingår data från 1985 fram till i dag.

Mer omfattande resultat och analyser finns att läsa i rapporten *Ökar ojämlikheten i föreningsidrotten?*.²¹ Där ingår även en detaljerad genomgång av i vilken utsträckning och på vilket sätt kommuner, stat och idrottsrörelsen tagit upp och formulerat mål kring ökad jämlikhet. Dessutom finns i rapporten en genomgång av tidigare forskning, som visar hur ojämlikheten sett ut under perioden 1939–2012, samt en fördjupad diskussion kring orsaker till att deltagandet inom föreningsidrotten är ojämlikt.

En kommande rapport kommer även att presentera resultat kring frågan om skillnader mellan barn och ungdomar med svensk respektive utländsk bakgrund.²²

Forskningsprojektet Ung livsstil

Forskningsprojektet Ung livsstil i Sverige har sedan 1984 genomfört studier kring **”resursutnyttjande och effekter av offentligt driven eller understödd verksamhet på fritidsfältet”**.²³

Projektet startade som ett samarbete med Stockholms universitet, Stockholms stad, Göteborgs stad, Norrköpings kommun, Västerås kommun och Eskilstuna kommun. Därefter har andra kommuner successivt anslutit, med följderna att Ung livsstil i dag har samarbeten med sammanlagt 17 kommuner.

I centrum för studierna under perioden 1984–1999 stod undersökningar av fritids- och kulturvanor utifrån kön, socioekonomisk bakgrund, svensk respektive utländsk bakgrund, geografiska områden samt andra bakgrundsfaktorer. Samtidigt påbörjades studier om vilka fritids- och kulturaktiviteter som barn och ungdomar ville att kommunerna skulle satsa på.

²¹ Blomdahl, U. m.fl. (2019a). *Ökar ojämlikheten i föreningsidrotten?*.

²² Blomdahl, U. m.fl. (2019c). *Deltar de med utländsk bakgrund mindre i föreningsidrotten?*

²³ Forskningsledare för Ung livsstil är Ulf Blomdahl. Vetenskapligt ansvarig är Stig Elofsson, Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet.

Sedan 1980-talet har Ung livsstil i en rad studier undersökt i vilken grad barn och ungdomar i olika socioekonomiska grupper har varit med i en idrottsförening, i övrigt föreningsliv, i musik-/kulturskolan, gått på bibliotek, besökt fritidsgård och varit fysiskt aktiva. Från 1990-talet ingår också frågor kring barn och ungdomars hälsa och livskvalitet.

Med början i millennieskiftet strävar Ung livsstil efter att undersöka även hälsa, fysisk aktivitet, livets mening, livschanser, trygghet, inflytande, läsvanor, skolsituation, mobbning, spontanidrott och andra faktorer. Vidare undersöks vad unga tycker är viktigt på fritidsgård, kulturskola, bibliotek och i förening.

Ung livsstil är i dag ett samarbetsprojekt mellan forskare/utredare och 14 kommuner. Projektet har publicerat en rad utredningsrapporter (på beställning från kommuner och myndigheter) samt fristående forskningsrapporter.

Urvalet av kommuner är ett tillgänglighetsurval. I studierna ingår kommuner med hög socioekonomisk status (till exempel Täby och Lidingö) och låg socioekonomisk status (till exempel Malmö).²⁴ Trots att det är stora skillnader i social status erhålls genomgående likartade resultat när det gäller samband mellan socioekonomisk bakgrund och deltagande i idrottsförening.

Studierna har genomförts i form av enkäter riktade till elever i mellanstadiet, högstadiet och gymnasiet. I de flesta fall har enkäterna besvarats under lektionstid. Urvalsramen för studierna har varit samtliga skolelever i medverkande kommuner. Därefter har urvalet gjorts slumpmässigt från denna ram.

Sedan 1985 har totalt 85 686 elever besvarat Ung livsstils enkäter. Svarsfrekvensen överstiger i samtliga fall 70 procent och är i det samlade materialet 80 procent. I de flesta fall är svarsfrekvensen högst i mellanstadiet och lägst i gymnasiet. Bortfallet inkluderar elever som inte var närvarande vid den lektion då undersökningen genomfördes.²⁵ Materialet ger en representativ bild av situationen för samtliga elever i respektive kommun – dock ej för de som går i grund- eller gymnasie-särskola.²⁶

²⁴ Blomdahl, U. m.fl. (2017a). "Jämställd och jämlik!". I *Ung livsstil*, nr 22; Blomdahl, U. m.fl. (2019b). *Ökar ojämlikheten i föreningsidrotten?*, s. 29–33.

²⁵ Blomdahl, U. m.fl. (2019b). Kapitel 2.

²⁶ Projektet Ung livsstil har även studerat förskoleelever. Se Elofsson, S. m.fl. (2012). *Hälsa och livskvalitet hos ungdomar i särskolan*; Trygged, S. m.fl. (2018). *Skolerfarenheter och självskattad hälsa bland elever i särskolan*. FoU-rapport.

Mått på socioekonomisk bakgrund

Socioekonomisk bakgrund kan mätas på flera sätt, till exempel efter socialgrupp, socioekonomisk grupp, utbildning, inkomst och tillgång till kontantmarginal. När barn och ungdomar själva ska svara på vilket yrke (grunden för socialgrupp och SCB:s socioekonomiska grupper) eller vilken utbildning föräldrarna har blir de interna bortfallen, enligt våra tidigare studier, stora eller mycket stora. Barn och ungdomar kan generellt inte heller svara tillförlitligt på vilken inkomst föräldrarna har eller om familjen har tillgång till en kontantmarginal.

Ung livsstil har därför sedan 1984 valt att mäta socioekonomisk bakgrund med hjälp av ett antal frågor kring boendeform och tillgång till fritidskapitalvaror. Utifrån tillgången till dessa materiella resurser har vi bildat fem grupper. Det interna bortfallet blir i detta fall mycket litet. De fem grupperna är:

Grupp 1: Bor i villa/radhus och har tillgång till bil, båt och sommarstuga/fritidshus/hus utomlands.

Grupp 2: Bor i villa/radhus/insatslägenhet/bostadsrättslägenhet och har tillgång till två av: bil, båt och sommarstuga/fritidshus/hus utomlands.

Grupp 3: Övriga, till exempel bor i hyreslägenhet och har tillgång till två av: bil, båt och sommarstuga/fritidshus/hus utomlands.

Grupp 4: Bor i hyreslägenhet och har tillgång till antingen bil, båt eller sommarstuga/fritidshus/hus utomlands.

Grupp 5: Bor i hyreslägenhet och har *inte* tillgång till bil, båt eller sommarstuga/fritidshus/hus utomlands.

De fem grupperna benämns i rapporten som *socioekonomiska grupper*. Vi väljer också av läsbarhetsskäl att i fallande ordning kalla de fem grupperna: *stora resurser* (grupp 1), *ganska stora resurser* (grupp 2), *medelstora resurser* (grupp 3), *ganska små resurser* (grupp 4) och *små resurser* (grupp 5).

Detta mått har använts i flera andra svenska studier.²⁷ Även i internationella studier används likartade indikatorer på socioekonomisk bakgrund. I WHO:s hälsoenkät definieras exempelvis de ungas socioekonomiska status utifrån svar på frågor om

²⁷ Blomdahl, U. m.fl. (2007). *Hur många motionerar/idrottar för lite och vilka är dom?*; Larsson, B. (2008). *Ungdomarna och idrotten*; Nilsson, P. (1998). *Fritid i skilda världar*.

familjens ekonomi, bilinnehav, semestervanor, datorägande och om de unga har eget rum.²⁸ Under senare år har skalan FAS (Family Affluence Scale) utvecklats, vilken använts i en rad internationella studier och speciellt inom Health Behavior in School-Aged Children (HBSC). Denna skala har många likheter med det mått på socioekonomisk bakgrund som använts i studierna inom Ung livsstil.

Alla dessa mått kan kopplas till Webers definition av social klass, som i sin tur kopplas till begreppet *livschanser*.²⁹ Med ett likartat mått fann sociologen Mikael Tåhlin en tydlig koppling mellan ekonomiska resurser och flertalet fritids- och kulturaktiviteter, även efter kontroll för ålder och socialgrupp.³⁰ Tåhlin har också i senare rapporter visat att individens ekonomiska resurser har en direkt inverkan på dennes fritids- och hälsosituation.³¹ Antagandet är i enlighet med Tåhlins hypotes att familjernas kontrollvidd – mängden av möjliga handlingar – ökar kontinuerligt från ekonomisk grupp 5 till ekonomisk grupp 1.³²

Kontroll för svensk och utländsk bakgrund

Det finns en stark koppling mellan socioekonomi och svensk/utländsk bakgrund. Andelen barn och ungdomar med utländsk bakgrund är större bland de med sämre socioekonomi. Skillnaderna i deltagandet i föreningsidrott mellan de med hög respektive låg socioekonomi påverkas alltså inte endast av den socioekonomiska bakgrunden. Några av våra studier visar också att svensk/utländsk bakgrund i sig påverkar deltagandet.³³

För att få en renodlad bild av hur socioekonomisk bakgrund *direkt* påverkar deltagandet måste vi därför kontrollera för den inverkan variabeln svensk/utländsk bakgrund har. Hur vi gör detta utvecklas i avsnittet nedan. Det är dock viktigt att observera att vi i detta kapitel *inte* presenterar hur svensk/utländsk bakgrund påverkar deltagande i föreningsidrott. Redovisningen handlar genomgående om inverkan av socioekonomisk bakgrund.

²⁸ Currie, C. m.fl. (2008). "Researching health inequalities in adolescents". I *Social Science & Medicine*, vol. 66, nr. 6, s. 1429–1436.

²⁹ Weber, M. (1983). *Ekonomi och samhälle*.

³⁰ Tåhlin, M. (1985). *Fritiden i välfärden*.

³¹ Tåhlin, M. (1987). *Arbetets värde och kostnader*.

³² Ibid., s. 47.

³³ Se Blomdahl, U. m.fl. (2017a); Blomdahl, U. m.fl. (2017b). *Ung livsstil i Malmö*.

Måttet på svensk/utländsk bakgrund utgår från elevernas svar ("Ja" eller "Nej") på frågorna: *Är du född i Sverige? Är din pappa född i Sverige?* samt *Är din mamma född i Sverige?*³⁴ Utifrån svaren har eleverna placerats i fyra grupper:

1. *Svensk bakgrund* – eleven och föräldrarna är födda i Sverige.
2. *Ganska stark svensk bakgrund* (tre kategorier):
 - eleven är född utomlands och föräldrarna i Sverige,
 - eleven och en av föräldrarna är födda i Sverige eller
 - eleven är född utomlands och en av föräldrarna i Sverige.
3. *Andra generationens invandrare* – eleven är född i Sverige och föräldrarna utomlands.
4. *Första generationens invandrare* – eleven och föräldrarna är födda utomlands.

Jämlikhet efter kön

Kön har i tidigare studier visat sig ha ett starkt samband med deltagande i en rad olika fritidsaktiviteter, till exempel i idrottsföreningar.³⁵ Studier har också visat att flickors deltagande i föreningsidrotten kan variera mycket i förhållande till pojkars i olika socioekonomiska grupper.³⁶ Vi har sedan våra studier startade 1984 alltid kombinerat och analyserat samband mellan föreningsdeltagande och socioekonomisk bakgrund, liksom med svensk respektive utländsk bakgrund separerat efter kön.

Att mäta medlemskap i idrottsförening

En allmän tendens är att barn och ungdomar i alla skolstadier inte vet vad en idrottsförening är. Det gäller i allt högre grad sedan 1984, i synnerhet för elever på gymnasiet och i storstäder. Många unga upplever till exempel att kommersiella gym och dansinstitutens eller studieförbundens danskurser är föreningar. Många tror också att kulturskolan är en förening. Ett rimligt antagande är att även vissa föräldrar inte kan skilja på föreningar och annan verksamhet. Det gör det svårt att mäta och följa upp deltagande i föreningsaktiviteter, något som de flesta forskare inte uppmärksammar.

³⁴ Blomdahl, U. m.fl. (2007), s. 33–34.

³⁵ Se Blomdahl, U. m.fl. (2017a).

³⁶ Se Blomdahl, U. m.fl. (2007); Blomdahl, U. m.fl. (2017b).

För att lösa problemet har vi valt att endast ta med de enkätsvar som faller inom ramen för vår föreningsdefinition. Vi undersöker idrottsföreningar som får eller kan få ekonomiskt stöd från det offentliga. Oftast är de lokala föreningar anslutna till ett specialidrottsförbund, till exempel Svenska Fotbollförbundet eller Svenska Bordtennisförbundet. För att göra det urvalet har Ung livsstil ställt följande frågor:

Är du medlem i någon/några idrottsföreningar/klubbar, kulturföreningar, organisationer, scouter eller något religiöst samfund? (Om du är osäker på om det är en förening du är med i när du utför din aktivitet så skriv ändå upp den här.)

Om "ja", vilken/vilka föreningar/klubbar eller kyrkor är du med i, vad sysslar ni med för aktiviteter?

Andra forskare låter i stället barn och ungdomar själva bestämma vad som är en förening. Det innebär att de redovisar en högre andel unga i förening än vad vi gör. Bland gymnasieelever i Stockholmsområdet kan skillnaden vara så stor som 15 procentenheter.

Med det tillvägagångssättet finns också en risk att andelen medlemmar underskattas. För att säkerställa att detta inte sker innehåller samtliga enkäter även den öppna frågan: "Vilka är dina viktigaste intressen på fritiden?". Om svaret är till exempel "Fotboll i min klubb", ändrar vi ett "Nej" i föreningsfrågan till ett "Ja". Detta har dock skett i färre än 50 fall i studierna under perioden 2008–2018.

Statistiska metoder

Presentationen av resultaten inleds med en redovisning av andel deltagare inom olika socioekonomiska grupper. Sambanden med socioekonomisk bakgrund testas med χ^2 . Alla analyser med socioekonomisk bakgrund redovisas separat för pojkar och flickor. För att få en bild av den direkta påverkan av socioekonomisk bakgrund görs multivariata analyser, där sambandet kontrolleras för inverkan av svensk/utländsk bakgrund. Dessa analyser görs med hjälp av binär logistisk regressionsanalys, där socioekonomisk bakgrund och svensk/utländsk bakgrund ingår som förklaringsvariabler.³⁷

³⁷ Logistisk binär regressionsanalys är en parallell till vanlig linjär regressionsanalys som används i de fall utfallsvariabeln endast kan anta två värden (t.ex. deltar, deltar ej).

För att få en bild av ojämlikheten kopplad till socioekonomisk bakgrund i olika kommuner har vi studerat andelen medlemmar i idrottsförening bland barn och ungdomar i grupperna 2 och 4, relativt andelen medlemmar i grupp 3.³⁸ Om siffran i tabellen överstiger ett (>1) är gruppen överrepresenterad. Är siffran mindre än ett (<1) är gruppen underrepresenterad.

Med dessa mått kan vi också få en bild av hur stor ojämlikheten är totalt för varje undersökningsår. En jämförelse mellan könen ger även en bild av hur ojämlikheten skiljer sig mellan pojkar och flickor. I anslutning till redovisningen för mellanstadiet ges en närmare läsanvisning kring hur dessa siffror skall tolkas (se tabell 2).

Medlem och socioekonomisk bakgrund 2013–2017

I detta avsnitt presenterar vi resultat från studier inom projektet Ung livsstil perioden 2013–2018. För varje skolstadium redovisas andelen barn och ungdomar som är medlemmar i någon idrottsförening, uppdelat efter socioekonomisk bakgrund. Tabellerna visar också om skillnaderna mellan de olika socioekonomiska grupperna är signifikanta, samt om de ännu är det också efter kontroll för svensk/utländsk bakgrund. Några av våra undersökningar innehåller för få enkätsvar i vissa socioekonomiska grupper för att ge tillförlitliga resultat. I dessa fall har grupperna slagits samman.

Eftersom andelen medlemmar är olika mellan olika kommuner presenteras även, för varje skolstadium, den relativa andelen medlemmar i olika grupper i relation till andel medlemmar i mellangruppen (grupp 3). Det gör vi för att ge en mer rättvisande bild av hur ojämlikheten (eventuellt) skiljer sig åt mellan olika kommuner. I dessa fall redovisas endast resultat från den senast genomförda undersökningen i respektive kommun. Samtliga resultat är uppdelade efter kön, kommun och undersökningsår.

³⁸ Grupp 1 och 5 har i flera undersökningar för få svarande för att ge tillförlitliga resultat. Begränsning till jämförelser mellan grupperna 2 och 4 – i stället för mellan ytterlighetsgrupperna 1 och 5 – kan innebära att ojämlikheten i realiteten kan vara större än vad resultaten i rapporten visar.

Mellanstadiet

Tabell 1. Mellanstadiet. Andelen (%) barn som är medlemmar i en idrottsförening, 2013–2018. Fördelat efter kön, socioekonomisk grupp, kommun och år. Stora resurser (grupp 1), ganska stora resurser (grupp 2), medelstora resurser (grupp 3), ganska små resurser (grupp 4) och små resurser (grupp 5).

Kommun, år, kön	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 3	Grupp 4	Grupp 5	Sign. nivå	Sign. nivå efter kontroll för utländsk bakgrund
Helsingborg 2015							
Pojkar	85		74		54	***	**
Flickor	71		60		34	***	***
Helsingborg 2018							
Pojkar	74		68	57	24	***	***
Flickor	82		66	46	41	***	**
Huddinge 2015							
Pojkar	89	73	65		42	***	*
Flickor	65	69	53		18	***	*
Jönköping 2015							
Pojkar	71	87	81		54	*	***
Flickor	86	74	69		50	**	*
Jönköping 2018							
Pojkar	87	81	67		64	**	*
Flickor	71	74	66		47	**	*
Stockholm 2014							
Pojkar	76	83	69	52	56	***	***
Flickor	65	63	46	31	18	***	***
Sävsjö 2013/14							
Pojkar	78			71		Ns	Ns
Flickor	83			59		*	Ns
Sävsjö 2018							
Pojkar		78			71	Ns	Ns
Flickor		83			59	*	Ns
Täby 2013							
Pojkar	71	75		64		Ns	Ns
Flickor	72	70		61		Ns	Ns
Täby 2018							
Pojkar	84	85		74		*	+
Flickor	82	73		64		*	Ns

+ p<0.10; * p<0.05; ** p<0.01; *** p<0.001 Ns = ej signifikant

Tabell 1 visar att barn i de högre socioekonomiska grupperna är med i en idrottsförening i större utsträckning än barn i de lägre. Skillnaderna kvarstår även efter kontroll för utländsk bakgrund. I de fall skillnaderna inte blir signifikanta är studierna mindre.

För att få en bild av hur ojämlikheten varierar mellan olika kommuner studeras i tabell 2 det relativa deltagandet i de socioekonomiska grupperna 2 och 4 i relation till deltagandet i grupp 3, i de fall det finns tillförlitliga data i dessa grupper. Som ett mått på ojämlikheten används skillnaden mellan grupp 2 och grupp 4, där ett högre värde står för högre ojämlikhet. För att ge en översiktlig bild presenteras även medianen. Tabellen visar uppgifter från de senast genomförda undersökningarna i respektive kommun. Täby och Sävsjö ingår inte, eftersom antalet svarande i grupp 4 var alltför litet för att få säkra resultat.

För att illustrera hur tabellen ska tolkas kan vi titta närmare på medianen för flickor. För grupp 2 är värdet 1,27. Detta innebär att det är 27 procent högre chans att flickor i grupp 2 ska delta i föreningsidrott jämfört med flickor i grupp 3. Värdet för grupp 4 (0,54) innebär att föreningsidrottandet bland flickor i den gruppen är ungefär hälften så stor som föreningsidrottandet för flickor i grupp 3.

Tabell 2. Mellanstadiet. Relativ andel medlemmar i idrottsförening för de socioekonomiska grupperna 2 och 4 i relation till andel medlemmar i grupp 3, samt skillnaden mellan grupp 2 och 4 efter kön, kommun och undersökningsår, 2013–2018. Ganska stora resurser (grupp 2), medelstora resurser (grupp 3) och ganska små resurser (grupp 4).

Kommun, år	Pojkar socioekonomisk bakgrund			Flickor socioekonomisk bakgrund		
	2	4	2 minus 4	2	4	2 minus 4
Helsingborg 2018	1,09	0,84	0,25	1,24	0,70	0,54
Huddinge 2015	1,12	0,65	0,47	1,30	0,34	0,96
Jönköping 2018	1,21	0,96	0,25	1,12	0,71	0,41
Stockholm 2014	1,21	0,75	0,46	1,37	0,37	1,00
Median*	1,17	0,80	0,36	1,27	0,54	0,75

* Beräknas för värden i kolumnen ovanför respektive median.

Ser vi till medianen framträder tydligt att ojämlikheten är större bland flickor än bland pojkar. För båda könen framträder även en klar skillnad mellan kommunerna. Ojämlikheten är större i Stockholm och Huddinge än i Helsingborg och Jönköping. Om vi jämför skillnaden mellan de två ytterlighetsgrupperna (grupp 1 och 5) i Stockholm – där undersökningen är tillräckligt omfattande – förändras bilden ganska lite för pojkar. Däremot framstår ojämlikheten som ännu större bland flickor, i första hand beroende på den särskilt låga andelen medlemmar bland flickor i socioekonomisk grupp 5 (se tabell 1).

Högstadiet

Tabell 3. Högstadiet. Andelen (%) ungdomar som är medlemmar i en idrottsförening, 2013–2018. Fördelat efter kön, socioekonomisk grupp, kommun och år. Stora resurser (grupp 1), ganska stora resurser (grupp 2), medelstora resurser (grupp 3), ganska små resurser (grupp 4) och små resurser (grupp 5).

Kommun, år, kön	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 3	Grupp 4	Grupp 5	Sign. nivå	Sign. nivå efter kontroll för utl. bakgrund
Haninge 2016/17							
Pojkar	56	50	45		40	*	Ns
Flickor	48	42	33		18	***	Ns
Helsingborg 2015							
Pojkar		66	53	48	29	**	*
Flickor		59	48	23	12	***	***
Helsingborg 2018							
Pojkar	57	57	57	44	31	**	Ns
Flickor	56	65	49	32	13	***	***
Huddinge 2015							
Pojkar	54	54	43	29	15	***	**
Flickor	52	41	30	11	3	***	**
Jönköping 2015							
Pojkar	69	58	56		38	**	*
Flickor	48	58	48		18	***	***
Jönköping 2018							
Pojkar	62	62	52		43	**	+
Flickor	59	57	40		25	***	**
Kalmar 2013							
Pojkar		58	61		43	*	Ns
Flickor		54	52		33	**	*
Linköping 2013							
Pojkar	69	59	42	29	26	***	***
Flickor	65	61	46	22	0	***	***
Malmö 2015							
Pojkar	64	67	56	39	42	***	***
Flickor	62	42	35	20	14	***	***
Nacka 2016/17							
Pojkar	63	57	53		30	**	Ns
Flickor	58	58	47		30	**	**
Stockholm 2014							
Pojkar	58	54	47	42	22	***	***
Flickor	56	48	30	18	13	***	***
Sävsjö 2013/14							
Pojkar		43			51	Ns	Ns
Flickor		61			43	+	Ns
Sävsjö 2018							
Pojkar		78			55	Ns	Ns
Flickor		57			46	Ns	Ns
Täby 2013							
Pojkar	62	58			47	*	Ns
Flickor	54	43			40	*	Ns
Vallentuna 2015							
Pojkar	65	52			42	*	Ns
Flickor	50	46			32	*	*
Värmdö 2015							
Pojkar	62	59	46		56	*	Ns
Flickor	64	51	40		0	**	**

+ p<0.10; * p<0.05; ** p<0.01; *** p<0.001 Ns= ej signifikant

Tabell 3 visar att högstadieelever i högre socioekonomiska grupper i högre grad deltar i idrottsföreningar än de i lägre socioekonomiska grupper. Detta oberoende av om vi kan arbeta med alla fem socioekonomiska grupper, eller om vi måste slå ihop några grupper, till exempel 4 och 5, på grund av för få individer i dessa grupper. Skillnaderna är statistiskt signifikanta i samtliga fall utom i Sävsjö. I kommunerna med ett större antal svarande är skillnaderna statistiskt signifikanta även efter kontroll för utländsk bakgrund.

Hur varierar då ojämlikheten mellan de olika kommunerna? Det visar tabell 4. Observera att antalet elever i grupp 4 i Sävsjö, Vallentuna och Täby är för litet för att vi ska kunna studera dessa kommuner.

Tabell 4. Högstadiet. Relativ andel medlemmar i idrottsförening för de socioekonomiska grupperna 2 och 4 i relation till andel medlemmar i socioekonomisk grupp 3, samt skillnaden mellan grupp 2 och 4 efter kön, kommun och undersökningsår, 2013–2018. Ganska stora resurser (grupp 2), medelstora resurser (grupp 3) och ganska små resurser (grupp 4).

Kommun, år	Pojkars socioekonomisk bakgrund			Flickors socioekonomisk bakgrund		
	2	4	2 minus 4	2	4	2 minus 4
Haninge 2016/17	1,11	0,89	0,22	1,27	0,55	0,72
Helsingborg 2018	1,00	0,77	0,23	1,33	0,65	0,68
Huddinge 2015	1,26	0,67	0,59	1,37	0,37	1,00
Jönköping 2018	1,19	0,83	0,36	1,43	0,63	0,80
Kalmar 2013	0,95	0,70	0,25	1,04	0,63	0,41
Linköping 2013	1,40	0,69	0,71	1,33	0,48	0,85
Malmö 2015	1,20	0,70	0,50	1,20	0,57	0,63
Nacka 2016/17	1,08	0,57	0,51	1,22	0,64	0,58
Stockholm 2014	1,15	0,89	0,26	1,60	0,60	1,00
Värmdö 2015	1,28	1,22	0,06	1,28	0,00	1,28
Median*	1,17	0,74	0,31	1,31	0,59	0,76

* Beräknas för värden i kolumnen ovanför respektive median.

Ser vi till medianen framträder tydligt att ojämlikheten är större bland flickor än bland pojkar. Detta gäller mer eller mindre för samtliga kommuner, men könsskillnaderna varierar avsevärt mellan kommunerna. Medianen för ojämlikheten ligger på samma nivå som för eleverna i mellanstadiet.

Bakom den större ojämlikheten bland flickor döljer sig främst att flickor från grupp 4 är lägre representerade i idrottsföreningar. En något större representation av flickor i grupp 2 har också en viss påverkan. Speciellt stor är könsskillnaden när det gäller ojämlikhet i Stockholm, medan den är mer begränsad i Malmö, Linköping, Kalmar, Haninge och Nacka.

I Stockholm, Malmö, Linköping och Huddinge är underlaget tillräckligt stort för att även få en bild av hur det ser ut i de två ytterlighetsgrupperna – 1 och 5. Ser vi till skillnaden mellan dessa båda grupper ökar ojämlikheten bland pojkar i Stockholm, Linköping och Huddinge och minskar i Malmö. Bakom detta döljer sig att deltagandet i föreningsidrotten i Malmö är ungefär lika i grupperna 4 och 5, medan det i övriga kommuner är särskilt lågt i grupp 5 (se tabell 3).

Bland flickor gäller i samtliga fall att ojämlikheten framstår som större då vi jämför grupp 1 och 5. Orsakerna är dels att andelen medlemmar bland flickor är som lägst i grupp 5, men också att den ligger högt i grupp 1.

Gymnasiet

Tabell 5. Gymnasiet. Andelen (%) ungdomar som är medlemmar i en idrottsförening, 2013–2018. Fördelat efter kön, socioekonomisk grupp, kommun och år. Stora resurser (grupp 1), ganska stora resurser (grupp 2), medelstora resurser (grupp 3), ganska små resurser (grupp 4) och små resurser (grupp 5).

Kommun, år, kön	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 3	Grupp 4	Grupp 5	Sign. nivå	Sign. nivå efter kontroll för utländsk bakgrund
Falkenberg 2016							
Pojkar	52		47		44	Ns	Ns
Flickor	45		38		12	*	*
Haninge 2016/17							
Pojkar	49	39	29		24	**	+
Flickor	50	50	28		13	***	**
Helsingborg 2015							
Pojkar	47		43		30	*	Ns
Flickor	45		34		19	***	*
Helsingborg 2018							
Pojkar	39		29	20	4	***	*
Flickor	39		27	16	10	***	*
Huddinge 2015							
Pojkar	50	41	32	19	15	***	**
Flickor	48	31	22	11	6	***	*
Jönköping 2015							
Pojkar	53	50	47		36	**	Ns
Flickor	37	40	26		28	***	Ns
Jönköping 2018							
Pojkar	54	50	46		35	*	Ns
Flickor	28	40	35		15	*	*
Stockholm 2014							
Pojkar	49	38	26	27	20	***	**
Flickor	53	34	20	28	2	***	***
Täby 2013							
Pojkar	37	37	36		29	Ns	Ns
Flickor	45	35	23		15	**	**

+ p<0.10; * p<0.05; ** p<0.01; *** p<0.001 Ns= ej signifikant

Tabell 5 visar att gymnasieelever i de högre socioekonomiska grupperna är med i en idrottsförening i mycket större utsträckning än ungdomar från de lägre. Störst är skillnaderna bland flickor.

Hur ojämlikheten varierar mellan kommunerna vid den senast genomförda studien visas i tabell 6. Däri kan alla kommuner redovisas, då antalet svarande både i grupp 2 och grupp 4 är tillräckligt många.

Tabell 6. Gymnasiet. Relativ andel medlemmar i idrottsförening för de socioekonomiska grupperna 2 och 4 i relation till andel medlemmar i socioekonomisk grupp 3, samt skillnaden mellan grupp 2 och 4 efter kön, kommun och undersökningsår, 2013–2018. Ganska stora resurser (grupp 2), medelstora resurser (grupp 3) och ganska små resurser (grupp 4).

Kommun, år	Pojkar socioekonomisk bakgrund			Flickor socioekonomisk bakgrund		
	2	4	2 minus 4	2	4	2 minus 4
Falkenberg 2016	1,11	0,94	0,17	1,18	0,32	0,86
Haninge 2016/17	1,34	0,88	0,51	1,79	0,46	1,33
Helsingborg 2018	1,34	0,69	0,65	1,44	0,59	0,85
Huddinge 2015	1,28	0,59	0,69	1,41	0,71	0,70
Jönköping 2018	1,09	0,76	0,33	1,14	0,43	0,71
Stockholm 2014	1,46	1,04	0,42	1,70	1,40	0,30
Täby 2013	1,03	0,81	0,22	1,52	0,65	0,87
Median*	<i>1,28</i>	<i>0,81</i>	<i>0,42</i>	<i>1,44</i>	<i>0,59</i>	<i>0,85</i>

* Beräknas för värden i kolumnen ovanför respektive median.

Ser vi till medianen framträder tydligt att ojämlikheten är större bland flickor än bland pojkar. Detta gäller i samtliga kommuner utom Stockholm. Skillnaderna mellan kommunerna är dock stora. De största könsskillnaderna när det gäller ojämlikhet finns i Haninge, Täby och Falkenberg.

Bakom den större ojämlikheten bland flickor döljer sig främst att flickor från grupp 4 i högre grad är underrepresenterade, men en överrepresentation av flickor i grupp 2 ökar också ojämlikheten något.

I Stockholm och Huddinge är underlaget tillräckligt stort för att även få en bild av hur det ser ut i de två ytterlighetsgrupperna 1 och 5. Ser vi till skillnaden mellan dessa båda grupper är ojämlikheten större bland pojkar än bland flickor. Bakom detta döljer sig att deltagandet i föreningsidrotten är speciellt lågt bland pojkar i grupp 5. I Huddinge beror det även på att många fler i grupp 1 än i grupp 2 är med i idrottsförening (se tabell 5).

Bland flickor är ojämlikheten större än bland pojkar i samtliga fall, då vi jämför grupp 1 och 5. Det beror dels på att andelen medlemmar bland flickor är som lägst

i grupp 5, dels att den är hög i grupp 1 (se tabell 5). Medianen för ojämlikheten när det gäller gymnasiet ligger på samma nivå som för mellan- och högstadiet.

Så har ojämlikheten förändrats över tid

Projektet Ung livsstil har sedan 1980-talet gjort upprepade undersökningar i flera kommuner. Det gör det möjligt att studera hur jämlikheten har förändrats över tid. Sådana studier har genomförts i:

- Haninge* – 2004, 2008, 2012 och 2016/17 (ej mellanstadiet). Totalt 6 744 elever.
- Helsingborg* – vart tredje år sedan 2000. Totalt 18 541 elever.
- Huddinge* – 2009 och 2015. Totalt 6 093 elever.
- Jönköping* – vart tredje år sedan 1994. Totalt 22 677 elever.
- Malmö* – högstadiet 1996 och 2015. Totalt 2 909 elever.
- Stockholm* – 1985 (ej gymnasiet), 1998 (ej gymnasiet), 2004 och 2014. Totalt 18 901 elever.

* Uppgifterna gäller samtliga skolstadier om inget annat anges.

Detta avsnitt bygger på svar från totalt 75 865 barn och ungdomar. Svarsfrekvensen är i varje enskild studie över 70 procent. I de flesta fall är svarsfrekvensen över 80 procent och i några över 90 procent. Sammantaget finns det alltså ett flertal undersökningar där det är möjligt att studera ojämlikhet i deltagande i idrottsförening utifrån socioekonomisk bakgrund under tidsperioden 1985–2018. Ett problem är dock att materialet i några av de tidigare undersökningarna inte är lika omfattande. Antalet svarande är ofta litet i ytterlighetsgrupperna 1 och 5 och uppgifterna blir därför osäkra. För att få en säkrare skattning av ojämlikheten har vi därför begränsat oss till att studera skillnaden mellan det relativa deltagandet i de socioekonomiska grupperna 2 och 4 i relation till deltagandet i grupp 3.

Denna begränsning leder rimligen till att den maximala skillnaden mellan barn och ungdomar från olika socioekonomiska grupper blir något underskattad. Resultaten presenteras uppdelat efter skolstadier.

Mellanstadiet

Vi börjar med att studera mellanstadiet och deltagandet i idrottsförening inom de socioekonomiska grupperna 2 och 4, relativt deltagandet i mellangruppen 3. Som ett mått på ojämlikhet visar tabell 7 skillnaden i relativt deltagande mellan grupperna 2 och 4.

Tabell 7. Mellanstadiet. Andel medlemmar i idrottsförening för de socioekonomiska grupperna 2 och 4 i relation till andel medlemmar i socioekonomisk grupp 3, samt skillnaden mellan grupp 2 och 4 efter kön, kommun och undersökningsår, 1985–2018. Ganska stora resurser (grupp 2), medelstora resurser (grupp 3) och ganska små resurser (grupp 4).

Kommun, år	Pojkar socioekonomisk bakgrund			Flickor socioekonomisk bakgrund		
	2	4	2–4	2	4	2–4
Haninge						
2004	0,92	0,58	0,34	1,26	0,73	0,53
2008	1,29	0,92	0,37	1,18	0,49	0,69
2012	1,12	0,92	0,20	1,49	0,35	1,14
Helsingborg						
2000	1,08	0,74	0,34	1,08	0,73	0,35
2003	0,99	0,80	0,19	1,19	0,79	0,40
2006	1,00	0,84	0,16	1,17	0,52	0,65
2009	1,04	0,85	0,19	1,21	0,57	0,64
2012	1,13	0,75	0,38	1,23	0,48	0,75
2015	1,18	0,77	0,41	1,20	0,62	0,58
2018	1,09	0,84	0,25	1,24	0,70	0,54
Huddinge						
2009	1,19	0,78	0,41	1,12	0,60	0,52
2015	1,12	0,63	0,49	1,30	0,36	0,94
Jönköping						
1994	1,04	1,04	0,00	1,16	0,66	0,50
1997	0,97	0,73	0,24	0,94	0,38	0,56
2000	1,08	1,09	-0,01	0,91	0,68	0,23
2003	1,08	0,77	0,31	1,12	0,61	0,51
2006	1,10	0,96	0,14	1,31	0,85	0,46
2009	1,00	0,75	0,25	1,24	0,67	0,57
2012	1,16	0,70	0,46	1,18	0,63	0,55
2015	1,07	0,63	0,44	1,07	0,80	0,27
2018	1,21	0,96	0,25	1,12	0,71	0,41
Stockholm						
1985	1,16	0,79	0,37	1,55	0,80	0,75
1998	1,15	0,85	0,30	1,19	0,65	0,54
2004/05	1,14	0,81	0,33	1,39	0,81	0,58
2014	1,20	0,75	0,45	1,37	0,67	0,70

Nästan genomgående gäller att deltagandet i idrottsförening är högre i socio-ekonomisk grupp 2 än i grupp 4. I de flesta fall, både bland pojkar och flickor, finns en större överrepresentation för grupp 2 än underrepresentation för grupp 4. Resultaten pekar mot att skillnaderna blivit något större i många kommuner under de senaste åren.

Ojämligheten är större bland flickor än bland pojkar – endast i ett fall är den lägre. Även bland flickor finns en större underrepresentation för grupp 4 än överrepresentation för grupp 2. När det gäller utveckling över tid är bilden här däremot mer oklar.

Sammantaget tyder resultaten på att ojämlikheten har ökat bland både pojkar och flickor i mellanstadiet. Inte i någon kommun har ojämlikheten minskat systematiskt.

Högstadiet

Frågan är då hur det ser ut på högstadiet. Tabell 8 presenterar motsvarande resultat som för mellanstadiet.

Tabell 8. Högstadiet. Andel medlemmar i idrottsförening för de socioekonomiska grupperna 2 och 4 i relation till andel medlemmar i socioekonomisk grupp 3, samt skillnaden mellan grupp 2 och 4 efter kön, kommun och undersökningsår, 1985–2018. Ganska stora resurser (grupp 2), medelstora resurser (grupp 3) och ganska små resurser (grupp 4).

Kommun, år	Pojkar socioekonomisk bakgrund			Flickor socioekonomisk bakgrund		
	2	4	2–4	2	4	2–4
Haninge						
2004	1,28	0,84	0,44	1,19	0,72	0,47
2008	1,53	1,00	0,53	1,12	0,95	0,17
2012	0,98	0,61	0,37	1,34	0,97	0,37
2015	1,11	0,91	0,20	1,27	0,67	0,60
Helsingborg						
2000	1,20	1,17	0,03	1,20	0,62	0,58
2003	0,92	0,51	0,41	1,24	0,91	0,33
2006	1,06	0,74	0,32	1,17	0,46	0,71
2009	1,00	0,73	0,27	1,39	0,84	0,55
2012	1,29	0,80	0,49	1,37	0,42	0,95
2015	1,21	0,91	0,30	1,17	0,48	0,69
2018	1,00	0,71	0,23	1,33	0,65	0,68
Huddinge						
2009	1,22	0,52	0,70	1,45	0,70	0,75
2015	1,26	0,67	0,59	1,37	0,37	1,00
Jönköping						
1994	0,97	0,96	0,01	1,17	0,85	0,32
1997	1,06	0,77	0,29	1,18	0,52	0,66
2000	1,06	1,05	0,01	0,90	0,56	0,34
2003	1,18	0,91	0,27	1,07	0,53	0,54
2006	1,18	0,80	0,38	1,29	0,75	0,54
2009	1,33	0,85	0,48	1,30	0,61	0,69
2012	1,13	0,85	0,28	1,09	0,46	0,63
2015	1,04	0,73	0,31	1,21	0,40	0,81
2018	1,19	0,83	0,36	1,43	0,63	0,80
Malmö						
1996	0,93	0,66	0,27	1,14	0,54	0,60
2016	1,20	0,70	0,50	1,20	0,57	0,63
Stockholm						
1985	1,13	0,95	0,18	1,17	0,62	0,55
1998	1,02	0,89	0,13	1,20	0,67	0,53
2004	1,17	0,85	0,32	1,44	0,76	0,68
2014	1,15	0,89	0,26	1,60	0,60	1,00

På högstadiet är ojämlikheten i de flesta fall återigen större bland flickor än bland pojkar. Det gäller oberoende av kommun och undersökningsår. Även här dominerar

överrepresentation för grupp 2, men det är ungefär lika vanligt med underrepresentation för grupp 4. I de fall då en mer tydlig trend framträder, pekar den mot att ojämlikheten bland flickor är högre i de senare årens undersökningar.

Resultaten tyder också på att det finns en tydlig ojämlikhet bland pojkar efter år 2000 och att den har ökat. Ställer vi överrepresentation för grupp 2 mot underrepresentation för grupp 4 framträder knappast något entydigt mönster. I vissa fall dominerar överrepresentation för grupp 2, i andra fall underrepresentation för grupp 4. I ytterligare fall tycks grupperna vara ungefär lika. Tabell 9 presenterar motsvarande resultat för gymnasiet.

Gymnasiet

Tabell 9. Gymnasiet. Andel medlemmar i idrottsförening för de socioekonomiska grupperna 2 och 4 i relation till andel medlemmar i socioekonomisk grupp 3, samt skillnaden mellan grupp 2 och 4 efter kön, kommun och undersökningsår. 1994–2018. Ganska stora resurser (grupp 2), medelstora resurser (grupp 3) och ganska små resurser (grupp 4).

Kommun, år	Pojkar socioekonomisk bakgrund			Flickor socioekonomisk bakgrund		
	2	4	2-4	2	4	2-4
Haninge						
2004	1,10	0,49	0,61	1,25	0,68	0,57
2008	1,28	0,91	0,37	1,50	0,71	0,79
2012	1,96	0,83	1,13	1,72	0,61	1,11
2016/17	1,34	0,72	0,62	1,79	0,54	1,25
Helsingborg						
2000	1,27	0,93	0,34	1,26	0,66	0,60
2003	1,25	0,63	0,62	1,33	0,60	0,73
2006	1,08	0,97	0,11	1,13	0,61	0,52
2009	0,98	0,56	0,42	0,92	0,36	0,56
2012	0,93	0,65	0,28	1,67	0,44	1,23
2015	1,07	0,67	0,40	1,35	0,62	0,73
2018	1,34	0,69	0,65	1,44	0,59	0,85
Huddinge						
2009	1,17	0,86	0,31	1,23	0,31	0,92
2015	1,28	0,59	0,69	1,41	0,50	0,91
Jönköping						
1994	0,85	0,81	0,04	0,92	0,59	0,33
1997	1,00	0,46	0,54	1,36	0,44	0,92
2000	1,43	1,14	0,29	1,28	0,36	0,92
2003	0,96	0,69	0,27	1,27	0,63	0,64
2006	1,08	0,92	0,16	1,35	0,57	0,78
2009	1,24	1,15	0,09	1,21	0,85	0,36
2012	1,23	1,06	0,17	1,42	0,35	1,07
2015	1,19	0,98	0,21	1,11	0,86	0,25
2018	1,09	0,76	0,33	1,14	0,43	0,71
Stockholm						
2004/05	1,15	0,95	0,20	1,46	0,57	0,89
2014	1,46	1,04	0,42	1,70	1,40	0,30

Liksom i övriga undersökta skolstadier är ojämlikheten på gymnasiet mestadels större bland flickor än bland pojkar. För pojkar finns dock också indikationer på ojämlikhet – undantag är Jönköping 1994 och 2009 samt Helsingborg 2006. Sett över tid tycks ojämlikheten ha ökat mest i Stockholm och Huddinge. I övriga kommuner går det inte att se några mer systematiska förändringar. Viktigt att notera är att det knappast finns några indikationer på att ojämlikheten skulle ha minskat.

Ser vi utvecklingen för flickor över tid blir bilden inte entydig. I Stockholm tycks ojämlikheten ha minskat, medan den ökat i Haninge och förefaller oförändrad i Huddinge. Den bredare jämförelsen mellan flickor i grupp 1 och 5 i Stockholm tyder dock på att ojämlikheten har ökat, varför resultaten i huvudstaden ska tolkas med försiktighet. I Jönköping och Helsingborg varierar resultaten, men det finns inga tecken på att ojämlikheten bland flickor på gymnasiet skulle ha minskat systematiskt under senare tid.

Referenser

Blomdahl, U. & Elofsson, S. (2007). *Hur många motionerar/idrottare för lite och vilka är dom? En studie av den unga befolkningen i Stockholm, Haninge, Helsingborg, Jönköping och Lidköping*. Stockholm: Stockholms universitet och Stockholms stad.

Blomdahl, U. & Elofsson, S. (2017a). ”Jämställd och jämlik! En studie av hälsa och offentligt resursutnyttjande på fritidsområdet bland barn och ungdomar i Stockholm stad i jämförelse med andra kommuner”. I *Ung livsstil* nr 22. Underlagsrapport. Stockholm: Stockholms universitet, Stockholms stad och forskningsprojektet Ung livsstil.

Blomdahl, U., Elofsson, S., Bergmark, K. & Lengheden, L. (2017b). *Ung livsstil i Malmö: En studie av ungdomar i högstadiet*. Malmö: Stockholms universitet, Malmö stad och forskningsprojektet Ung livsstil.

Blomdahl, U., Elofsson, S., Åkesson, M. & Lengheden, L. (2019a). ”Ökar ojämlikheten i föreningsidrotten?” Publiceras 2019. Stockholms universitet, Malmö stad och forskningsprojektet Ung livsstil.

Blomdahl, U., Elofsson, S., Bergmark, K., Lengheden, L. & Åkesson, M. (2019b). ”Ökar ojämlikheten i föreningsidrotten? En studie om socioekonomisk bakgrund och barns och ungdomars deltagande i idrottsförening”. I *Ung livsstil* nr 24. Malmö: Stockholms universitet, Stockholms stad, Malmö stad och forskningsprojektet Ung livsstil.

Blomdahl, U., Elofsson, S., Åkesson, M. & Lengheden, L. (2019c). ”Deltar de med utländsk bakgrund mindre i föreningsidrotten?” Publiceras 2019. Stockholms universitet, Malmö stad och forskningsprojektet Ung livsstil.

Currie, C., Molcho, M., Boyee, W., Holstein, B., Torsheim, T. & Richter, M. (2008). ”Researching health inequalities in adolescents: The development of the Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) Family Affluence Scale”. I *Social Science & Medicine*, vol. 66, nr. 6, s. 1429–1436.

Elofsson, S. & Blomdahl, U. (2012). *Hälsa och livskvalitet hos ungdomar i särskolan: En studie av ungdomar i särskolan i Stockholm, Haninge, Jönköping och Tyresö i jämförelse med ungdomar som inte går i särskolan*. Stockholm: Stockholms universitet och Stockholms stad.

Larsson, B. (2008). *Ungdomar och idrotten: Tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.

Nilsson, P. (1998). *Fritid i skilda världar: En undersökning om ungdomar och fritid i ett nationellt och kontextuellt perspektiv*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Trygged, S. & Elofsson, S. (2018). *Skolerfarenheter och självskattad hälsa bland elever i särskolan*. FoU-rapport. Gävle: Gävle University Press.

Tåhlin, M. (1985). *Fritid i välfärden: Svenska folkets fritids-och kulturvanor*. Stockholm: RSFHs förlag.

Tåhlin, M. (1987). *Arbetets värde och kostnader: En studie av lönearbetets värde konsekvenser för individen*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.

Weber, M. (1983). *Ekonomi och samhälle: Förståelsesociologins grunder*. Uppsala: Argos förlag.

3. Idrottsrörelsens dubbla uppdrag

Olov Wolf-Watz, Strategirådet

Staten har förväntningar om att idrotten på ett effektivt sätt ska bidra till jämlik idrott. Idrottsrörelsens organisation och styrningsformer gör det svårt. Det skulle kräva att idrottsrörelsen utgår från medborgarnas behov och utveckling – inte bara medlemmarnas. Om man tar den uppgiften på allvar behöver roller, mandat och former för styrning inom rörelsen omformuleras.

Svenskars kondition försämrades kraftigt mellan åren 1995 och 2017. Det visar en studie från Gymnastik- och idrottshögskolan, publicerad hösten 2018. I hela studiepopulationen har konditionen minskat med cirka elva procent. Samtidigt har andelen med hälsofarligt låg kondition ökat från 27 procent till 46 procent. Studien visar även att den försämrade hälsan framför allt rör män, yngre åldersgrupper, lågutbildade och de som bor i landsbygds-län.³⁹ Nedgången är alltså inte jämnt distribuerad i samhället – sämre kondition drabbar olika grupper olika hårt, beroende på kön, utbildning och bostadsort.

En försämrad kondition hos befolkningen är en utmaning för många delar av samhället. Sett till statens förväntningar på idrotten, att den ska bidra till en ökad folkhälsa – och en jämlikhet i den ökade folkhälsan, är detta en uppgift även för idrottsrörelsen. Syftet med denna studie är att undersöka hur idrottsrörelsen kan arbeta för att leva upp till dessa förväntningar.

Studiens utgångspunkter

För att kunna bedöma hur idrotten kan arbeta för en jämlik idrott behöver vi klargöra vissa centrala begrepp. Här redogör jag för hur jämlikhet definieras, i vilka avseenden idrotten kan arbeta för en jämlik idrott samt vad det innebär att arbeta för en sådan.

³⁹ Ekblom Bak, E. m.fl. (2018). "Decline in cardiorespiratory fitness in the Swedish working force between 1995 and 2017". I *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports*, vol. 29, nr 2, s. 232–239.

Hur definieras jämlikhet?

Jämlikhet är ett omstritt begrepp, men för att kunna ge en bild av hur idrotten arbetar för en jämlik idrott behöver det definieras. Ett sätt är att beskriva vad som präglar en situation när dess motsats råder. Ojämlikhet kan ses som ett tillstånd där människor har olika tillgång till ett visst samhälleligt värde eller service, exempelvis utbildning, hälso- och sjukvård och socialförsäkringar.⁴⁰ Jämlikhet är alltså inte ett absolut värde – den avgörs genom att individer eller grupper jämförs med andra utifrån den relativa distributionen av ett eller flera värden.

Vilka ska vara jämlika?

Om idrotten ska sträva efter att utjämna ojämlikheter mellan grupper – vilka är då dessa grupper i idrottens fall? I regeringens uppdragsbeskrivning till Centrum för idrottsforskning framgår att jämlikheten inom idrotten ska belysas utifrån **”bostadsort och bostadsförhållanden och därutöver i första hand utgå från socioekonomiska men även personliga och kulturella förutsättningar”**.⁴¹ Det innebär helt enkelt att staten har förväntningar på idrotten att hantera ojämlikhet som uppstår mellan grupper med olika bostadsort eller bostadsförhållanden och mellan grupper med olika socioekonomiska förutsättningar. Det innebär också att man förväntas handskas med ojämlikhet som uppstår mellan grupper utifrån personliga eller kulturella förutsättningar.

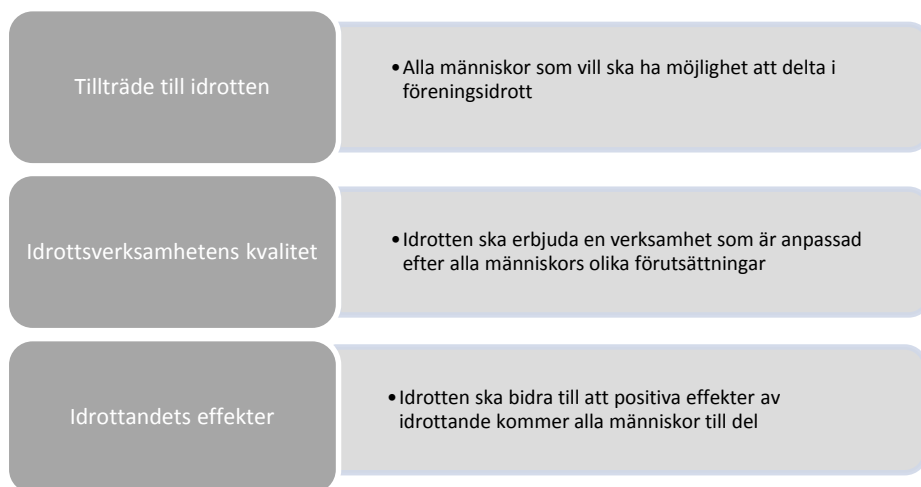
Vilka värden ska vara jämlikt fördelade?

Idrottsrörelsen har störst möjlighet att utjämna skillnader för de värden den är med och skapar. Vilka är då dessa värden? Staten förväntar sig att idrotten ska bidra på tre specifika sätt, nämligen genom a) att göra det möjligt för alla människor att delta, b) erbjuda en verksamhet som är anpassad efter alla människors förutsättningar och c) som bidrar till bland annat en god hälsa, meningsfull fritid och sunda ideal för hela befolkningen.⁴² Det är också dessa tre värden studien fokuserar på.

⁴⁰ Kerbo, H. R. (2003). *Social stratification and inequality*, s. 11.

⁴¹ Regeringsbeslut S2017/O7414/FS.

⁴² Ibid.

Figur 1. Statens förväntningar på idrottens värden. Figuren beskriver tre sätt på vilket staten förväntar sig att idrotten ska skapa värde. De tre värdena beskrivs mer ingående i följande avsnitt.

Tillträde till idrotten

För det första kan värde skapas genom själva tillträdet eller tillgängligheten, som avgörs av i vilken grad en individ (eller grupp) har möjlighet att delta i föreningsidrott. Det fulla värdet skapas genom att alla människor som vill idrotta också får möjlighet att göra det. Brist på jämlikhet kopplat till detta värde handlar om när möjligheten att delta ser olika ut för olika grupper eller olika delar av ett samhälle.

Idrottens öppenhet och förmåga att ta emot alla människor som önskar idrotta har studerats ur ett jämlikhetsperspektiv. Tidigare studier har kunnat visa på skillnader i deltagande mellan olika grupper i samhället. Som exempel är ungdomar med familjer från högre socioekonomiska grupper, enligt en studie, överrepresenterade i föreningsidrotten. Särskilt flickor i lägre socioekonomiska grupper deltar i avsevärt mindre utsträckning.⁴³

Idrottsverksamhetens kvalitet

Det andra värdet kan härledas till utövandet av idrotten i en förening och verksamhetens kvalitet. Kvaliteten bestäms i detta avseende av i vilken grad den verksamhet en deltagare möter är anpassad efter deltagarens behov. Här handlar det alltså om ett värde som skapas för idrottens deltagare – oftast för medlemmar

⁴³ Blomdahl, U. m.fl. (2017). *Jämställd och jämlik!*, s. 66.

– och det är något idrotten har särskilt stor möjlighet att påverka. Brist på jämlikhet kopplat till detta värde handlar om när idrottens verksamhet är olika väl anpassad för olika grupper.

Idrottsverksamhetens kvalitet har tidigare studerats ur ett jämlikhetsperspektiv. Det finns en omfattande diskussion kring frågan om tävlingsfostran inom barn- och ungdomsidrotten och dess betydelse för att ungdomar lämnar idrotten.⁴⁴ Studier har också kunnat visa hur träning och tävling som genomförs i föreningar passar olika väl för olika grupper. En studie fokuserar på förutsättningar för transpersoner inom idrotten och visar bland annat hur de utestängs från könsuppdelad träning. Studien visar hur normer kring maskulinitet, femininitet och heterosexualitet skapar förutsättningar och begränsningar för deras idrottande.⁴⁵

Idrottandets effekter

Det tredje värdet handlar om effekterna av idrottande. Det avser en positiv utveckling för individer som idrottar, vilken kan härledas till idrottande i föreningsform – ofta brukar man tala om effekter på hälsa, demokratisk skolning och känsla av samhörighet etcetera. Skillnaderna mellan grupperna uppstår utanför idrotten, men idrotten har en möjlighet att minska skillnaderna. Det värde idrotten kan skapa i detta avseende är därför ofta länkat till en utjämnande norm – det fulla värdet skapas genom att involvera grupper med exempelvis svag hälsa. Det skulle alltså kunna handla om att idrotten inriktar sig på insatser för lågutbildade män på landsbygden – det vill säga de grupper som har sämre kondition än övriga.⁴⁶

Det finns flera studier som visar en social gradient i hälsa som innebär att människors hälsa i allmänhet är sämre ju lägre socioekonomisk position de har. Ohälsan är större bland personer med enbart förgymnasial utbildning än bland de med eftergymnasial utbildning.⁴⁷ Andra studier visar att personer med lägre utbildning motionerar mindre än de med högre, låginkomsttagare mindre än höginkomsttagare och utlandsfödda mindre än svenskfödda.⁴⁸

⁴⁴ Se exempelvis Petersson, T. (2002). "Gammal är äldst..." I *Svensk idrottsforskning*, vol. 11, nr. 3, s. 54–57.

⁴⁵ Darj, F. m.fl. (2013). *Hbtq och idrott*, s. 7–8. FoU-rapport.

⁴⁶ Ekblom Bak, E. m.fl. (2018), s. 23–238.

⁴⁷ Folkhälsomyndigheten (2017). *Folkhälsans utveckling: Årsrapport 2017*, s. 8.

⁴⁸ Riksidrottsförbundet (2011). *Svenskarnas idrottsvanor*, s. 5.

Vad innebär det att arbeta för en jämlik idrott?

En idrottsförening är öppen – det är fritt för varje individ som delar föreningens intresse att bli medlem, delta i och påverka föreningens verksamhet. Föreningsformen vilar på en idé om jämlikhet – att medlemskapet är fritt och frivilligt. Man skulle därför kunna argumentera för att en jämlik idrott bedrivs när alla idrottsföreningar verkar i enlighet med denna princip.

Statens förväntningar på idrotten är dock större än så. Idrottsrörelsen förväntas ta ansvar för hur idrottandets värden faktiskt fördelar sig mellan olika grupper i samhället.⁴⁹ Den här studien utgår därför från att det inte räcker med att verksamheten är organiserad i ideella föreningar för att idrottsrörelsen ska kunna sägas bidra till en jämlik idrott. I stället utgår studien från att idrottsrörelsen behöver bygga på det faktiska utfallet av sin samlade verksamhet, det vill säga hur det faktiska deltagandet fördelar sig mellan olika grupper. Om flickor idrottar i lägre grad än pojkar är detta exempel på en ojämlikhet mellan grupper som idrottsrörelsen har ett ansvar att hantera. Det innebär att studien lägger tonvikten på insatser och åtgärder inom idrottsrörelsen som görs för att skapa förutsättningar för ett jämlikt utfall på olika nivåer, eller insatser som adresserar en känd ojämlikhet i utfall.

När jag fortsättningsvis talar om att aktörer inom idrotten arbetar för en jämlik idrott, menar jag att de arbetar aktivt och medvetet för att kompensera för ett ojämlikt utfall mellan olika grupper som berörs av deras verksamhet.

Vad påverkar det värde idrotten bidrar med?

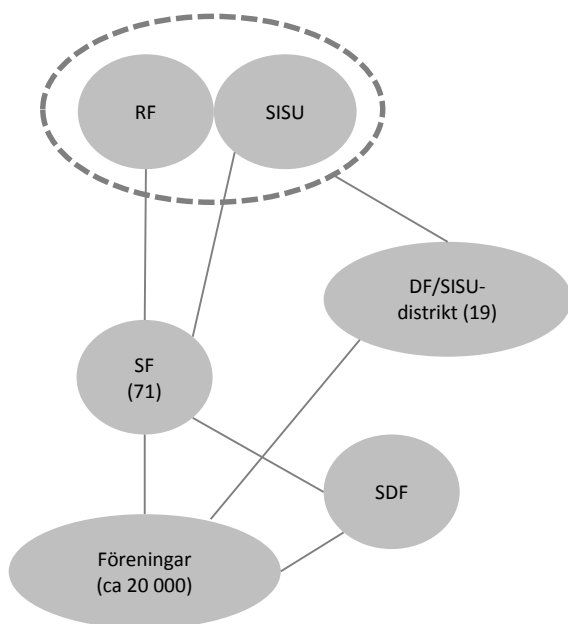
En ytterligare utgångspunkt för denna studie är att idrottsrörelsens möjlighet att bidra till en jämlik idrott påverkas av tre faktorer. Den första faktorn handlar om idrottsrörelsens formella struktur – det vill säga de formella roller olika aktörer har inom rörelsen och hur de länkar till varandra. Den andra handlar om hur aktörerna faktiskt agerar inom ramen för sina mandat och uppdrag. Slutligen rör den tredje faktorn yttre förutsättningar som idrotten inte har möjlighet att påverka. Kommunal ekonomi, befolkningsunderlag och större samhällsliga trender som urbanisering samt demografiska förändringar påverkar idrottens möjlighet att lyckas erbjuda en jämlik idrott, men de kan knappast förändras av idrottspolitiska

⁴⁹ Prop. 2017/18:1. *Budgetpropositionen för 2018*.

insatser. I den här studien kommer fokus därför att ligga på de två förstnämnda faktorerna: idrottsrörelsens struktur och faktiska agerande.

Idrottsrörelsens olika aktörer

Idrottsrörelsen rymmer många olika aktörer på olika nivåer. Figuren ger en bild av idrottens organisering.

Figur 2. Idrottsrörelsens organisering. RF = Riksidrottsförbundet, SF = specialidrottsförbund, DF = distriktsidrottsförbund, SDF = specialdistriktsidrottsförbund

Riksidrottsförbundet är idrottens samlande organisation och samverkar på nationell nivå med SISU Idrottsutbildarna, som är idrottens utbildningsförbund. Organisationerna har olika roller, men kompletterar varandra i arbetet med idrottens utveckling. Riksidrottsförbundet har 71 medlemmar i form av specialidrottsförbund, vilka ansvarar för sina respektive idrotter och deras utveckling. Dessa har i sin tur medlemmar i form av enskilda föreningar. Många specialidrottsförbund har också regionala företrädare i form av specialidrottsdistriktsförbund. Deras antal och regionala upptagningsområde ser olika ut för olika idrotter. Varje förening är också knuten till ett distriktsförbund/SISU-distrikt, som är Riksidrottsförbundets och SISU Idrottsutbildarnas regionala kontor.

Distrikten är en stödorganisation, som inom sitt geografiska upptagningsområde ska erbjuda ett likvärdigt stöd till föreningarna.

Om studien och dess begränsningar

Syftet med den här studien är som sagt att undersöka hur idrottsrörelsen kan arbeta för en jämlik idrott. Detta rymmer ett antal underordnade frågor, vilka handlar om hur aktörer inom idrottsrörelsen ser på idrottens ansvar och på sitt eget mandat, samt vilka medel idrottsrörelsen använder för att hantera ojämlikhet.

Studien bygger på tolv intervjuer med företrädare för idrotten på olika nivåer; förenings-, distrikts- och nationell nivå, och har genomförts under hösten 2018. Sammanlagt har företrädare för tre föreningar, tre distriktsidrottsförbund och en för Riksidrottsförbundet intervjuats.

Det finns två huvudsakliga begränsningar i denna studie som är värda att lyfta. Den första handlar om de aktörer inom idrottsrörelsen som inte adresseras. Den andra handlar om den empiriska omfattningen.

Utgångspunkten är tre typer av aktörer: Riksidrottsförbundet, distrikt och föreningar. För att få en komplett bild av idrottens arbete för en jämlik idrott hade det krävts ett vidare underlag, som inkluderat specialidrottsförbund och specialidrottsdistriktsförbund. Det hade krävt en annan typ av studie, inte minst på grund av spännvidden bland specialidrottsförbund i storlek och organisatorisk mognad samt hur de organiserar sig regionalt. Aktörerna som här uppmärksammas har också ett tydligt formellt ansvar för en jämlik idrott. De lokala föreningarna i sin roll som ansvariga för sin verksamhet och sina medlemmar, distrikten i sitt ansvar att ge ett likvärdigt stöd till sina föreningar och Riksidrottsförbundet som formellt ansvarig för statsbidraget och hur det används.

När det gäller antalet fall, tre föreningar och tre distrikt, utgör det inte en grund för att generalisera till samtliga föreningar eller distrikt. Avsikten är dock inte att ge en bild av det samlade värdet av föreningar och distrikts arbete för en jämlik idrott. Målsättningen är i stället att ge en beskrivning av hur aktörer i idrotten *kan arbeta* för en jämlik idrott inom ramen för det ansvar de har och utifrån de förutsättningar som ges inom idrottsrörelsen, samt vilka principiella utmaningar idrotten möter i arbetet för en jämlik idrott.

Jämlik idrott i lokala idrottsföreningar

Brister i jämlikhet på lokal nivå kan handla om att vissa grupper har olika möjligheter att delta i en föreningsverksamhet, eller att verksamheten är bättre anpassad för vissa gruppers behov än andras. I detta kapitel undersöker vi föreningens formella och faktiska ansvar i relation till jämlikhetsarbetet.

Föreningars formella villkor och ansvar

En förening är en sammanslutning av och för sina medlemmar. Det saknas speciell lagstiftning för föreningar i Sverige, vilket innebär att en förening har stor frihet att skapa sina egna regelverk. Denna frihet vilar ytterst på föreningsfriheten, som endast begränsas av att de egna regelverken inte får strida mot allmän lag eller mot de grundläggande förutsättningar för ideella föreningar som skapats genom praxis.⁵⁰

En förenings verksamhet styrs av dess stadgar, som bland annat reglerar föreningens ändamål och medlemskapets villkor. Den som är villig att acceptera verksamhetens ändamål ska accepteras som medlem.

Föreningars faktiska tolkning av sitt ansvar

Studien visar att föreningar tolkar sitt ansvar olika i relation till frågan om jämlikhet. Föreningarna agerar också olika utifrån synen på sitt ansvar. Här presenterar jag tre exempel på hur föreningar beskriver sitt ansvar utifrån ambitionen att minska ojämlikheten, och hur de har agerat för att bidra till en jämlik idrott.

De tre föreningarna är valda på grundval av att de bedriver olika typer av verksamhet.⁵¹ De beskriver sina syften och mål olika med avseende på hur de betonar idrottsliga framgångar och vilken roll de har i sina respektive lokala kontexter.

Förening 1 är en flersektionsförening i ett mindre samhälle i Norrlands inland och erbjuder verksamhet inom fotboll, ishockey och skidor. Föreningen ser att den har en roll att spela för att samhället ska överleva och betonar sin roll som samlande

⁵⁰ Pallin, C. (2012). *Svensk idrotts organisation och uppbyggnad*, s. 2.

⁵¹ För en närmare beskrivning av typologin, se Ramböll (2016). *Idrottslyftet 2013–2015: Slututvärdering*, s. 43.

kraft framför idrottsliga mål. Kansliet har inga anställda, utan föreningens verksamhet vilar på ideella insatser.

Förening 2 är en ishockeyförening i en tätort i södra Sverige. Föreningen, som är en typisk breddförening, startades 2004 och har en ambition att bedriva barn- och ungdomsverksamhet, senior- samt veteranverksamhet. Kansliet har en anställd och föreningen har på relativt kort tid vuxit till en av de största ishockeyföreningarna i södra Sverige.

Förening 3 är en simklubb i en mellanstor svensk stad som bedriver både kursverksamhet och tävlingsverksamhet. Under 2017 hade föreningen cirka 1 700 medlemmar. I tävlingsverksamheten har den karaktären av en triangelförening, med en bred bas i de yngre åldrarna och en smal topp i junior- och seniorverksamheten. Föreningen har åtta anställda och ansvarar också för driften av en av stadens simhallar.

Förening 1 agerar för att göra det möjligt för alla att delta

I föreningens stadgar anges bland annat att föreningen ska ge alla barn i närområdet möjlighet att delta i föreningens aktiviteter. Verksamheten ska även bidra till ett livslångt intresse för idrott och hälsa. Av intervjuer med företrädare för föreningen framgår också att de bedriver verksamheten med dessa avsikter i fokus.

Föreningen har identifierat att en tröskel för bygdens barn och ungdomar är deltagaravgifterna. För att kunna hålla avgifterna låga har föreningen använt sponsoravtal och inkomstbringande sidoaktiviteter. I enskilda fall har föreningen också sänkt avgiften för utvalda medlemmar, som annars inte haft möjlighet att delta.

Det handlar alltså inte bara om att skapa värde för de som är medlemmar i föreningen. Föreningen ser att ansvaret omfattar hela bygdens befolkning, och skulle en särskild grupp inte kunna delta hade föreningen sett detta som ett problem som behövde hanteras.

Förening 2 försöker anpassa verksamheten efter medlemmarnas olika förutsättningar

Förening 2 hänvisar liksom förening 1 till sina stadgar i synen på sitt ansvar i **jämlikhetsfrågan**. Av stadgarna framgår att ”**alla som vill, oavsett ras, religion, ålder, kön, nationalitet, fysiska och psykiska förutsättningar, får vara med i föreningsdriven idrottsverksamhet**”. Det är en annan formulering än vad förening 1 använder, och förening 2 ser inte heller på sitt ansvar på samma sätt. Föreningen

bjuder in alla att delta, men ser det inte som att det primärt är dess egna ansvar om vissa grupper i lägre grad än andra söker sig dit. I stället ser föreningen som sitt ansvar att de som faktiskt deltar, det vill säga föreningens medlemmar, ska få lika möjligheter att delta.

Föreningen ger exempel på hur de arbetar med frågan inom sin barn- och ungdomsverksamhet riktad till flickor. Det är få tjejer som deltar – så pass få att det inte är meningsfullt att skapa egna lag. Flickorna spelar därför med pojkarna. En praktisk fråga med blandade lag är den om omklädningsrum. Vid sidan om att byta om skapas också en gemenskap i omklädningsrummet.

”Ishockey är en trettimmarsaktivitet. En timme i omklädningsrummet innan träning, en timmes träning och en timme i omklädningsrummet efter träningen. Man spenderar mycket tid i omklädningsrummet.”

(Företrädare för föreningen)

Föreningens agerande för en jämlik idrott lägger tonvikten på att flickor ska få ett eget omklädningsrum vid varje träning, även om det innebär att pojkar får byta om i korridoren vid något tillfälle. Det är ett exempel på hur föreningen agerar för att tjejer ska kunna delta utifrån sina förutsättningar, även om de är för få för att kunna bilda egna lag.

Förening 3 agerar för att sprida simkunnighet till grupper med särskilt liten vattenvana

Förening 3 menar att verksamheten ska vara öppen för alla, men att simhallens storlek innebär en begränsning. En företrädare för föreningen konstaterar att de **”kan ta emot fler medlemmar om de får en till simhall”**. I föreningens stadgar framgår att klubben ska verka för **”simidrottens utveckling och att främja god kamrat- och idrottsanda”**.

Klubben bedriver vid sidan om sin tävlingssimning också en kursverksamhet, och det är i detta avseende man ser sig ha ett ansvar utifrån ett jämlikhetsperspektiv. Föreningen ska enligt stadgarna verka för simkunnighet i alla åldrar. Den bidrar genom sina kurser (från babysim och simskola till crawlkurser) till en ökad simkunnighet i alla åldrar i samhället.

De senaste åren har föreningen också bedrivit särskilda kurser riktade mot nyanlända – och nyanlända kvinnor i synnerhet. Klubben betonar att den visserligen får betalt av kommunen för detta arbete, men det är samtidigt tydligt att

man ser sig ha ett ansvar att arbeta med grupper där simkunnigheten är låg. På så sätt bidrar föreningen till att i detta avseende kompensera för skillnader mellan olika grupper i samhället.

Gränsen för föreningens ansvar

Föreningarna skiljer sig åt i flera avseenden, men det finns gemensamma drag som är värda att lyfta fram. Det handlar om synen på var gränsen går för deras ansvar och hur de förhåller sig till sin omgivning. Gemensamt är att föreningarna ser sitt ansvar som lokalt och knutet till sin egen verksamhet, och identifierar yttre faktorer som begränsar deras möjligheter i arbetet för en jämlik idrott. Gemensamt är också att föreningarna ser att de har ett ansvar för att arbeta för en jämlik idrott i vissa aspekter – men inte att säkerställa att verksamheten är helt jämlik i alla avseenden.

Föreningen har ansvar i sitt lokala område

Alla tre föreningar betonar att deras ansvar är geografiskt begränsat till den egna orten eller upptagningsområdet. Man har inte ansvar för grupper eller individer i andra kommuner eller områden. Det rimmar väl med idrottsföreningens idé att föreningarna ska bedriva verksamhet för sina medlemmar, men sätter också en gräns för var en förening kan skapa nytta. Man kan inte förvänta sig att en enskild förening bidrar till ökad jämlikhet i grupper eller områden där den inte bedriver verksamhet.

Föreningen har endast ansvar för sin verksamhet

Alla tre föreningar ser också att de har ett ansvar knutet till den egna verksamheten. De ser inte att de har ett ansvar för vad som sker i andra föreningar, heller inte för att kompensera för eventuella brister på jämlikhet som skapas av eller i andra föreningar. Även detta är väntat, men sätter en tydlig gräns mellan föreningar i arbetet för en jämlik idrott. En förening kan bedriva ett strategiskt och effektivt arbete, men en annan förening i samma stad eller samma område kan bedriva en helt annan typ av verksamhet utan att ta hänsyn till dessa frågor.

Föreningen kan inte möta alla utmaningar

Samtliga föreningar kan beskriva på vilket sätt de valt att fokusera på en eller flera aspekter i arbetet för en jämlik idrott. Det innebär dock inte att verksamheten är jämlik i alla aspekter, eller att detta är föreningens ansvar. Förening 1 nämner att deras ishockeysektion är dyrare än deras fotbollssektion, vilket innebär att medel från andra idrotter inom föreningen tillförs för att finansiera ishockeyn. Eftersom få flickor spelar ishockey innebär det att medel flyttas från flickors till pojkars

idrottande. Förening 2 tar också upp problemet med att så få flickor spelar ishockey. Om de satte ett tak för hur många medlemmar de skulle ha från varje kön skulle det innebära att de stängde ute många pojkar som vill spela just ishockey. Förening 3 tar i sin tur upp frågan om hur många som fortsätter att idrotta i verksamheten. I yngre grupper är det 70 procent flickor och 30 procent pojkar. I de äldre grupperna är fördelningen omvänd.

Slutsats om föreningsarbete för en jämlik idrott

Det finns två huvudsakliga slutsatser att dra av erfarenheterna från föreningsnivån – den ena rör variationen i synen på det egna ansvaret, den andra rör gränserna för ansvaret.

För det första resonerar föreningarna alltså på olika sätt kring sitt ansvar rörande frågor om jämlikhet. Studien visar att det saknas en samsyn både kring hur en förening ska förhålla sig till begreppet jämlikhet och hur den ska arbeta med frågan. Det saknas också en samsyn om vad som är rätt och fel och vad som är rimligt att förvänta sig att föreningen ska lösa. En del av detta kan naturligtvis härledas till föreningsarbets självbestämmande och idrottens autonomi, men det skapar likväl utmaningar sett till idrottens förväntade samhällsnytta. Föreningarna ser inte att de har ett ansvar eller möjlighet att säkerställa att föreningens verksamhet är jämlik utifrån alla tre aspekter (se figur 1). I praktiken innebär det att statens förväntningar inte matchas av föreningsarnas bild av sitt ansvar.

Den andra slutsatsen handlar om gränsen för den lokala föreningens ansvar. Även om föreningarna inte har en gemensam bild av vad som ryms i arbetet för en jämlik idrott, har de en likartad bild av var gränsen för ansvaret går. En lokal förening har ett ansvar för sin verksamhet och sina medlemmar i sitt upptagningsområde. Föreningen har inte ansvar för andra förenings medlemmar, eller potentiella medlemmar, i andra upptagningsområden. Att det egna närområdet sätter gränser för ansvaret betyder att brist på jämlikhet kan förekomma i föreningar utan att andra föreningar kan hantera det, eller agera för att åtgärda det. En brist på jämlikhet i många föreningar får aggregerade konsekvenser för idrotten som helhet. Idrottens möjlighet att angripa frågan om jämlikhet förutsätter även en övergripande analys och ett övergripande ansvar för en helhet, vilket på grund av närområdets gränsdragning saknas på föreningsnivån. Skillnader inom en förening eller inom ett specifikt lokalt område kan hanteras av en förening, men skillnader på en regional eller nationell nivå kan inte hanteras av föreningar.

Jämlik idrott på regional nivå

Jämlikheten inom idrotten kan variera på regional nivå. Det kan handla om att vissa grupper i distriktet har olika möjligheter att delta i en idrott, eller att idrotten är bättre anpassad för vissa gruppers behov än andras. I detta kapitel beskrivs distriktens formella och faktiska ansvar i relation till jämlikhetsarbetet.

Distriktens formella villkor och ansvar

Tillsammans och var för sig utgör distriktet Riksidrottsförbundet och Studieförbundet SISU Idrottsutbildarnas regionala och lokala organisationsled och har som främsta uppgift att stödja specialidrottsförbund regionalt och lokalt. Distriktet utgör en länk mellan det centrala och lokala och har en viktig roll för en sammanhållen idrottsrörelse.

Ett distrikt omfattar alla idrottsföreningar i en specifik region som samtidigt är medlemmar i ett specialidrottsförbund, anslutet till Riksidrottsförbundet. Distriktet är Riksidrottsförbundets regionala arm, men ska samtidigt organisera sin verksamhet enligt de av distriktidrottsstämman fastställda stadgarna. De är därför på ett sätt osjälvständiga organisationer, samtidigt som de är självständiga ideella föreningar med egna styrelser.

Specialidrottsförbunden ansvarar för utvecklingen av sin respektive idrott, men det sektoriella arbetet kompletteras med distriktens uppgift att stödja, företräda, utveckla, leda, bilda och utbilda idrottsföreningar utifrån ett geografiskt perspektiv. I distriktens formella uppdrag finns en passus som avser ansvaret för en jämlik idrott, nämligen att **”alla landets idrottsföreningar ska ha tillgång till ett likvärdigt och anpassat stöd oavsett idrott och geografisk hemvist.”**⁵² Samtidigt söker distriktet finansiering för sin verksamhet utanför idrotten. Många distrikt får ett kommunalt stöd och vissa samarbetar med landstinget i folkhälsofrågor. Många driver också projekt finansierade av Allmänna arvsfonden och EU:s strukturfonder. Distriktet har således fler uppdragsgivare än idrotten – även om kärnuppdraget är knutet till deras roll i idrottsrörelsen.

⁵² Riksidrottsförbundet/SISU Idrottsutbildarna (2017). *Distriktens basverksamhet*, s. 2.

Presentation av studiens tre distrikt

De tre distrikten är för det första valda med hänsyn till att de representerar olika typer av verksamheter – i urvalet finns både storstads- och landsortsdistrikt. De är också valda utifrån att de på olika sätt bedriver verksamhet som kan tjäna som exempel på hur distrikten arbetar med frågan om jämlik verksamhet.

Distrikt 1 är ett storstadsdistrikt med en vittgrenad verksamhet i en föreningstät del av landet. Verksamheten har representation i fyra kommuner inom distriktet.

Distrikt 2 är ett storstadsdistrikt med verksamheten koncentrerad till ett kontor. Stödverksamheten mot föreningar är organiserad efter idrott, vilket innebär att konsulenter har ansvar för en eller flera idrotter i hela distriktet.

Distrikt 3 är ett landsortsdistrikt med verksamheten organiserad i tre verksamhetsområden – Idrottsservice, Folkhälsa och samhälle samt Idrott och folkbildning. Kansliet är placerat i distriktets centralort.

Distrikten tolkar sitt ansvar olika

Studien visar att även om kärnuppdraget är detsamma, ser distriktens faktiska tolkning av ansvaret olika ut. Framför allt varierar synen på i vilken utsträckning distrikten har ett uppdrag att arbeta utifrån en regional analys i organiseringen och dimensioneringen av sitt arbete.

Distrikten utgår i vissa fall från en regional analys

Att arbeta med kvaliteten på föreningars verksamhet ingår i distriktens formella kärnuppdrag. Trots att de i grunden har samma uppdrag, visar undersökningen att det finns olika tolkningar kring vilket ansvar distrikten har i arbetet för en ökad jämlikhet.

Man kan tala om två parallella logiker för hur distrikten organiserar sin verksamhet. Enligt den ena logiken har distrikten i uppdrag att utveckla föreningar som är i behov av stöd för sin verksamhet. Här är föreningarnas uttryckta behov utgångspunkten för arbetet. Enligt den andra logiken har distrikten ett ansvar för medborgarna inom sitt distrikt. Här blir frågan om hur behov och förutsättningar skiljer sig åt mellan områden och grupper inom distriktet styrande för verksamheten. Grovt sett kan man säga att för att distrikten över huvud taget ska kunna bidra till en jämlik idrott, krävs att man utgår från den andra logiken.

För att distrikten ska kunna bidra till en jämlik distribution av idrottens värden i sitt distrikt behövs också ett regionalt perspektiv i analys och verksamhet. Det handlar för det första om att informera sig om hur föreningsidrottande ser ut för olika grupper och i olika delar av distriktet. För det andra handlar det om att agera sammanhållet och systematiskt för att utjämna dessa skillnader. I undersökningen beskriver två av distrikten (distrikt 2 och 3) att de har ett faktiskt ansvar för tillträdet till idrotten i båda avseendena – det vill säga både att informera sig om läget och att agera systematiskt för att hantera det. Men bara ett av de två anger att det ligger i deras grunduppdrag. Distrikt 1 beskriver att de hittills inte har utgått från en regional analys av behoven i planeringen av sin verksamhet, och har inte heller sett det som sitt grunduppdrag att utjämna skillnader inom sitt distrikt.

Distrikt 2 och 3 har i dag en uppdaterad information om föreningsidrottandet i sitt distrikt. Av det underlaget framgår var i distriktet föreningsidrott saknas eller är svagt etablerad. Det kan handla om kommuner eller områden inom kommuner med så kallade idrottssvaga områden. Denna information ligger till grund för val av insats och prioritering.

Två exempel på arbete med fokus på medborgarna

Den primära målgruppen för distriktens arbete är alltid de egna föreningarna, även om slutmålgruppen är medborgarna i distriktet. Här presenteras två varianter på hur distrikten konceptualiserat arbetet för en jämlik idrott.

Det första exemplet kallas för **”Boosta-veckan”**. Avsikten med konceptet är tudelad – för det första att i högre grad synliggöra och marknadsföra distriktets kompetenser i hela länet; för det andra att ge de kommuner som historiskt haft mindre samarbete med distriktet bättre idrottsliga förutsättningar. Målet är att blåsa liv i föreningslivet i kommunen, och distriktet har goda erfarenheter av modellen.

Grundtanken med konceptet är att under en veckas tid, i samverkan med kommun och föreningsliv, genomföra relevanta och aktuella insatser i kommunen. Valet av kommun eller kommundel görs utifrån en analys av var idrotten är svag, var deltagande minskar och var folkhälsan relativt sett är vikande.

Vilka insatser som är relevanta och aktuella beror på kommunens och dess föreningars egna behov och förutsättningar och innebär att aktiviteterna varierar mellan olika kommuner. Även om de direkta insatserna tidsmässigt är begränsade till en vecka, är det långsiktiga målet att de aktiviteter som genomförs ska ligga till

grund för ett långsiktigt samarbete, som sker utifrån kommunens behov och önskemål. Konceptet har testats i två pilotkommuner och därefter genomförts i fler kommuner och områden.

Ett annat exempel, från ett annat distrikt, är ett projekt inom ramen för regeringens satsning Idrott för nyanlända. Projektet har bedrivits i två år, med syftet att göra idrotten öppen för alla oavsett uppväxtvillkor. Genom projektet vill distriktet etablera ett verktyg för att bryta utanförskap, öka jämställdhet, skapa trygghet och bidra till folkhälsa.

Det övergripande målet är att sänka trösklarna till föreningslivet i områden med låg grad av föreningsidrott. Detta ska ske genom att stärka det lokala föreningslivet och utbilda fler idrottsledare, med särskild inriktning på att öka kvinnors deltagande i idrotten. Projektet ska också bidra till en spridning av olika idrotter och utveckla idrottens sätt att organisera träning och tävling på.

Verksamheten bygger på ett samarbete mellan distriktet och lokalsamhället. Tillsammans arbetar de i gemensamma team för att utveckla nya former av idrottsverksamhet och därigenom bidra till att skapa framtida idrottsföreningar. Teamen samlar olika funktioner och kompetenser – föreningskunskap, kännedom och erfarenhet av olika bostadsområdets förutsättningar och struktur, erfarenhet av att arrangera utbildningar och events samt kunskap om samverkan med kommuner och andra organisationer.

Genom ett nytt sätt att organisera idrott på har många barn och ungdomar fått möjlighet att idrotta i förening, där den organiserade spontanidrotten har fått stor plats. De nya föreningarna som etableras erbjuds stöd att arbeta med nya arbetsätt, för att bättre passa i den kontext och för den målgrupp där föreningarna verkar.

Jämlik idrott i form av idrottsverksamhetens kvalitet

Distrikten har också ett ansvar att utveckla föreningarnas kvalitet. Detta område knyter an till distriktens kärnuppdrag – att ”alla idrottsföreningar ska ha tillgång till ett likvärdigt och anpassat stöd oavsett idrott och geografisk hemvist”. Även i detta avseende finns det dock en variation mellan distrikten med hänsyn till hur de tolkar ansvaret, och i vilken grad organisering och dimensionering av insatserna ska utgå från en regional analys av behovet.

Givet hur distriktens uppdrag är formulerat kräver det att man uppfyller vissa grundläggande principer. För det första måste distrikten integrera ett regionalt perspektiv i planering och styrning av verksamheten. Om distrikten ska kunna

arbeta med en likvärdig nivå på stödet i sitt distrikt måste de utgå från kunskap om hur behoven varierar mellan olika föreningar i olika delar av det.

För det andra måste val av de föreningar som distrikten arbetar med motiveras, med hänvisning till hur distrikten kan skapa ett värde utifrån ett regionalt perspektiv. Om föreningarna ska få ett likvärdigt och anpassat stöd måste distrikten också adressera föreningar som har utmaningar med kvaliteten i verksamheten.

Den tredje principen handlar om att de insatser som genomförs måste designas utifrån syftet att möta olika behov i föreningarna.

För att distrikten ska kunna sägas ta fullt ansvar för att bidra till likvärdig kvalitet i sina respektive föreningar måste de uppfylla samtliga tre principer. Denna studie utvärderar inte distriktens arbete, men det finns variationer mellan dem i hur de ser på ansvar och förutsättningar för att arbeta med jämlik idrott i detta avseende.

Variationen handlar dels om uppdragets innehåll. Två distrikt (distrikt 2 och 3) betonar det regionala ansvaret – det vill säga att verksamheten måste utgå från en regional analys om var behoven finns. Det tredje distriktet (distrikt 1) har visserligen satsningar i vissa geografiska områden, men kärnverksamheten utgår i dagsläget inte från en analys av regionala behov.

Också i vilken grad distrikten ser att de har haft förutsättningar att arbeta med rätt föreningar varierar. Företrädare för två av distrikten anger att modellen för hur medel fördelats i det folkbildande uppdraget, med utgångspunkt i antalet rapporterade lärgruppstimmar, inneburit en utmaning för styrningen av verksamheten. På frågan om distrikten själva kan prioritera vilka föreningar de ska arbeta med, baserat på vilka som har behov av deras insatser, svarar en företrädare:

”Vi måste ju ändå visa på verksamhet uppåt. Vi måste producera verksamhet också. Om vi ska kunna hålla uppe antalet utbildningstimmar – det blir svårt när man arbetar i kommuner där det är jättesvårt att få igång föreningarna.”

Slutligen finns det också en variation i hur väl distrikten anser att insatserna är anpassade efter föreningarnas behov. Distriktens verktyg för att arbeta med utveckling av kvalitet i sina föreningars verksamhet är konsultativt och flexibelt stöd, där föreningarna möts utifrån de unika förutsättningar som ges. Enligt SISU-distriktens uppdrag, utifrån folkbildningsanslaget, ska distrikten också genomföra

bildnings- och utbildningsinsatser som syftar till att utveckla föreningar och individer.

Om insatserna är rätt eller inte är en fråga som ytterst avgörs om de har möjlighet att skapa en önskad effekt för en specifik målgrupp. Företrädare för distrikten ser olika på detta. En företrädare svarade på följande sätt på frågan om hur de anpassat insatser till behovet på regional nivå:

”SISU har ju en målbild att vara en bildningsorganisation. Då borde vi egentligen nå de grupper som är i störst behov av bildning. Men hur kan vi göra det?”

Slutsats om distriktens arbete för en jämlik idrott

Slutsatsen är att distrikten tolkar sitt ansvar på olika sätt. De arbetar också på olika sätt för en jämlik idrott. I vissa fall utgår distrikten från en regional analys av var behoven finns inom distriktet. Distrikten ser också olika på i vilken grad de har förutsättningar att leva upp till sitt uppdrag – att erbjuda ett likvärdigt stöd till föreningar och i förlängningen bidra till en jämlik idrott. Sammantaget kan man konstatera att statens förväntningar på hur idrotten ska arbeta för en jämlik idrott inte matchas av distriktens bild av sitt ansvar.

En tidigare slutsats var att enskilda föreningar endast har ett lokalt ansvar för sin verksamhet, därför måste ett arbete för en jämlik idrott utgå från en övergripande analys och ett övergripande ansvar. Här har distrikten en potentiell roll att fylla. Konsekvensen av att distrikten tolkar sitt uppdrag olika, och arbetar olika för att hantera frågan om jämlikhet, blir dock att den potentialen inte utnyttjas.

Distrikten har ansvar för sitt specifika geografiska område och kan principiellt sett arbeta för att motverka brist på jämlikhet inom sitt distrikt, men skillnader mellan olika distrikt kan inte ett enskilt distrikt hantera. Ett distrikts mandat tar slut vid gränsen till dess granndistrikt. Liksom för föreningar krävs här övergripande analys och ansvar för att hantera brist på jämlikhet då detta sker.

Jämlik idrott på nationell nivå

Jämlikhet inom idrotten kan brista på nationell nivå. Det handlar i dessa fall om hur idrottens värden fördelas mellan grupper och områden i Sverige – att vissa grupper i landet har olika möjligheter att delta i idrotten eller att idrotten är bättre anpassad för vissa gruppers behov än andras. I detta kapitel beskrivs Riksidrottsförbundets formella och faktiska ansvar i relation till jämlikhetsarbetet.

Riksidrottsförbundets formella villkor och ansvar

Riksidrottsförbundet är idrottsrörelsens samlande organisation, med uppgift att stödja, företräda och leda rörelsen i gemensamma frågor såväl nationellt som internationellt.

Precis som specialidrottsförbunden och de enskilda föreningarna är Riksidrottsförbundet en förening som formellt styrs av sina medlemmar. Denna form av federation innebär att balansen mellan centralism och decentralism, och således också möjligheten för Riksidrottsförbundet att styra verksamheten, är en fråga för medlemmarna att avgöra. Riksidrottsförbundets roll är i praktiken dubbel – å ena sidan utgår makten från medlemsförbunden, å andra sidan har förbunden givit Riksidrottsförbundet uppdraget att leda idrotten; något som bland annat manifesteras genom ansvaret att leda arbetet med idrottens strategi, *Strategi 2025*, och att implementera idrottens värdegrund, *Idrotten vill*. Värt att notera är att både *Strategi 2025* och *Idrotten vill* betonar just jämlikhet som ett centralt värde för svensk idrott.⁵³

Den röda tråden som binder samman idrottsrörelsen är medlemskapet – från den enskilde individens medlemskap i en förening till specialidrottsförbundets medlemskap i Riksidrottsförbundet. Föreningar har genom att sluta sig samman i olika specialidrottsförbund avtalat om hur de vill utforma sin verksamhet, och samtliga dessa förbund konstituerar grunden för Riksidrottsförbundet.⁵⁴

Riksidrottsförbundet har också en annan roll, knuten till fördelningen av statsbidrag. Riksdagen beslutar om de övergripande syftena med statsbidraget, men idrottsrörelsen lägger själv fast målen för sin verksamhet och metoderna för att nå dem, och Riksidrottsförbundet har ett myndighetsansvar i fördelningen av

⁵³ Se *Strategi 2025* och Riksidrottsförbundet (2009). *Idrotten vill – idrottsrörelsens idéprogram*.

⁵⁴ Pallin, C. (2012), s. 4.

medlen. Denna roll, där Riksidrottsförbundet agerar i myndighets ställe, löper parallellt med den som samlande organisation för medlemsförbunden.⁵⁵ Med rollen följer också statens förväntan att idrotten ska ta ett samhällsansvar.

Brist på jämlikhet på nationell nivå

På nationell nivå handlar bristen på jämlikhet om hur idrottens värden fördelas mellan grupper i samhället och mellan olika delar av landet. *Strategi 2025* har en tydlig tonvikt på jämlikhetsaspekter i idrottsrörelsen och av den framgår idrottens utmaningar från ett övergripande perspektiv.

När det gäller *tillträde till idrotten* kan det handla om grad av deltagande inom vissa samhällsskikt eller grupper i samhället. Det kan handla om att flickor i lägre grad än pojkar, eller kvinnor med utländsk härkomst i lägre grad än andra, deltar i föreningsidrotten. **”Inkluderande idrott för alla” är en av strategins fem utvecklingsresor och belyser idrottens utmaningar inom dessa områden.**⁵⁶

När det gäller *idrottsverksamhetens kvalitet* kan brist på jämlikhet handla om att kvaliteten på idrottslig verksamhet varierar mellan olika delar av landet eller mellan olika grupper. Det kan liksom för distrikten handla om de skilda förutsättningarna stad/landsbygd, men också om kvaliteten på verksamheten för vissa åldersgrupper. *Strategi 2025* betonar även kvaliteten i verksamheten, i synnerhet utvecklingen av träning och tävling inom hela idrottsrörelsen. Syftet är att förändra verksamheten **så att ”alla får plats att idrotta utifrån sina villkor oavsett ambition, ålder, kön, prestationsnivå eller andra förutsättningar”.**⁵⁷

Slutligen i fråga om *idrottens effekter* kan bristen handla om folkhälsa i form av livslångt idrottande, eller hur representationen inom idrotten ser ut på ett övergripande plan. I strategin lanseras **”jämställd idrott”** som en av utvecklingsresorna, men även representation av ungdomar och personer med utländsk härkomst lyfts fram som viktiga fokusområden.⁵⁸

⁵⁵ Ibid., s. 11.

⁵⁶ *Strategi 2025*.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

Riksidrottsförbundets stöd till andra aktörer

Riksidrottsförbundet är som sagt en federation av förbund som ägs av sina medlemmar. Graden av centralism och möjligheten att styra över enskilda förbund eller föreningar är därmed en fråga som medlemmarna avgör. Även om makten inte är centraliserad anger både Riksidrottsförbundets stadgar och strategidokument att idrotten har ett samhällsansvar och att Riksidrottsförbundet ska leda.⁵⁹ Styrning är därför inbyggt i den roll Riksidrottsförbundet har. Denna sker i huvudsak på tre sätt, nämligen via ekonomisk styrning, regelstyrning och värderingsstyrning.⁶⁰

Finansiering av verksamhet som adresserar ojämlikhet

Riksidrottsförbundets främsta verktyg är finansieringen – eller den ekonomiska styrningen.⁶¹ Traditionellt har finansieringen av idrotten delats upp i olika potter för olika syften. Grovt sett kan man dela upp stöden i organisationsstöd, aktivitetsstöd och projektstöd.⁶²

Organisationsstödet är ett generellt stöd till förbund, som tilldelas utifrån kriteriet att de bedriver en verksamhet. Inom denna kategori ryms stöd till specialidrottsförbund, till distrikten och till elitverksamheten. Stödet till specialidrottsförbunden syftar till att stödja enskilda idrotters utveckling baserat på varje idrotts egen strategi. Stödet till distrikten syftar till att skapa förutsättningar för att distrikten ska kunna uppfylla sitt åtagande som stöd till lokala föreningar.

Aktivitetsstödet (lokalt aktivitetsstöd, så kallat LOK-stöd) är ett verksamhetsstöd som utgår från antalet sammankomster och antalet deltagartillfällen. Föreningar kan alltså få bidrag utbetalade i efterskott som ersättning för redan utförda aktiviteter.

Projektstöd avser medel för specifika och tidsmässigt avgränsade insatser, till exempel Idrottslyftet (och dess föregångare Handslaget) eller Idrott för nyanlända. Den sistnämnda är ett exempel på hur Riksidrottsförbundet använder ekonomisk styrning som medel för att bidra till jämlik idrott. Regeringen har sedan 2015 avsatt särskilda medel för att idrotten ska bistå i etableringsarbetet, till följd av den stora

⁵⁹ Se *Riksidrottsförbundets stadgar: I lydelse efter RF-stämman 2017*, s. 2 samt Riksidrottsförbundet/SISU Idrottsutbildarna (2018). *Strategisk plan 2018–2021*, s. 2.

⁶⁰ Norberg, J. R. (2013). "När kontraktet bryts". I Centrum för idrottsforskning, *Spela vidare*, s. 165–168.

⁶¹ Modellen för fördelning av medel är under utredning när detta skrivs, och ett förslag kommer att presenteras på Riksidrottsmötet våren 2019.

⁶² SOU 2008:59. Idrottsstödsutredningen. *Föreningsfostran och tävlingsfostran*, s. 149–184. Betänkande.

flyktingvägen. Av den övergripande planen för dessa medel, som utgår från Riksidrottsförbundet till distrikten, framgår att syftet med medlen är att bryta en **situation där ”medan pojkar med utländsk bakgrund är med i föreningsidrotten i samma utsträckning som pojkar med svensk bakgrund, har vi en större utmaning att nå flickor och ledare med utländsk bakgrund.”**⁶³

Riksidrottsförbundet har delegerat arbetet med att fördela medel till distrikten och inte styrt exakt hur pengarna ska användas mer än på en övergripande nivå. Däremot har Riksidrottsförbundet sedan 2017 använt målgruppens storlek som ett av tre kriterier för distriktens tilldelning av medel. De andra två är antalet kommuner samt antalet föreningar i distriktet. Att låta antalet nyanlända utgöra ett kriterium för tilldelningens storlek innebär att fördelningen frångår normen för hur medel annars fördelas inom idrotten.

Påverkan på idrottens jämlikhet via stadgar och regler

Regelstyrning handlar om möjligheten att påverka genom att utforma bestämmelser av olika slag. Detta avser Riksidrottsförbundets möjlighet att påverka sina medlemsorganisationer genom att utforma stadgar, riktlinjer och rekommendationer. Beslut om förändringar följer på ett förankringsförlopp där berörda organisationer får möjlighet att påverka den slutliga utformningen, både via formella remissprocesser och via processer i förtroendemannaledet.

Ett exempel på hur Riksidrottsförbundet använt regelstyrning i syfte att bidra till en jämlik idrott är den stadgeändring som infördes 2017. Den kom till stånd för att åstadkomma jämställdhet, i form av en jämn fördelning av män och kvinnor, i för idrotten centrala organ. Ändringen stipulerar att könssammansättningen i specialidrottsförbundens styrelser och valberedningar ska vara jämställd i meningen att inget kön ska ha en lägre representation än 40 procent.

Påverkan på idrotten via värderingar och mål

Värderingsstyrning handlar om påverkan genom dialog, kunskapsspridning och värdegrundsdiskussion. Utmärkande för styrningsformen är idén om att kunskap och reflektion ska påverka individers och gruppers synsätt, och i förlängningen även deras agerande. Även om Riksidrottsförbundet förfogar över styrverktyget sker arbetet med idrottens värderingar alltid via omfattande involveringsprocesser som inkluderar Riksidrottsförbundets medlemsorganisationer.

⁶³ Se Riksidrottsstyrelsen (2015). *Övergripande plan för idrottsrörelsens arbete med integration*.

Ett exempel är arbetet med idrottens *Strategi 2025*, som är resultatet av ett gemensamt utvecklingsarbete inom idrottsrörelsen. Den ger en generell riktning för hur idrotten ska utvecklas under de kommande åren.

I *Strategi 2025* kan, som tidigare beskrivits, flera av målen knytas till ambitionen att bidra till en jämlik idrott. Strategin är dock inte styrande i den meningen att den visar *hur* idrotten ska nå ett önskat läge. Den bör i stället ses som ett dokument som ska uppmuntra till reflektion inom rörelsen kring idrottens utmaningar och önskade utvecklingsinriktning. Riksidrottsförbundet leder arbetet med *Strategi 2025*, men ger ingen instruktion till idrotten för hur strategin ska realiseras. I stället är det upp till aktörerna inom idrotten att fylla den med innehåll.

Gränsen för Riksidrottsförbundets ansvar

Riksidrottsförbundets roll kompliceras av det dubbla uppdrag organisationen har. Man ska i fördelningen av statsbidraget företräda staten gentemot rörelsen – och samtidigt företräda sina medlemmar. Rollen kompliceras också av att idrottsrörelsen har en ambivalent syn på den "rätta" graden av centralism och decentralism. Å ena sidan har medlemmarna givit Riksidrottsförbundet uppdraget att leda idrotten, å andra sidan är de medel för styrning som står till Riksidrottsförbundets förfogande i dagsläget begränsade till att ange en riktning för andra aktörer inom idrotten, bidra med kunskap och uppmuntra dem att agera. Detta skapar en öppenhet för tolkning och en frihet i hur uppdraget ska tolkas. Denna öppenhet manifesteras i hur föreningar skiljer sig åt i synen på sitt ansvar, men kanske ännu tydligare i att även distrikten, som är Riksidrottsförbundets förlängda arm, skiljer sig åt i synen på sitt uppdrag och ansvar.

Slutsats om Riksidrottsförbundets arbete för en jämlik idrott

Riksidrottsförbundet har ett uppdrag att företräda, stödja och leda idrottsrörelsen. Men Riksidrottsförbundet har också ett ansvar att agera i myndighets ställe i fördelningen av statsbidraget. Detta ger Riksidrottsförbundet en komplicerad roll i relation till den övriga rörelsen. De styrverktyg man har använts visserligen för att driva arbetet för en jämlik idrott, men det handlar om en förhållandevis mjuk styrning.

Att Riksidrottsförbundet arbetar för jämlik idrott ligger inom ramen för statens förväntningar på idrotten. Jämlikhet är också ett centralt värde i det strategiarbete som idrotten själv har givit Riksidrottsförbundet i uppdrag att leda. Av tidigare delar i den här studien har det likväl framgått att den mjuka formen av styrning som

står till Riksidrottsförbundets förfogande bidrar till en frihet att tolka sitt uppdrag på olika sätt. Denna är kanske en förutsättning för ett fritt föreningsliv, men den minskar möjligheterna för idrotten att driva ett effektivt arbete för en jämlik idrott på aggregerad nivå. Föreningar med ett lokalt avgränsat ansvar ser inte som sin roll att bedriva ett arbete inom alla aspekter av jämlikhet (se figur 1), och kan inte säkerställa att arbetet för en jämlik idrott lokalt leder till effekter på samhällsnivå. Distrikten, som har ett regionalt uppdrag, har inte heller de en samlad gemensam bild av hur deras ansvar i frågan ser ut och hur jämställdhetsarbetet ska bedrivas.

Varken föreningar eller distrikt leds i dag på sätt som leder till ökad jämlikhet på samhällsnivå. Om arbetet för en jämlik idrott är beroende av en övergripande analys och ett övergripande ansvar, är det också beroende av en övergripande styrning och prioritering av medel som ligger bortom den roll och de styrningsverktyg som Riksidrottsförbundet har i dag. Sammantaget kan därför sägas att statens förväntningar på idrotten inte matchas av Riksidrottsförbundets medel för att styra och leda idrotten.

Samlad analys

Statens förväntningar på idrotten är att statsbidraget till idrottsverksamhet ska stödja verksamhet som gör det möjligt för alla människor att delta, som är anpassad efter alla människors förutsättningar och som bidrar till en god hälsa för hela befolkningen.⁶⁴

Dessa förväntningar utgår från tre antaganden om idrottsrörelsen:

1. Att förväntningarna är förenliga med idrottsrörelsens egna mål och därmed går att förena med dess självvalda visioner och målsättningar.
2. Att idrottsrörelsen har kapacitet främja jämlikhet, det vill säga har en organisation och processer som gör att den kan åta sig uppdraget.
3. Att det finns en samsyn inom idrottsrörelsen, såtillvida att idrottsrörelsens olika aktörer tolkar sitt uppdrag och agerar för att kunna lösa det på ett likartat sätt.

⁶⁴ Regeringsbeslut S2017/O7414/FS.

Denna studie visar att idrottsrörelsens förmåga att agera effektivt för att bidra till en jämlik idrott hindras av att just dessa grundläggande förutsättningar inte är säkrade inom idrotten.

Idrottsrörelsens två konkurrerande uppdrag

Idrottsrörelsen kan sägas ha två principiellt skilda uppdrag. Den första uppgiften handlar om att följa den samlade viljan hos de egna medlemmarna. Som sådan är rörelsen en folkrörelse – en demokratisk federation av organisationer som utgår från medlemskapet. Medlemskapet är det som binder samman en enskild individ i en enskild förening med Riksidrottsförbundet, och federationens demokratiska auktoritet utgår från just det lokala medlemskapet i en enskild förening. En förening finns ytterst till för sina medlemmar och makten över en federation utgår också den från den enskilda medlemmen.⁶⁵

Den andra uppgiften är knuten till idrottsrörelsens uppdrag från staten. Relationen till staten följer en korporativ modell, där staten delegerar delar av politik-utformningen till den grupp som berörs mest av den. Idrottsrörelsen kan sägas ha ingått ett implicit kontrakt med staten, där idrottsrörelsen får stort inflytande över statsbidraget, men där inflytandet följer med ett åtagande att använda pengarna effektivt och i enlighet med statliga mål och förväntningar.⁶⁶

Uppgifterna skiljer sig åt i termer av för vilka idrotten ska skapa ett värde. Den första utgår ifrån medlemskapet och medlemmarnas intressen. Kärnan här är att skapa värde för idrottsrörelsens medlemmar. Den andra utgår ifrån alla människor i Sverige – det vill säga även de som inte är medlemmar i idrotten. Här ska idrotten bidra med värde för personer som i dag står utanför den, och som skulle kunna tjäna på att delta.

När regeringen specificerar sina förväntningar på idrottsrörelsen i arbetet för en jämlik idrott utgår den från alla människors rätt till tillträde till idrotten, att idrottsverksamheten ska vara anpassad till alla människors förutsättningar samt att den ska bidra till folkhälsa. Regeringen förväntar sig således att idrotten ska ta ansvar för fler än dem som i dag är medlemmar, i sitt arbete för en jämlik idrott. Detta blir motsägelsefullt om en aktör utgår från att verksamheten finns till inkom för dess medlemmar.

⁶⁵ Hvenmark, J. (2008). *Reconsidering membership*, s. 46.

⁶⁶ Norberg, J. R. (2013), s. 163–164.

För att kunna möta förväntningarna måste idrottsrörelsen ha formaliserade arbetssätt och processer för att hantera de inbyggda konflikterna i uppdragen. Studien visar att aktörer inom idrottsrörelsen som det nu ser ut inte har en tydlig uppfattning om hur de två uppdragen förhåller sig till varandra. Här framkommer att föreningar visserligen tar ett vidare ansvar än endast för sina medlemmar i delar av sin verksamhet – men inte ser det som sin uppgift att göra det för hela föreningsverksamheten. Också distrikten saknar en gemensam bild av hur deras regionala ansvar ser ut, vilket leder till skillnader mellan dem i arbetet med kärnuppdraget. Riksidrottsförbundet använder sina styrverktyg för att uppmuntra ett arbete för en jämlik idrott. Riksidrottsförbundets mest potenta verktyg – den ekonomiska styrningen – utgår däremot endast i undantagsfall från den slutliga målgruppens behov.

Idrottsrörelsen agerar inte som enhetlig aktör

Det ligger implicit i regeringens förväntan på hur statsbidraget ska användas att idrottsrörelsens formella uppbyggnad ska hjälpa idrotten att hantera frågan om bristande jämlikhet. Studien visar att dock att idrottsrörelsen i arbetet för en jämlik idrott inte kan betraktas som en enskild aktör. Idrottsrörelsen utgör en samling aktörer med olika formella mandat och ansvar, som inte är tydliga när det gäller hanteringen av frågor som kräver ett samarbete mellan aktörer på samma nivå.

En förening har ansvar för sin verksamhet och sina medlemmar i sin lokala kontext utifrån sina stadgar. En förening kan inte ansvara för andra föreningsars medlemmar eller möjliga medlemmar i exempelvis andra kommuner.

Föreningar verkar också inom det system av stöd och finansiering som distrikt och Riksidrottsförbundet förfogar över. En förening i studien bidrar med ett talande exempel, där en av företrädarna beskriver sin ambition att bedriva verksamhet för äldre. Men utformningen av det lokala aktivitetsstödet omöjliggjorde i praktiken att föreningen, med en pressad ekonomi, lade ned ideella krafter på att driva en verksamhet för denna grupp. Detta trots att livslångt idrottande är ett prioriterat område i *Strategi 2025*.

Ett distrikt ansvarar för sin verksamhet inom sitt geografiska område. Det kan inom ramen för sina finansiella gränser bestämma över sin verksamhet, men inte över föreningar eller andra distrikt (eller Riksidrottsförbundet). Distrikten har regional överblick och kan ta ett regionalt ansvar, men påverkas av formen för finansiering, vilken de inte förfogar över. Företrädare för distrikt beskriver att de exempelvis

gärna skulle vända sig till föreningar som i dag inte får stöd. Det skulle kunna bidra till att minska skillnader mellan grupper i samhället och mellan föreningar i distriktet. Men utformningen av finansieringsmodellen för folkbildningsanslaget har historiskt gjort det omöjligt för dem att kringgå stora föreningar, som kan generera stora mängder utbildningstimmar – vilket enligt företrädare för distrikten också är samma föreningar de har arbetat med år efter år.

Riksidrottsförbundet har ett ansvar att företräda, stödja och leda idrotten; det senare framför allt genom finansiell styrning, regler och värderingar. Det kan samtidigt inte styra distriktens eller föreningars verksamhet. Riksidrottsförbundet kan sätta ramar för, uppmuntra, inspirera och belöna en viss riktning i arbetet, men aldrig bestämma över dess innehåll. Riksidrottsförbundet har en nationell överblick och kan ta ansvar för fördelning av medel mellan distrikt och till föreningar, men begränsas i sitt agerande av den roll idrottsrörelsen givit det. Enligt den rollen har Riksidrottsförbundet svårt att använda sina styrverktyg för att på ett kraftfullt sätt bidra till en jämlik idrott. En analys av fördelningen av LOK-stöd 2015 visar att mest stöd går till medelstora och välmående städer samt förortskommuner med högre utbildningsnivå, särskilt i Stockholms- och Skåne-regionerna. Lägst stöd hamnar i små och socioekonomiskt svagare kommuner i landsbygd eller glesbygd.⁶⁷ Trots att detta är kända fakta kan inte Riksidrottsförbundet ensidigt omfördela medlen efter en annan logik utan att få det uppdraget av medlemsförbunden.

Jämlikhet är, som konstaterat, inte ett absolut värde utan avgörs av den relativa distributionen av värden inom och mellan grupper i samhället. För att kunna driva ett arbete för en jämlik idrott behöver idrottsrörelsen utgå ifrån lokala, regionala eller nationella analyser av hur idrottens värden fördelar sig mellan olika grupper. Det kräver också att någon har mandat att agera utjämnande på den nivå där utmaningarna syns. Numera finns ofta kunskapen om lokala variationer inom distrikten – men de saknar mandat att påverka föreningars verksamhet. Kunskapen om skillnader mellan olika distrikt och olika grupper på ett nationellt plan finns i sin tur inom Riksidrottsförbundet, men Riksidrottsförbundet har heller inte mandat att jämna ut skillnader mellan distrikten.

⁶⁷ Centrum för idrottsforskning (2015). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2014*, s. 8.

Så kan idrottsrörelsen bidra till en jämlik idrott

Den här rapporten har beskrivit hur olika aktörer inom idrotten arbetar för en jämlik idrott. Den har också visat hur förutsättningarna för arbetet påverkas av idrottens uppdrag, idrottsrörelsens formella uppbyggnad och aktörernas faktiska agerande. I kommande avsnitt presenteras hur idrotten kan arbeta med att stärka jämlikheten trots att vissa grundläggande förutsättningar brister.

Hur kan ojämlikhet hanteras på olika nivåer inom idrotten?

För det första kan idrottsrörelsen på ett principiellt plan bidra till en jämlik idrott i linje med statens förväntningar genom att verka för att (1) tillträde till idrotten, (2) idrottsrörelsens kvalitet och (3) idrottens effekter inte fördelas ojämnt mellan grupper med olika bostadsort eller bostadsförhållanden, olika socioekonomiska förutsättningar, alternativt olika personliga eller kulturella förutsättningar.

För det andra måste arbetet utgå från hur idrottsrörelsen är organiserad och hur bristande jämlikhet kan manifesteras på dess olika nivåer.

Tabell 1. Exempel på olika former av ojämlikhet inom idrotten

Nivå	Tillträde till idrotten	Idrottsverksamhetens kvalitet	Idrottandets effekter
Föreningsnivå	Vissa grupper av potentiella medlemmar har en låg grad av deltagande	Föreningens verksamhet håller högre kvalitet för vissa grupper av medlemmar än andra	Vissa grupper i det lokala upptagningsområdet kommer inte i åtnjutande av idrottens goda effekter
Distriktsnivå	Vissa grupper eller delar av distriktet har en låg grad av deltagande i föreningsidrott	Kvaliteten på föreningsverksamheten är lägre i vissa delar av distriktet än i andra	Vissa grupper i distriktet kommer inte i åtnjutande av idrottens goda effekter
Nationell nivå	Vissa grupper eller delar av landet har en låg grad av deltagande i föreningsidrott	Kvaliteten på föreningsverksamheten är lägre i vissa delar av landet än i andra	Vissa grupper i landet kommer inte i åtnjutande av idrottens goda effekter

I tabellen ovan ges exempel på hur ojämlikhet kan synas på de olika nivåerna inom idrotten. Den implicerar också hur olika aktörer utifrån sitt uppdrag kan fokusera sina ambitioner för att idrotten ska bli mer jämlik. Studien visar att de olika aktörerna visserligen arbetar för en jämlik idrott inom vissa avgränsade områden, men med avstamp i tolkningen av sitt uppdrag snarare än i vad som krävs för att uppnå en jämlik idrott på samhällsnivå.

Ett effektivt arbete för jämlik idrott – hur kan det se ut?

Jämlikhet syns i jämförelse mellan grupper – men åtgärdar man ojämlikhet mellan grupper på en nivå riskerar man att skapa ojämlikhet på en annan nivå. Stärker man idrotten inom alla distrikt finns det en risk att arbetet bidrar till att konservera eller förstärka en bristande jämlikhet på nationell nivå. Det ställer krav på att ett effektivt agerande inom idrottsrörelsen alltid måste ske synkront och samordnat – annars är risken stor att bidraget blir fläckvis, temporärt eller bevarar redan befintliga skillnader mellan grupper.

Där en förening kan agera inom sin verksamhet, kan den samtidigt bara ta det ansvar som medlemmarna har givit den. Man kan därför inte utan vidare anta att föreningar som agerar utifrån sina stadgar sammantaget bidrar till en jämlik idrott – tvärtom är det rimligare att anta motsatsen, eftersom idrottsföreningens medlemmar är dess primära uppdragsgivare. Ett distrikt kan arbeta utjämnande inom sitt geografiska område, men först om det får det formella uppdraget och ges finansiella förutsättningar för det. Riksidrottsförbundet kan använda sina styrverktyg för att utjämna skillnader mellan olika delar av landet, men bara om man först får den formella rollen och det fulla mandatet av idrottsrörelsen.

För att idrottsrörelsen på ett effektivt sätt ska kunna bidra till jämlik idrott krävs processer för hur kunskap om regionala och nationella skillnader mellan grupper knyts till konkreta, samordnade och utjämnande aktiviteter på regional och central nivå. Men det skulle samtidigt kräva att idrottsrörelsen, från föreningar till Riksidrottsförbundet, omdefinierar sitt basuppdrag till att vara en aktör som arbetar för alla medborgares utveckling – mer än bara sina medlemmars. **Strategi 2025** är ett stort steg för svensk idrott, när den samlas bakom ett gemensamt riktningsskildokument. Arbetet med att realisera strategin skulle kunna användas som en arena för diskussion inom idrottsrörelsen kring hur den ska hantera frågan om roller samt mandat- och resursfördelning inom idrotten.

Vad kan staten förvänta sig av idrottsrörelsen?

Den här studien har tagit sin utgångspunkt i statens förväntningar på idrotten. Här framgår att idrottsrörelsen i dag har svårt att leva upp till dessa förväntningar. De antaganden om hur idrottsrörelsen fungerar, som utgör förutsättningar för att idrottsrörelsen ska kunna leva upp till förväntningarna, är också områden där rörelsen har utmaningar i arbetet med en jämlik idrott.

Idrotten är en mycket kraftfull samhällsaktör inom områden där mandatet över genomförandet kan ske via en enkel delegering till distrikt eller föreningar. Regeringens satsning på nyanländas idrottande mobiliserade exempelvis på kort tid tusentals föreningar runt om i landet. Inom områden där värdet av en verksamhet avgörs av en relativ nytta fördelad mellan olika grupper, och där förväntningar finns att denna relativa nytta ska maximeras i samhället, får idrotten däremot problem.

Ett arbete för jämlik idrott måste per definition utgå från en ambition att balansera och jämna ut idrottens värde för olika grupper på olika nivåer. Med nuvarande struktur är idrottsrörelsen mindre väl rustad för den uppgiften. Idrottsrörelsen är uppbyggd kring en komplicerad dubbelriktad mandatfördelning, där aktörernas inbördes roll- och mandatfördelning försvårar den samordning, prioritering och avgränsning som ett arbete för en jämlik idrott kräver. Slutsatsen är följaktligen denna: antingen måste statens förväntningar anpassas efter vad idrottsrörelsen har faktisk möjlighet att möta, eller så behöver idrottsrörelsen anpassa sig för att kunna leva upp till statens förväntningar. Det skulle kräva en omformulering av aktörernas roller inom idrottens alla nivåer. Det skulle också kräva att idrottens organisation och processer anpassas i linje med en tydligare prioritering och styrning av idrottens medel.

Referenser

- Blomdahl, U. & Elofsson, S. (2017). *Jämställd och jämlik! En studie av hälsa och offentligt resursutnyttjande på fritidsområdet bland barn och ungdomar i Stockholm stad i jämförelse med andra kommuner*. Stockholm: Stockholms Stad och Stockholms universitet.
- Centrum för idrottsforskning (2015). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2014*. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.
- Darj, F., Piehl, M. & Hjelte, F. (2013). *Hbtq och idrott: Ungdomars erfarenheter och villkor inom svensk idrott*. FoU-rapport. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Ekblom Bak, E., Ekblom, Ö., Andersson, G., Wallin, P., Söderling, J., Hemmingsson, E. & Ekblom, B. (2018). "Decline in cardiorespiratory fitness in the Swedish working force between 1995 and 2017". I *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports*, vol. 29, nr 2, s. 232–239.
- Folkhälsomyndigheten (2017). *Folkhälsans utveckling: Årsrapport 2017*. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.
- Hvenmark, J. (2008). *Reconsidering membership: A study of individual members' formal affiliation with democratically governed federations*. Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm.
- Kerbo, H. R. (2003). *Social stratification and inequality: Class conflict in historical, comparative, and global perspective*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Norberg, J. R. (2013). "När kontraktet bryts: Om idrott som inte ser till barnets bästa". I Centrum för idrottsforskning, *Spela vidare: En antologi om vad som får unga att fortsätta idrotta*. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.
- Pallin, C. (2012). *Svensk idrotts organisation och uppbyggnad*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Petersson, T. (2002). "Gammal är äldst..." I *Svensk idrottsforskning*, vol, 11, nr 3, s. 54–57.
- Prop. 2017/18:1. *Budgetpropositionen för 2018*. Stockholm: Regeringen.
- Ramböll (2016). *Idrottslyftet 2013–2015: Slututvärdering*. <http://www.svenskidrott.se/globalassets/svenskidrott/dokument/undersidor/barn--och-ungdomsidrott/idrottslyftet/il-traff-31-mars--1-april/ramboll.pdf>.
- Regeringsbeslut S2017/07414/FS. Stockholm: Socialdepartementet.
- Riksidrottsförbundet (2009). *Idrotten vill – idrottsrörelsens idéprogram*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Riksidrottsförbundet (2011). *Svenskarnas idrottsvanor*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Riksidrottsförbundet (2017). *Riksidrottsförbundets stadgar: I lydelse efter RF-stämman 2017*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Riksidrottsförbundet/SISU Idrottsutbildarna (2017). *Distriktens basverksamhet*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Riksidrottsförbundet/SISU Idrottsutbildarna (2018). *Strategisk plan 2018–2021*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Riksidrottsstyrelsen (2015). *Övergripande plan för idrottsrörelsens arbete med integration*.

SOU 2008:59. Idrottsstödsutredningen. *Föreningsfostran och tävlingsfostran: En utvärdering av statens stöd till idrotten*, Betänkande. Stockholm: Kulturdepartementet.

Strategi 2025

<http://www.strategi2025.se>. (Hämtad 14 februari 2019.)

4. Midnattsfotboll – ett svar eller symptom på ojämlikhet?

Magnus Dahlstedt & David Ekholm, Linköpings universitet

Projektet midnattsfotboll erbjuder kostnadsfria idrottsaktiviteter för unga i socialt utsatta områden. Det ger ökad tillgång till idrott, bidrar till gemenskap och öppnar möjligheter för integration. Men verksamheten är knappast en lösning på strukturella samhällsproblem. Den är snarare ett symptom på ojämlikhet.

Under det senaste decenniet har segregationen och ojämlikheterna växt i Sverige. Städer runt om i landet har blivit alltmer polariserade. Uppväxtvillkoren skiljer sig påfallande åt beroende på i vilket område man bor. För unga i städernas socio-ekonomiska periferi formas tillvaron i ett samspel mellan en rad olika dimensioner av social exkludering: bostadssegregation, territoriell stigmatisering, ekonomisk fattigdom, arbetslöshet och ojämlika möjligheter att påverka samhället både formellt och informellt.⁶⁸ Även förutsättningarna för ungas möjligheter att delta i idrott är ojämlik.⁶⁹

Den ökade segregationen och ojämlikheten har resulterat i allt tydligare sociala spänningar och konflikter.⁷⁰ I spåren av denna utveckling förs en omfattande politisk debatt där ”förorten”, och i synnerhet dess unga, framstår som ett hot mot samhällets lag och ordning. Problemet benämns i termer av ”utanförskap”, med tonvikt på särskilda stadsdelar – ”utanförskapsområden”. Enligt en dominerande

⁶⁸ Dahlstedt, M. m.fl. (2018). ”Den sociala exkluderingens mekanismer”. I M. Dahlstedt (Red.), *Förortsdrömmar*. Linköping Studies in Social Work and Welfare 2018:3.

⁶⁹ Blomdahl, U. m.fl. (2014). *Segrar föreningslivet?* Centrum för idrottsforskning (2018). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2017*.

⁷⁰ Schierup, C.-U. m.fl. (2018). ”Stockholmsupproret”. I A. Ålund m.fl. (Red.), *Nation i ombildning*.

tankefigur utgör förorten en slags container för sociala problem. Den ses som en plats vid sidan av, utanför, annorlunda och därmed också farlig.⁷¹

Utvecklingen i Sverige är en del av ett bredare mönster. Även internationellt förs en intensiv debatt, där migration beskrivs i termer av hot mot nationella kärnvärden och som orsak till friktioner, oro och kriminalitet.⁷² Debatten fick förnyad kraft i efterdyningarna av 2015 års flyktingsituation med ett stort antal människor på flykt, som sökte sig till Sverige och övriga Europa.⁷³

Platser och grupper av människor, inte minst unga, som drabbas av segregation – **som befinner sig ”utanför”** – har blivit föremål för en rad olika insatser. Dessa är utformade som svar på segregation eller utanförskap. Givet rådande mönster av ojämlikhet finns det anledning att problematisera om och hur områdesbaserade insatser kan vara ett *svår* på strukturella problem.⁷⁴ Sådana insatser kan snarare ses som *symptom* på ojämlikhetens problem.

Idrott som socialt verktyg

I Sverige liksom i andra länder riktas politisk uppmärksamhet mot idrottens potential att bidra till integration.⁷⁵ Därvid har även idrottens organisationer sett denna samhällsuppgift som sin.⁷⁶ Den här hållningen till idrottens förmodade samhällsnytta har en historisk bakgrund.⁷⁷ Den ligger även väl i linje med den idrottspolitiska utvecklingen. Offentliga aktörer har under 2000-talets början i allt högre grad formaliserat förväntningarna på idrottens sociala nytta.⁷⁸

⁷¹ Tahvilzadeh, N. m.fl. (2018). ”Orten och stadens demokratisering”. I M. Dahlstedt m.fl. (Red.), *Manifest: För ett socialt arbete i tiden*.

⁷² Hellström, A. (2016). *Trust us*.

⁷³ Dahlstedt, M. m.fl. (2018). ”Slaget om hemmet”. I *Sociologisk forskning*, vol. 55, nr 2–3, s. 203–223.

⁷⁴ Dahlstedt, M. m.fl. (2019). ”Social exclusion and multi-ethnic suburbs in Sweden”. I B. Hanlon m.fl. (Red.), *The Routledge Companion to the Suburbs*.

⁷⁵ Fundberg, J. (2017). ”Idrottsrörelsen och samhällsnyttan”. I J. Faskunger m.fl. (Red.), *Idrottens samhällsnytta*; Regeringen (2015). ”Ökat anslag till idrottsrörelsen i kommande vårproposition”. Pressmeddelande. 14 april; Regeringen (2016). ”Satsningar på idrotten i höstbudgeten”. Pressmeddelande. 19 september.

⁷⁶ Eriksson, B. (2018). ”Idrott – en suverän väg till integration”. *SVT Opinion*. Debattinlägg.

⁷⁷ Norberg, J. R. (2004). *Idrottens väg till folkhemmet*.

⁷⁸ Norberg, J. R. (2011). ”A contract reconsidered?” I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 3, nr. 3, s. 311–325; Osterlind, M. (2017). *Strävan efter samhällsförbättring*. Doktorsavhandling.

Sådana ambitioner bör ses i ljuset av att aktivitetsnivåerna i föreningsidrotten har sjunkit bland barn och ungdomar. Noterbart är hur flickor är underrepresenterade. Det bör också noteras att barn och ungdomar från socialt och ekonomiskt utsatta grupper i mindre utsträckning än andra deltar i föreningsidrott.⁷⁹ Ser man deltagande i föreningsliv i allmänhet och föreningsidrott i synnerhet som ett mått på integration – vilket är en central socialpolitisk ambition – är utvecklingen bekymmersam.⁸⁰ Det reser social- och idrottspolitiska frågor om exempelvis vilket ansvar offentliga aktörer har att stötta föreningsliv och särskilda former av idrottsaktivitet.⁸¹

I relation till denna utveckling har en rad olika verksamheter utvecklats som använder idrott som ett verktyg för sociala ändamål, och som i det avseendet skiljer sig från traditionell föreningsidrott.⁸² De kan bedrivas i många olika organisationsformer, men bygger inte sällan på samverkan mellan aktörer från civilsamhälle och idrottsföreningar, offentlig sektor, sociala företag, entreprenörer, välgörenhetsaktörer eller sponsrande företag.⁸³ Sådana idrottsbaserade interventioner kan förstås som ett slags områdesbaserat samhällsarbete, med ambitioner om integration, skötsamhet och brottsprevention.⁸⁴

Internationellt har den här typen av verksamhet en längre tradition. Det finns en **betydande forskningslitteratur kring exempelvis "midnight basketball" i USA och idrottsinitiativ för social inkludering som Positive Futures i Storbritannien.**⁸⁵ Internationell forskning lyfter ofta fram idrottens potential att bidra till individuell utveckling och stärka gemenskaper och relationer i lokalsamhället.⁸⁶ Den beskriver också idrotten som en arena för kritisk pedagogik, för arbete mot segregation och

⁷⁹ Blomdahl, U. m.fl. (2014).

⁸⁰ Jfr Fundberg, J. (2017).

⁸¹ Jfr SOU 2008:59. Idrottsstödsutredningen. *Föreningsfostran och tävlingsfostran*. Betänkande.

⁸² Jfr Ekholm, D. (2016). *Sport as a means of responding to social problems*. Doktorsavhandling.

⁸³ Jfr Ekholm, D. (2016); Ekholm, D. m.fl. (2018b). "Rationalities of good-will". I *Managing Sport and Leisure*. Epub före tryck; Peterson, T. m.fl. (2017). "Social entrepreneurship in a sport policy context". I *Sport in Society*, vol. 21, nr. 3, s. 452–467; Stenling, C. (2015). *The drive for change*. Doktorsavhandling.

⁸⁴ Ekholm, D. (2018a). "Idrott som en lösning på sociala problem". I *Idrottsforum.org*, ISSN 1652-7224, s. 1–28".

⁸⁵ Coalter, F. (2007). "Sports clubs, social capital and social regeneration". I *Sport in Society*, vol. 10, nr.4, s. 537–559; Hartmann, D. (2016). *Midnight basketball*; Kelly, L. (2011). "'Social inclusion' through sports-based interventions?" I *Critical Social Policy*, vol. 31, nr. 1, s. 126–150.

⁸⁶ Lawson, H. A. (2005). "Empowering people, facilitating community development, and contributing to sustainable development". I *Sport, Education and Society*, vol. 10, nr. 1, s. 135–160.

ojämlikhet.⁸⁷ Samtidigt har forskare påtalat risken för att idrottsverksamheter kan bidra till etnisk hierarkisering och könsmässig diskriminering.⁸⁸ Dessutom har kritiska frågor rests om huruvida idrott verkligen förmår möta svåra samhällsproblem på strukturell nivå. Tilltron till att idrott kan vara en lösning på sociala svårigheter kan rentav vara diskutabel i sig, i det att fokus riktas bort från strukturella problem i samhället.⁸⁹

Mot denna bakgrund riktar vi blicken mot fenomenet *midnattsfotboll*. Det är en verksamhet som de senaste åren vuxit i omfattning och i dag finns i flertalet svenska städer. Vi undersöker hur midnattsfotboll bedrivs i två större städer, i samverkan mellan idrottsföreningar, offentliga aktörer, sponsorer och andra ideella krafter. Syftet är att ge en översiktlig bild av hur verksamheterna förstås av deltagande ledare, involverade aktörer och ungdomar själva. Vi vill även ge perspektiv på hur man kan förstå villkoren, möjligheterna och begränsningarna i den här typen av verksamhet, i relation till dagens idrotts- och socialpolitiska landskap.

Så organiseras midnattsfotboll

Midnattsfotboll riktar sig till unga i åldern 12–25 år och arrangeras i ett tiotal städer runt om i landet. Verksamheten drivs av en nationell välgörenhetsstiftelse tillsammans med lokala organisationer. Det kommunala stödet till midnattsfotboll skiljer sig åt mellan kommunerna. Vi har följt verksamheterna i två städer, vi kallar dem Västerstad och Österstad, i områden präglade av socioekonomisk segregation och en hög andel boende med utländsk bakgrund. Målsättningen med verksamheten är att bidra till integration och minskad brottslighet samt motverka utanförskap.

I Västerstad drivs verksamheten av ett mindre antal ledare i en lokal förening. Föreningen startades för att bedriva just midnattsfotboll. Därefter har den utvecklats med ett flertal ungdomslag och ett seniorlag i de lägre lokala serierna. Verksamheten i Västerstad kan beskrivas som svagt formaliserad, med återkommande

⁸⁷ Nols, Z. m.fl. (2018). "Social change through an urban sport for development initiative." I *Sport, Education and Society*. Epub före tryck.

⁸⁸ Forde, S. D. m.fl. (2015). "Moving towards social inclusion". I *Sport Management Review*, vol. 18, nr. 1, s. 126–138; Hedenborg, S. m.fl. (2017). "Introduction". I *Sport in Society*, vol. 20, nr. 8, s. 995–997; Long, J. m.fl. (2014). "Whiteness, blackness and settlement". I *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 40, nr. 11, s. 1779–1797.

⁸⁹ Coakley, J. (2015). "Assessing the sociology of sport". I *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 50, nr. 4–5, s. 402–406; Coalter, F. (2015). "Sport-for-change". I *Social Inclusion*, vol. 3, nr. 3, s. 19–23.

utmaningar rörande finansiering, rekrytering av ledare samt att bedriva regelbundna aktiviteter.

I Österstad har den drivande föreningen ägnat sig åt fotboll i området i flera årtionden. I föreningen finns ett stort antal ungdomslag och seniorlag i högre divisioner för både damer och herrar. Den har även en större organisation än föreningen i Västerstad. Verksamheten i Österstad är mer formaliserad, med regelbunden verksamhet, avlönade ledare och långsiktigt säkerställd finansiering. Föreningen har också ambitionen att starta verksamhet speciellt för flickor på avsatta tider, och en särskild verksamhet för nyanlända ungdomar. Man planerar även att etablera liknande verksamheter i närliggande områden i staden.

Föreningarna i både Västerstad och Österstad bedriver aktiviteterna i samverkan med respektive kommuner, vilka ger ekonomiskt stöd och subventionerade hyror. Dessutom finns ett omfattande nätverk av sponsorer och frivilliga välgörare, som bidrar med ekonomiska och organisatoriska resurser till midnattsfotbollen. Verksamheterna har inget formellt samarbete, annat än relationen till den nationella stiftelsen och det gemensamma konceptet för hur aktiviteterna bedrivs. Båda verksamheter har fått stor uppmärksamhet i medierna, nominerats till utmärkelser och vunnit priser.

Fotboll på lördagskvällar

Midnattsfotboll erbjuder inomhusfotboll på lördagskvällar, vanligtvis mellan **klockan åtta och midnatt. Femmannalag spelar matcher enligt principen ”första målet vinner” och vinnaren står kvar. Där finns också ett rotationsschema för i vilken ordning de vilande lagen åter kommer in i spel.** Ofta kan det vara över hundra barn och ungdomar på plats under en lördagskväll – för att spela själva eller bara titta på och umgås med kompisar.

Följande utdrag från en längre fältanteckning i Västerstad ger en kortfattad inblick i hur en kväll kan se ut:

”Ledaren Mustafa inleder med att säga några ord. Han delar ut västar i sju olika lag om fem spelare i varje. Reglerna är enkla. Två lag börjar. Första målet vinner. Vinnarna står kvar. Blir det inga mål på fyra minuter så får båda lagen lämna plats för nya. [...] Strukturen och ordningen är tydlig den första timmen, men efter hand luckras reglerna upp. Spelarna i det förlorande laget har en tendens att dröja sig kvar. En

del spelare byter västar med varandra. Det blir mer och mer spring bland de vilande lagen och bland de andra som är i hallen. [...] Framåt kl. 23 är det fortfarande formellt sett sju lag i rotation, men färre spelare och några framträdande äldre spelar nu med fler lag. Det rosa laget spelar sin näst sista match lite efter 23. Matchstarten präglas av att några spelare inte är på plats, i stället kommer några andra killar in med rosa västar. [...] Det är en skämtsam jargong, grabbig. Spelet tas inte på alltför stort allvar, men samtidigt så kämpar alla för allt vad de kan ute på plan. Några barn går hem under kvällen, men många stannar kvar tillsammans med äldre ungdomar till **stängning vid 23.45.**”

(Utdrag ur fältanteckning, Västerstad)

Även om verksamheten formellt är öppen för både pojkar och flickor är det huvudsakligen pojkar som deltar. Flickor är ofta närvarande, men sällan aktiva som spelare.⁹⁰

Verksamheternas villkor och betydelse

I det empiriska material vi har undersökt förekommer en rad beskrivningar av verksamheterna. I det här avsnittet gör vi några nedslag i hur dessa beskrivningar kan se ut. Ett återkommande spår är frågan om meningsskapande – det vill säga huruvida verksamheten och deltagande i den beskrivs som meningsfulla, från olika positioner och ur olika perspektiv. Kapitlet är baserat på två typer av empiriskt material. Vi gjorde deltagande observationer i båda städerna under närmare tre månader. Dessutom genomfördes intervjuer med totalt cirka 20 ungdomar, 12 ledare och ytterligare 25 samverkande aktörer. I tur och ordning går vi igenom det meningsskapande som sker ur ledningens, samverkande aktörers och deltagande barn och ungdomars perspektiv.

De lokala ledningarnas perspektiv

I de lokala ledningarnas beskrivningar av verksamheten är det tydligt att de ser fotbollen som ett verktyg för sociala ändamål.

Midnattsfotboll beskrivs både som organisatoriskt integrerad i respektive förening och som en separat aktivitet. Den ekonomiska administrationen sköts av föreningarna. Ledare och många deltagande barn och ungdomar spelar dessutom i

⁹⁰ Jfr Ekholm, D. m.fl. (2019). ”Problematizing the absent girl”. I *Sport in Society*. Epub före tryck.

föreningarnas ordinarie ungdomslag. Det särskiljande är att midnattsfotbollen är öppen för alla och inte kräver medlemskap eller anmälan på förhand. Därutöver är det verksamhetens sociala ändamål som står i förgrunden.

I följande citat beskriver föreningsledaren Martin i Västerstad hur fotbollen som aktivitet bidrar till integration, skötsamhet och personlig utveckling, och därmed erbjuder ett alternativ till en mer destruktiv tillvaro präglad av droger och kriminalitet. Här ställs två tydliga alternativ mot varandra:

”Några har vi plockat in och försökt få att sluta med narkotika. Några har **vi försökt plocka in och sluta med kriminalitet ... [..] Jag pratade med en kille nu i lördags som vi ska försöka få in och börja spela fotboll igen, som har gått in i ett narkotikabruk, som snart kommer att leda till missbruk troligtvis och då måste man putta honom rätt. Men för att göra skillnad på riktigt så måste det vara en mer aktiv verksamhet.”**

(Föreningsledaren Martin, Västerstad)

Verksamheten beskrivs alltså inte enbart som en aktivitet för avledning från risker i form av droger och kriminalitet.⁹¹ Den beskrivs även som en bredare socialpedagogisk verksamhet, med ambitionen att bidra till en förändring i rätt **riktning. Tanken är att erbjuda ungdomarna en ”aktiv verksamhet” som kan ”putta [ungdomar] rätt” och ”göra skillnad”.**

Tanken om fotbollen som en kraft som möjliggör en ordnad tillvaro återkommer när verksamhetsledaren Abraham i Österstad beskriver midnattsfotboll.⁹² Han kopplar samman skötsamhetsideal med ambitioner om integration och personlig utveckling. Ungdomar som är utsatta för och bärare av problem blir delaktiga i samhället genom fotboll, menar han. Det bidrar i sin tur till ordning, skötsamhet, integration och personlig utveckling. Föreningen – eller närmare bestämt den föreningslika verksamheten – är en viktig plattform i det arbetet.⁹³

⁹¹ Jfr Ekholm, D. (2016).

⁹² Jfr Ekholm, D. (2017). ”Sport-based risk management”. I *European Journal for Sport and Society*, vol. 14, nr. 1, s. 60–78.

⁹³ Jfr Ekholm, D. m.fl. (2018a). ”Forming the association-like organization”. I *International Journal of the Sociology of Leisure*. Epub före tryck.

”Du har ett gäng ungdomar som inte har nåt intresse av att bidra till samhället, inte har nåt intresse av att vara delaktiga i samhället. De härjar bara omkring i stadsdelen och inte gör mycket vettigt och helt plötsligt så får man vara med i någonting som heter [midnattsfotboll] och via [midnattsfotboll] så lär man sig ganska tydligt att ska jag vara kvar här så måste jag faktiskt visa respekt. [...] I integrationssyfte skulle jag vilja säga att när vi har lyckats med de bitarna, då har vi helt plötsligt uppfostrat människor som faktiskt är redo för arbetslivet och då kanske de får en ärlig chans att komma ut på arbetsmarknaden kontra tidigare **... att komma in på en arbetsplats [...] Det handlar väldigt mycket för de här människorna att hitta ... ta till sig det bästa av sin kultur och på nåt sätt försöka anamma det bästa av den svenska kulturen och finna dig själv. Och det görs oftast mycket mildare via föreningslivet. Och nu är ju fotboll ett verktyg. [...] Via fotbollen så lär vi dem respekt och vi lär dem värdegrunder och vi lär dem fair play-regler och vi lär dem att gör du mål så vinner du och du kan då avancera.**”

(Verksamhetsledaren Abraham, Österstad)

Föreningslivet och fotbollen beskrivs här dels som en väg in i samhället, dels som en plats för att lära sig eller utveckla förmågor som leder till lönearbete och integration. Det handlar inte minst om skötsamhet, att visa respekt och personlig utveckling i relation till sin kultur. Även om olika aspekter betonas, och vävs in i varandra, finns en återkommande tanke om verksamhetens sociala förtjänster och potential för samhällelig såväl som individuell utveckling. Idén om social nytta är genomgående också när vi riktar blicken mot övriga samverkande aktörer.

De samverkande aktörernas perspektiv

I mångfalden av samverkande aktörer som omger midnattsfotboll lyfter vi här fram den nationella stiftelsen, kommunerna samt sponsorer. Hos samtliga finns en stark föreställning om idrottens sociala nytta och verksamhetens bidrag till sociala ändamål.

Stiftelsen har initierat liknande verksamheter i flera städer, med ambitionen att bidra till integration och motverka utanförskap. Genom sin direktör lyfter stiftelsen här fram utgångspunkten för sitt engagemang.

”Vi åker ut och identifierar liksom var det finns ett behov. [...] Det gäller att hitta eldsjälarna. Det gäller att hitta ledarna som påverkar ungdomar. Nyckeln med det här arbetet är att påverka ungdomar mellan 14 till 18 år. [...] Det handlar om att hitta de här 20–25-åringarna som egentligen är idoler och förebilder för de som är 14–18 år. Så där har du egentligen nyckeln till det här. [...] Att tio procent av ungdomarna hamnar i en lite svårare form av utanförskap och kriminalitet, och då kostar det i vissa fall pengar mera än [...] 120 000 kronor. Det är vad alla ungdomar kostar när det gäller socialen och **Försäkringskassan och sånt.**”

(Stiftelsedirektören)

Här framkommer en tydlig idé om behov. Platser och individer är i behov av idrott, och att förebygga och förhindra utanförskap. I det arbetet är äldre förebilder viktiga redskap för att åstadkomma social förändring. Här finns en återkommande tanke om verksamheternas pedagogiska dimension. I stiftelsedirektörens resonemang framkommer också en tydlig ekonomisk rationalitet, som motiverar betydelsen av just denna typ av verksamhet, ifråga om framtida kostnader för samtidens risker och problem. Kostnaden för att bedriva midnattsfotboll ses som en investering i framtiden.

Stiftelsens ambitioner överlappar även kommunernas intressen om ungdomar och integration. Därför kan verksamheterna också förstås i relation till politiska målbilder och viljor. I Västerstad har det förts en diskussion om hur midnattsfotbollen kan få stöd, men också om olika organisatoriska hinder och vilka sociala ändamål verksamheten potentiellt kan bidra till. I det följande beskriver ordföranden i Kultur- och fritidsnämnden hur midnattsfotboll, givet rådande segregationsmönster i Västerstad, inte i tillräckligt hög grad förmår bidra till möten mellan ungdomar från olika delar av staden.

”Jag tycker det viktiga som föreningslivet kan ha som integration är att få till den här blandningen av människor från olika samhälls- ... **eller** socioekonomiska läge kan man väl säga. Och att få människor som har bott i Sverige i hela sitt liv och människor som inte har bott här så länge, få mötas och utbyta erfarenheter. [...] Jag ser problematiken att man inte får till den här blandningen av människor, som jag ser som nödvändig **för att få till integrationen.**”

(Ordföranden i Kultur- och fritidsnämnden, Västerstad)

Ordföranden ger här uttryck för ett integrationsideal, som bygger på vikten av möten mellan individer med olika bakgrund och från olika bostadsområden.⁹⁴

I Österstad har verksamheten och kommunen pratat sig samman om gemensamma ambitioner och politiska målbilder, vilket har resulterat i mer långsiktiga samverkansformer. Tjänstepersonen med ansvar för idrott på kommunens kultur- och fritidsförvaltning beskriver hur verksamheten framöver kommer att drivas på uppdrag från kommunens kultur- och fritidsnämnd.

”Vi vill påvisa att vi fortfarande vill fortsätta med midnattsfotboll och att det inte ska vara en ansökningsprocess, utan vi ger dem ett uppdrag. [...] Vi tycker att det här ligger i rätt spår för att det här ligger verkligen i nämndens mål, alltså den uppfyllelse vi ska nå. Midnattsfotboll är en **väldigt bra pusselbit där.**”

(Tjänsteperson idrott, Österstad)

I det nätverk av samverkande parter som omger verksamheterna finns även en lång rad aktörer, vilka på olika sätt sponsrar eller bidrar med välgörande insatser. Några av företagen som bidrar mer återkommande berättar att de ser detta engagemang som en del av ett socialt ansvarstagande samt profilering av varumärket, exempelvis genom att låta det vara synligt i samband med aktiviteterna. Det är företagens ansvariga för CSR (corporate social responsibility) som sköter samverkan och kontakt med den lokala ledningen och stiftelsen.

I det följande beskriver representanten för ett försäkringsbolag intresset av att vara en lokalt engagerad kraft, med fokus på att bidra till skadeförebyggande arbete och minskad social oro.

”Anledningen till att vi är med i verksamheten och driver det är att vi ser, **det ... kortsiktigt så ser vi ju ... en skadeförebyggande effekt, så är det. Vi** har ju, här i [området] har ju polisen tagit fram statistik på det till och **med. Så man har sett att det har minskat med ... femtio procent och, det** kan ju vara andra saker som bidrar också ... men sen så tror ju vi på det **här med ... kraften som ändå finns i idrott, hur den kan forma alltså. [...]** Vi vill vara med och skapa ... meningsfull aktivitet, aktiviteter för **ungdomar, speciellt i de här områdena där vi har skador. Alltså ... vi har**

⁹⁴ Jfr Ekholm, D. (2019). ”Sport as a means of governing social integration”. I *Sociology of Sport Journal*. Epub före tryck.

sett ganska mycket social oro här också. [...] Midnattsfotboll är ju faktiskt någonting som fyller ett behov.”

(Representant för försäkringsbolag)

Givet en situation präglad av socioekonomisk segregation lyfter försäkringsbolaget fram att verksamheten har skadeförebyggande effekter – något som ligger i linje med bolagets ekonomiska intressen. Också i denna beskrivning är behov en viktig princip, det vill säga att ungdomar i dessa särskilda områden har särskilda behov av aktiviteter som avleder dem från och förebygger risker för skadegörelse. Även här utgör alltså fotbollen ett **alternativ till mer destruktiv och mindre ”meningsfull aktivitet”**.

Förutom näringslivets engagemang finns en rad insatser och bidrag från lokala välgörenhetsorganisationer och engagerade frivilliga. En företrädare för en global välgörenhetsorganisationens lokala underavdelning beskriver bakgrunden till deras **engagemang för midnattsfotboll som att ”vi har ju nätverket för att vi har vuxit upp** i en viss del av stan, vi bor i en viss del av stan, men det finns en annan del av stan (som har behov av stöd) som vi **inte känner till”**. **Den återkommande viljan att göra skillnad** tar avstamp i en beskrivning av samtida segregationsproblem, som påkallar behov av särskilda åtgärder. Med utgångspunkt i välsignelsen att befinna sig i en privilegierad position, framträder här en slags välviljans rationalitet.⁹⁵

Deltagarnas perspektiv

För de ungdomar som deltar i midnattsfotboll är det uppenbart att de i flera avseenden upplever deltagandet som både värdefullt och meningsfullt.

Habwir bor i Österort. Liksom många andra ungdomar vi har intervjuat beskriver han midnattsfotboll som ett värdefullt andningshål i en annars tuff och svår livssituation, starkt formad av tillvaron som nyanländ och ensamkommande från Afghanistan. Midnattsfotbollen erbjuder honom en stunds avbrott från de negativa tankar som annars lätt tar överhanden.

”Den träning som jag har ... den ger en positiv energi till ... att glömma bort lite saker ... försöker, men det kommer hela tiden. Kanske det var

⁹⁵ Ekholm, D. m.fl. (2018b).

tre, fyra, fem timmar, jag kunde glömma bort allt, sedan kommer det **upp igen.**”

(Habwir, Österstad)

Flera ungdomar framhåller deltagandets sociala dimension. Umgänget handlar inte bara om att spela fotboll. Det rör mycket annat, såsom att skapa relationer och få en känsla av gemenskap. Ungdomarna beskriver att de under kvällarna får möjlighet att prata med varandra och att det möjliggör både samarbete och lärande.

Samtidigt framkommer det i både observationer och intervjuer att det främst är vissa ungdomar som är med och spelar. Deltagandet tycks påfallande skevt fördelat avseende både kön och var deltagarna bor. När det gäller deltagarnas boende kan vi konstatera att merparten av de ungdomar vi intervjuat är bosatta i det område där själva aktiviteterna bedrivs. Övriga deltagare bor huvudsakligen i andra liknande förortsområden. Det är företrädesvis sociala nätverk som förbinder ungdomar från olika områden och får dem att söka sig till midnattsfotboll. Waleed från Österort förklarar:

Waleed: Det är folk från [Österstad], framför allt från [Österort] och [Söderort], det är många som kommer därifrån. Ibland så finns det folk **som kommer från stan ...**

Intervjuare: Ja ... kommer det någon från [Villasamhället] då? Kommer det folk därifrån?

Waleed: Nej, inte så många.

Under observationerna har vi endast kunnat se ett fåtal flickor delta i själva spelet. Däremot har en del flickor, icke ombytta, inte sällan i mindre sällskap, befunnit sig i eller i nära anslutning till hallen där spelet äger rum.⁹⁶ Waleed menar att pojkarna **är stora och att flickorna ”inte liksom ... de har inte stora kroppar”, vilket i sin tur gör att flickorna kommer till korta i spelet och ”om de gör något fel så vill de inte att man skrattar åt dem”**. Även en annan pojke, Ali i Västerort, påpekar att **”jag vet inte om de tycker att de inte passar in eller så, med så här massor med killar”**. Resonemanget är återkommande i ungdomarnas beskrivningar.

⁹⁶ Jfr Ekholm, D. m.fl. (2019).

Araksan berättar att hon ibland söker sig till idrottshallen i Västerort. Däremot deltar hon inte i själva spelet. Även hon framhåller känslan av att inte våga och att vara obekvämt som viktiga orsaker till varför det är så få flickor som deltar:

”Alltså, det kan ju vara rätt obekvämt. Asså, jag skulle inte direkt gå in och spela match mot killarna och sånt. Skulle typ aldrig göra det. Men, å andra sidan kan det vara att det är killarna som inte vill att tjejerna ska **vara med och sånt. Det blir så här att ... nej men, ”ni kommer inte att kunna vara med för ni vet inte hur man kör”, eller något sånt.**”

(Araksan, Västerstad)

I citatet framkommer att det finns olika förväntningar på hur pojkar och flickor kan delta, som de behöver förhålla sig till. Orsakerna till flickornas relativa frånvaro är inte en utan flera. De handlar om hur aktiviteterna organiseras och inte minst om hur de kan uppfattas rikta sig till pojkar och flickor på olika sätt.

Idrottens möjligheter och begränsningar

Med avstamp i dessa beskrivningar vill vi i kommande avsnitt diskutera verksamhetens möjligheter och begränsningar att vara ett verktyg för integration och andra sociala ändamål. I diskussionen lyfter vi fram tre teman:

1. Verksamhetens möjlighet att möta strukturella problem.
2. Verksamhetens räckvidd och möjligheter att nå bestämda målgrupper.
3. Verksamhetens möjlighet att vara en mötesplats för integration.

Inför denna diskussion vill vi betona vikten av att kalibrera förväntningarna på vad som är rimligt att uppnå med en verksamhet som midnattsfotboll.

Hur kan midnattsfotboll möta strukturella problem?

Segregation handlar om strukturell och politiskt villkorad ojämlikhet. Socialt arbete med fokus på individ- eller områdesnivå förmår inte att i grunden förändra de villkor som skapar segregation, vilken i sin tur leder till utsatthet bland unga. För att komma till tals med strukturella ojämlikheter krävs politiska åtgärder på strukturell nivå. Det är viktigt att klargöra för att skapa rimliga förväntningar på idrottens potential. Samtidigt får det inte innebära att vi bortser från de möjligheter

som den här typen av verksamhet rymmer. Vi återkommer till möjligheterna lite längre fram.

De allra flesta vi har intervjuat – ledare, samverkande aktörer, tjänstepersoner och politiker – är överens om att midnattsfotboll inte kan lösa alla de problem som skapas i segregationens och ojämlikhetens spår. Samtidigt ser vi återkommande hur verksamheterna legitimeras utifrån den sociala nytta de antas bidra med, inte sällan understödd med statistik som visar ekonomiska besparingar och minskad brottslighet. Om nu denna typ av verksamhet inte förmår att i grunden förändra de sociala villkor som präglar ungas livsvillkor, vad är det då som gör den meningsfull? Det är uppenbart att de verksamheter vi har studerat möjliggör idrottsutövande och därmed meningsfull fritid för många unga (pojkar och män). Dessutom kan midnattsfotbollen fungera som en brygga till de lokala föreningarnas övriga verksamhet. I det avseendet utgör den en kompensation för avsaknaden av föreningsdrivna idrottsaktiviteter lokalt i området, i alla fall för pojkar i Västerstad. Samtidigt är det ett uppenbart villkor att tillgången till denna idrottsaktivitet gäller med förutsättningen att den bidrar med social nytta, i någon form.

Hur kan midnattsfotboll nå målgruppen?

Av undersökningen framgår att midnattsfotboll har en begränsad räckvidd. Det är nästan uteslutande pojkar som deltar, och framför allt de med intresse att spela fotboll. Båda dessa begränsningar gäller främst de som deltar i själva spelet. Runt om rör sig ett stort antal unga, somliga som åskådare, andra för socialt umgänge. Deltagande i fotbollsspel framstår som distinkt avgränsat för pojkar, och sker under ledning av unga män – för män, av män. De socialpolitiska ambitioner som gäller flickors villkor, deltagande och inkludering hamnar ovillkorligt i skymundan, trots betydande ansträngningar från ledare och samverkande aktörer. Räckvidd handlar dock inte bara om att nå, eller inte nå, de unga som deltar i fotbollsaktiviteten. Det handlar även om att nå de som deltar som ledare. Verksamheternas ledningar poängterar visserligen potentialen till brottsprevention och integration med tyngdpunkt på deltagarna. Men flera av de utomstående aktörerna, exempelvis polis och socialtjänst, framhåller även potentialen i att nå och involvera de några år äldre ledarna. I linje med denna tanke kan verksamheten ses som en arena för avledning och fostran inte bara riktad mot deltagarna, utan också mot ledarna.

Hur kan midnattsfotboll vara en mötesplats för integration?

Ledare, samverkande aktörer, tjänstepersoner och politiker uttrycker alla förhoppningar om att verksamheterna ska utgöra mötesplatser för unga, där de kan träffa andra med annan bakgrund och från andra delar av staden. Undersökningen visar att den typen av möten är begränsade. Däremot sker uppenbart en mängd andra möten, vilka beskrivs som en mycket central del av verksamheterna. Det skapas i stället band mellan unga från samma eller liknande bostadsområden som överskrider sociala och kulturella gränser. Dessa relationer präglas av en mångfald av sociala bakgrunder. Unga med olika språk och sociala villkor möts och utvecklar relationer. Även om det sällan sker möten med andra unga med svensk bakgrund, från mer välbärgade stadsdelar, möjliggör midnattsfotbollen en annan slags integration och sammanhållning. Trots att sådan integration i många politiska sammanhang anses exkluderande och avgränsande saknar den inte betydelse för deltagarna.⁹⁷ De utvecklar viktiga relationer till andra med liknande livsvillkor. Samtidigt riskerar en ensidig syn på att integration är lika med möten och mötesplatser, att rikta uppmärksamhet bort från de materiella villkor som sätter ramar för sammanhållning – i idrott såväl som samhället i övrigt.⁹⁸

Överskatta inte idrottens kraft!

Mot bakgrund av de tre frågor som vi lyft fram ovan framgår att det inte går att ge några entydiga svar om verksamheternas möjligheter eller begränsningar. Vad behöver vi då veta för att kunna diskutera dem?

Att se på verksamheter som midnattsfotboll med tonvikt på hur väl de lyckas uppnå sina ambitioner handlar framför allt om att justera förväntningarna på vad som är möjligt att uppnå. I annat fall riskerar även verksamheter som bidrar till att förbättra tillvaron för människor att framstå som misslyckade. Det arbete som bedrivs inom midnattsfotbollen är knappast strukturförändrande, eller kan i grunden adressera de strukturella villkor som skapar ojämlikhet och segregation. Däremot kan det minska konsekvenserna av, eller kompensera för, dessa faktorer, inte minst genom att göra deltagande i idrott mer tillgängligt. Socialt arbete handlar om mångsidiga insatser som riskerar att misslyckas, till och med i de fall där det finns mycket goda förutsättningar, resurser, utarbetade handlingsplaner och professionella yrkesutövare. Att förvänta sig något annat är att överskatta idrottens

⁹⁷ Jfr Coakley, J. (2011). "Youth sports" I *Journal of Sport and Social Issues*, vol. 35, nr. 3, s. 306–324.

⁹⁸ Jfr Ekholm, D. (2019); Ekholm, D. m.fl. (2017). "Football for inclusion". I *Social Inclusion*, vol. 5, nr. 2, s. 232–240.

kraft och underskatta både det sociala arbetets komplexitet och betydelsen av de sociala strukturer som formar ojämlikhet, segregation och sociala problem.

Det krävs kvalificerad forskning av utvärderande karaktär för att kunna bedöma de kompensatoriska effekter som verksamheter såsom midnattsfotboll kan ha på exempelvis integration eller minskad brottslighet. Sådan forskning behöver vara teoretiskt förankrad, med avseende på relationen mellan interventionernas mål och medel, och präglas av väl definierade förståelser av de sociala ändamål som eftersträvas. I de fall där utvärderingar saknar teoretisk förankring, riskerar kunskap snarare att återskapa befintliga föreställningar om idrottens potential för social förändring.

Tilltron till idrottens potential för socialt arbete riktar vidare ljuset mot sådana verksamheters bredare kulturella symbolik och politiska innebörd, närmare bestämt hur berättelser om idrott som en lösning på sociala problem växer fram, vilket i sin tur ger kraft åt idéer dels om idrottens kraft, dels om hur vissa individer och särskilda områden ska utvecklas eller förändras som svar på strukturella och sociala problem. Det är just detta vi riktar ljuset mot i den avslutande reflektionen.

Avslutande reflektion

En verksamhet som midnattsfotbollen bör inte enbart ses som ett svar på ett specifikt problem. Dess politiska innebörder och kulturella symbolik kan inte minst ses som en problematisering av de unga och vad som beskrivs som en oordnad och riskfylld tillvaro.

Ojämlikhetens villkor och symbolik

Idén om midnattsfotboll som ett svar på utmaningar i samhället bygger på föreställningar om att fotboll kan vara ett sätt att hantera dessa utmaningar. Snarare än ett *svår*, ser vi verksamheten som ett *symptom* på ojämlikhetens problem. En verksamhet som midnattsfotboll kan nämligen bara uppstå i ett samhälle präglad av ojämlikhet och segregation. Förväntningar om att idrotten ska kunna motverka ojämlikhet är i någon mening symptomatiska för en samtida politisk debatt där problem i samhället belastas individer lokaliserade på bestämda platser (förlagda utanför).⁹⁹ Om vi närmar oss verksamheten som ett symptom, mer än ett svar, på ett problem kan vi också notera att den bygger på föreställningar om

⁹⁹ Jfr Ekholm, D. (2018b). "Governing by means of sport for social change and social inclusion". I *Sport in Society*, vol. 21, nr. 11, s. 1777–1794.

vad det är för slags situation som anses problematisk, hur dessa problem ska förstås och hur de kan mötas.

Vad är det då som midnattsfotboll ska lösa? Vad är problemet? Utifrån de många beskrivningar av verksamheten vi studerat, framträder en bild av en mångfald problem, både explicit och implicit, som knappast definieras på ett precist eller konsekvent sätt. Det handlar om integration, utanförskap, segregation, brottsprevention och så vidare. Dessa ord betecknar mer än enbart samhällliga tillstånd, lokaliserade i tid och rum. De ramar in en specifik målgrupp. När verksamheten beskrivs med inriktning på social förändring bygger det på en karaktärisering av den aktuella målgruppen, dess problem och behov, men även de problem och risker som målgruppen själva utgör.

I beskrivningar av verksamheterna återkommer hot om en framtid präglad av problem. Dessa problem förväntas kunna undvikas genom deltagande i fotboll. Unga framställs som utsatta för allehanda risker i termer av utanförskap, kriminalitet och droger – en allmänt oordnad tillvaro. Ur detta perspektiv framstår fotboll som ett skydd. Samtidigt utgör ungas livsstil, i form av de oönskade beteenden midnattsfotbollen vill vara ett alternativ till (såsom kriminalitet och droger), en potentiell risk för både lokalsamhällets och det övriga samhällets sammanhållning och ordning. Här finns en spänning mellan hur målgruppen porträtteras som både utsatt för, och utsättande samhället för, risk. Ur detta sätt att betrakta ungdomarna uppstår ett behov av just fotboll som social insats. För denna grupp av unga är det därmed den sociala nyttan och behovet av social förändring som villkorar denna slags idrott, mer än ett idrottsligt egenvärde.¹⁰⁰

Behovet kan tillgodoses genom fostran och avledning. I denna fostran ligger kärnan i att förbättra de ungas självförtroende och självkänsla, att rusta dem för att hantera risker i samhället samt att bidra med färdigheter som möjliggör integration och en ordnad tillvaro – det vill säga att forma dem till inkluderade medborgare. Men framför allt tillgodoses behovet att förhindra risker genom att erbjuda avledning, både fysiskt och mentalt.¹⁰¹ Verksamheten utgör en fysisk plats där de ungas helgkvällar och fritid kan förläggas i tid och rum. Den fysiska närvaron på denna plats utgör i sig ett hinder för, och förhindrar uppkomst av, oönskade beteenden. De unga kan så att säga fysiskt hållas borta från gatan eller från problem under en

¹⁰⁰ Jfr Hartmann, D. (2016).

¹⁰¹ Jfr Nichols, G. (2007). *Sport and crime reduction*.

tid som anses särskilt riskfylld. Dessutom kan deltagandet i midnattsfotboll mentalt avleda dem från intresset att ägna sig åt mer riskfyllda aktiviteter, är det tänkt.

Denna föreställning har kommit att bli mer eller mindre allmänt rådande för att förstå verksamheter av det slag midnattsfotboll är ett exempel på. Verksamhet där idrott villkoras av risk, behov och social nytta avgränsar just den målgrupp som lever i stadens socioekonomiska periferi, och som i övrigt har begränsad tillgång till idrott. Sådana villkor gäller inte på samma självklara sätt för unga boende i andra delar av städerna. Så ser ojämlika villkor ut.

Deltagande på egna villkor

Låt oss avslutningsvis återgå till de unga – till pojkarna – och deras meningskapande. Som de ser det har aktiviteterna ett stort värde. De ger inte bara tillgång till en idrottsaktivitet utan kan även bidra till gemenskap, lärande och meningsfulla sociala relationer. Som vi tidigare har beskrivit finns här dessutom potential till integration, genom att unga ges möjlighet att skapa band till andra med liknande livsvillkor. De som är med i idrottsaktiviteterna definierar inte sitt deltagande som en lösning på samhällsproblem, något som ledare, företrädare och samverkande aktörer gör. I stället beskriver de sitt deltagande utifrån sina egna villkor och viljan att vara med i en meningsfull fritidsaktivitet, såsom idrott. De ungas berättelser öppnar upp för nya sätt att tänka kring idrottande och idrottens potential, bortom rådande problembilder och synen på idrott som lösning. I det avseendet kan möjligheten att själv få definiera villkoren och motiven för deltagandet ses som ett alternativ till hur utomstående och utförande aktörer tolkar verksamheten. I den slags verksamhet vi har undersökt finns nämligen potential för unga att med egen röst synliggöra villkoren för deltagande både i idrott och samhällsliv i övrigt, i en ojämlig värld.¹⁰²

¹⁰² Jfr Nols, Z. m.fl. (2018).

Referenser

- Blomdahl, U., Elofsson, S., Åkesson, M. & Lengheden, H. (2014). *Segrar föreningslivet? En studie av svenskt föreningsliv under 30 år bland barn och unga*. Stockholm: Stockholms stad och Stockholms universitet.
- Centrum för idrottsforskning (2018). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2017*. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.
- Coakley, J. (2011). "Youth sports: What counts as 'positive development'?" I *Journal of Sport and Social Issues*, vol. 35, nr. 3, s. 306–324.
- Coakley, J. (2015). "Assessing the sociology of sport: On cultural sensibilities and the great sport myth". I *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 50, nr. 4–5, s. 402–406.
- Coalter, F. (2007). "Sports clubs, social capital and social regeneration: 'Ill-defined interventions with hard to follow outcomes'?" I *Sport in Society*, vol. 10, nr. 4, s. 537–559.
- Coalter, F. (2015). "Sport-for-change: Some thoughts from a sceptic". I *Social Inclusion*, vol. 3, nr. 3, s. 19–23.
- Dahlstedt, M. & Ekholm, D. (2018). "Den sociala exkluderingens mekanismer". I M. Dahlstedt (Red.), *Förortsdrömmar: Ungdomar, utanförskap och viljan till inkludering*. Linköping Studies in Social Work and Welfare 2018:3. Linköping: Linköping University Press.
- Dahlstedt, M. & Eliassi, B. (2018). "Slaget om hemmet: Värden, utanförskapanden och förorten som folkhemmets periferi". I *Sociologisk forskning*, vol. 55, nr. 2–3, s. 203–223.
- Dahlstedt, M. & Ekholm, D. (2019). "Social exclusion and multi-ethnic suburbs in Sweden". I B. Hanlon & T. J. Vicino (Red.), *The Routledge Companion to the Suburbs*. New York, NY: Routledge.
- Ekholm, D. (2016). *Sport as a means of responding to social problems: Rationales of government, welfare and social change*. Doktorsavhandling. Linköping: Linköpings universitet.
- Ekholm, D. (2017). Sport-based risk management: Shaping motivated, responsible and self-governing citizen subjects. I *European Journal for Sport and Society*, vol. 14, nr. 1, s. 60–78.
- Ekholm, D. (2018a). Idrott som en lösning på sociala problem: Framträdandet av en kunskap och praktik i skärningspunkten mellan idrotts- och socialpolitik. I *Idrottsforum.org*, ISSN 1652-7224, s. 1–28.

<https://idrottsforum.org/wp-content/uploads/2018/10/ekholm181015.pdf>.

Ekholm, D. (2018b). "Governing by means of sport for social change and social inclusion: Demarcating the domains of problematization and intervention". I *Sport in Society*, vol. 21, nr. 11, s. 1777–1794.

Ekholm, D. (2019). "Sport as a means of governing social integration: Discourses on bridging and bonding social relations". I *Sociology of Sport Journal*. Epub före tryck. DOI: 10.1123/ssj.2018-0099.

Ekholm, D. & Dahlstedt, M. (2017). "Football for inclusion: Examining the pedagogic rationalities and the technologies of solidarity of a sports-based intervention in Sweden". I *Social Inclusion*, vol. 5, nr. 2, s. 232–240.

Ekholm, D. & Dahlstedt, M. (2018a). "Forming the association-like organization: On civil society, welfare provision and sport as a means of social inclusion". I *International Journal of the Sociology of Leisure*. Epub före tryck. DOI: 10.1007/s41978-018-0019-5.

Ekholm, D. & Dahlstedt, M. (2018b). "Rationalities of good-will: On the promotion of philanthropy through sports-based interventions in Sweden". I *Managing Sport and Leisure*. Epub före tryck. DOI: 10.1080/23750472.2018.1554450.

Ekholm, D., Dahlstedt, M. & Rönnbäck, J. (2019). "Problematizing the absent girl: Sport as a means of emancipation and social inclusion". I *Sport in Society*. Epub före tryck. DOI: 10.1080/17430437.2018.1505870.

Eriksson, B. (2018). "Idrott – en suverän väg till integration". *SVT Opinion*. Debattinlägg. <https://www.svt.se/opinion/article19008782.svt>. (Hämtad 22 november 2018.)

Forde, S. D., Lee, D. S., Mills, C. & Frisby, W. (2015). "Moving towards social inclusion: Manager and staff perspectives on an award winning community sport and recreation program for immigrants". I *Sport Management Review*, vol. 18, nr. 1, s. 126–138.

Fundberg, J. (2017). "Idrottsrörelsen och samhällsnyttan – fokus på etnisk mångfald och integration". I J. Faskunger & P. Sjöblom (Red.), *Idrottens samhällsnytta: En vetenskaplig översikt av idrottsrörelsens mervärden för individ och samhälle*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Hartmann, D. (2016). *Midnight basketball: Race, sports, and neoliberal social policy*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Hedenborg, S. & Pfister, G. (2017). "Introduction". I *Sport in Society*, vol. 20, nr. 8, s. 995–997.

Hellström, A. (2016). *Trust us: Reproducing the nation and the Scandinavian nationalist populist parties*. New York, NY: Berghahn.

- Kelly, L. (2011). "Social inclusion' through sports-based interventions?" I *Critical Social Policy*, vol. 31, nr. 1, s. 126–150.
- Lawson, H. A. (2005). "Empowering people, facilitating community development, and contributing to sustainable development: The social work of sport, exercise and physical education programs". I *Sport, Education and Society*, vol. 10, nr. 1, s. 135–160.
- Long, J., Hylton, K. & Spracklen, K. (2014). "Whiteness, blackness and settlement: Leisure and integration of new migrants". I *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 40, nr. 11, s. 1779–1797.
- Nichols, G. (2007). *Sport and crime reduction: The role of sports in tackling youth crime*. London: Routledge.
- Nols, Z., Haudenhuyse, R., Spaaij, R. & Theebom, M. (2018). "Social change through an urban sport for development initiative? Investigating critical pedagogy through the voices of young people". I *Sport, Education and Society*. Epub före tryck. DOI: 10.1080/13573322.2018.1459536.
- Norberg, J. R. (2004). *Idrottens väg till folkhemmet: Studier i statlig idrottspolitik 1913–1970*. Stockholm: SISU Idrottsböcker.
- Norberg, J. R. (2011). "A contract reconsidered? Changes in the Swedish state's relation to the sports movement". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 3, nr. 3, s. 311–325.
- Peterson, T. & Schenker, K. (2017). "Social entrepreneurship in a sport policy context". I *Sport in Society*, vol. 21, nr. 3, s. 452–467.
- Regeringen (2015). "Ökat anslag till idrottsrörelsen i kommande vårproposition". Pressmeddelande. 14 april. <http://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2015/04/okat-anslag-till-idrottsrorelsen-i-kommande-varproposition/>. (Hämtad 22 november 2018.)
- Regeringen (2016). "Satsningar på idrotten i höstbudgeten". Pressmeddelande. 19 september. <http://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2016/09/satsningar-pa-idrotten-i-hostbudgeten/>. (Hämtad 22 november 2018.)
- Schierup, C.-U., Ålund, A. & Kings, L. (2018). "Stockholmsupproret: En kamp för social rättvisa". I A. Ålund, C.-U. Schierup & A. Neergaard (Red.), *Nation i ombildning: Essäer om 2000-talets Sverige*. Stockholm: Boréa.
- SOU 2008:59. Idrottsstödsutredningen. *Föreningsfostran och tävlingsfostran: En utvärdering av statens stöd till idrotten*. Betänkande. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Stenling, C. (2015). *The drive for change: Putting the means and ends of sport at stake in the organizing of Swedish voluntary sport*. Doktorsavhandling. Umeå: Umeå universitet.

Tahvilzadeh, N., Dahlstedt, M. & Kings, L. (2018). "Orten och stadens demokratisering". I M. Dahlstedt & P. Lalander (Red.), *Manifest: För ett socialt arbete i tiden*. Lund: Studentlitteratur.

Österlind, M. (2017). *Strävan efter samhällsförbättring: Idrottspolitiska problematiseringar och lösningsstrategier för formandet av den nyttiga idrotten och den idrottande individen*. Doktorsavhandling. Umeå: Umeå universitet.

Wästan

CCM

**WE play FOR
equal terms**

5. Jämlik idrott och funktionsnedsättningar

Susanna Geidne, Örebro universitet & Kajsa Jerlinder, Högskolan i Gävle

Hur kan föreningsidrotten passa alla oavsett förutsättningar? Forskning visar att föreningar måste bli bättre på att anpassa ordinarie aktiviteter, snarare än att skilja grupper åt. En jämlik idrottsrörelse kräver en mångfald av aktiviteter – alla vinner på att all organiserad idrott inte ser likadan ut.

Personer med funktionsnedsättning deltar i lägre utsträckning än andra i organiserad idrott, trots att de hälsomässiga vinsterna av idrott och fysisk aktivitet för denna grupp kan vara särskilt stora. Forskningen om funktionsnedsättning och idrott har till stor del fokuserat på värdet av fysisk aktivitet för barn och ungdomar, men också på vad som hindrar dem från att inte delta. Betydligt färre studier har gjorts om hur man organiserar idrott för personer med funktionsnedsättning, hur denna grupp på jämlika villkor kan delta i den ordinarie föreningsidrotten och vad jämlika villkor egentligen innebär. I det här kapitlet kommer vi därför att utifrån ett jämlikhetsperspektiv resonera om möjligheter och begränsningar i hur idrott organiseras för personer med funktionsnedsättning.

Forskning om jämlikhet rör vanligtvis kön, etnicitet och i viss utsträckning hbtq-frågor. Ett återkommande tema i dessa analyser är att idrotten som kulturföreteelse är jämlik, men att bristande tillgänglighet, höga trösklar, dåliga attityder och brist på kompetens ändå begränsar deltagares möjligheter.¹⁰³ Även om dessa studier sällan inkluderar idrott och funktionsförmåga är resonemanget enkelt överförbart **även till idrott för personer med funktionsnedsättningar. Mönstret är att de ”bästa” idrottarna tenderar att ”överleva” i den ordinarie föreningsidrotten, medan de med stora behov av stöd och resurser har begränsade möjligheter att delta.**¹⁰⁴ En internationell jämförelse förstärker bilden av sociodemografiska skillnader. Forskare

¹⁰³ Jespersen, E. (2015). "Sport for all frail bodies". I *Physical Culture and Sport*, vol. 65, nr. 1, s. 74–85.

¹⁰⁴ Sørensen, M. m.fl. (2006). "Integration of disability sport in the Norwegian sport organizations". I *Adapted Physical Activity Quarterly*, vol. 23, nr. 2, s. 184–202.

har nämligen undersökt Paralympics och den paralympiska rörelsens mål att skapa ett mer jämlikt samhälle och främja deltagande i parasport. Resultatet visade att deltagare från rika länder i högre utsträckning deltar i tävlingarna. De presterar också bättre än idrottare från fattigare länder.¹⁰⁵

Från handikappidrott till inkluderande idrott

Socialstyrelsens definition av *funktionsnedsättning* innebär att en person kan ha en nedsättning av sin fysiska, psykiska eller intellektuella funktionsförmåga.¹⁰⁶ Ett *funktionshinder* uppstår när funktionsnedsättningen innebär en begränsning i relation till omgivningen. Dessa begränsningar kan skapa svårigheter för ett fullt och verkligt deltagande i samhället på lika villkor. Begreppet *handikapp* har sedan länge försvunnit i det allmänna språkbruket. Inom idrotten levde dock begreppet *handikappidrott* kvar längre, innan det ersattes av det i dag aktuella *parasport*. Utgångspunkten i det här kapitlet är att personer med funktionsnedsättning är en heterogen grupp och att konsekvenserna av att ha en funktionsnedsättning därmed ser mycket olika ut. Men det finns också flera gemensamma faktorer som skapar funktionshinder i möjligheten att utöva organiserad idrott.

Inkludering har på senare år blivit centralt i den svenska idrottsrörelsens utvecklingsarbete. Begreppet är komplext, men kommer från en önskan om att organisera en verksamhet utifrån att individer de facto är olika och följaktligen har olika behov.¹⁰⁷ Skapandet av en verksamhet som verkligen är inkluderande ses som en kontinuerlig process som ständigt kräver aktiva ställningstaganden.

Riksidrottsförbundet och dess medlemsförbund strävar i dag efter att vara inkluderande. Det innebär att *alla* som redan är eller vill vara med ska känna sig välkomna.¹⁰⁸ I det arbetet identifieras inte specifika målgrupper. Fokus ligger snarare på att alla ska kunna delta utan att diskrimineras eller uteslutas, till exempel på grund av kön, etnicitet, ålder eller funktionsförmåga. Detta strävansmål stämmer väl överens med *FN:s konvention om rättigheter för personer med*

¹⁰⁵ Swartz, L. m.fl. (2016). "A more equitable society". I *PloS ONE*, vol. 11, nr. 12, e0167481.

¹⁰⁶ Socialstyrelsen (2007). Socialstyrelsens termbank.

¹⁰⁷ Nilholm, C. m.fl. (2013). *Inkluderande undervisning*. FoU-rapport.

¹⁰⁸ Riksidrottsförbundet (2009). *Idrotten vill*.

funktionsnedsättning. Det innebär att personer med funktionsnedsättning ska ges möjlighet att på lika villkor delta i rekreations- och fritidsverksamhet samt idrott.¹⁰⁹

Aktuell forskning om deltagande i organiserad idrott

Deltagande har stort värde

Deltagande i organiserad idrott anses fördelaktigt för samhället både när det gäller utbildning och av sociala, kulturella samt hälsomässiga skäl.¹¹⁰ Ett av de starkaste motiven till det omfattande statliga stödet till svensk idrottsrörelse är idrottens positiva påverkan på folkhälsan.¹¹¹ En jämförande studie av idrott i sex länder kom fram till att unga som deltar i idrottsföreningar i högre utsträckning är fysiskt aktiva än andra.¹¹² Föreningsidrott anses även främja inkludering och integration¹¹³ och ses som en potentiell hälsofrämjande arena.¹¹⁴

Forskning visar att det är minst lika viktigt för personer med funktionsnedsättningar som för andra att delta i organiserad idrott. Många av skälen som anges har enkom med fysisk aktivitet att göra, såsom att de är en utsatt grupp med fler hälsorisker och att fysisk aktivitet därför skulle kunna ge särskilt positiva effekter. Men förbättrad fysisk kompetens kan också hjälpa personer att fortsätta vara socialt engagerade och delta i aktiviteter för att på så sätt förbli oberoende.¹¹⁵ Fritidsaktiviteter kan till exempel vara avgörande för god livskvalitet och hälsa och leda till större deltagande i andra vardagliga sammanhang.¹¹⁶

¹⁰⁹ SÖ 2008:26. Sveriges internationella överenskommelser. *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*.

¹¹⁰ Breuer C. m.fl. (Red.) (2015). *Sport clubs in Europe*. EU (2007). *White paper on sport*.

¹¹¹ Centrum för idrottsforskning (2018). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2017*.

¹¹² Kokko, S. m.fl. (2018). "Does sports club participation contribute to physical activity among children and adolescents?" I *Scandinavian Journal of Public Health*. Epub. före tryck.

¹¹³ EU (2007).

¹¹⁴ Geidne, S. m.fl. (2013). "The youth sports club as a health-promoting setting. I *Scandinavian Journal of Public Health*, vol. 41, nr. 3, s. 269–283; Kokko, S. m.fl. (2016). "Piecing the puzzle together". I *Global Health Promotion*, vol. 23, nr. 1 (suppl.), s. 75.

¹¹⁵ Kissow, A-M. (2015). "Participation in physical activity and the everyday life of people with physical disabilities". I *Scandinavian Journal of Disability Research*, vol. 17, nr. 2, s. 144–166.

¹¹⁶ Sahlin, K. B. m.fl. (2015). "Impact of organized sports on activity, participation, and quality of life in people with neurologic disabilities". I *PM&R*, vol. 7, nr. 10, s. 1081–1088.

Till skillnad från andra europeiska länder saknar Sverige nationella data över deltagande i idrottsföreningar, vilket gör att det kan vara svårt att studera specifika grupper, såsom personer med funktionsnedsättning.¹¹⁷

De studier som trots allt finns visar att vuxna med funktionsnedsättning är mindre fysiskt aktiva än den övriga befolkningen.¹¹⁸ De visar också att tre fjärdedelar av dem skulle vilja motionera mera.¹¹⁹ Ungdomar med funktionsnedsättning är också något mindre fysiskt aktiva än sina jämnåriga, i Sverige liksom i andra europeiska länder.¹²⁰ Könsmonstren ser olika ut i olika undersökningar. Flera studier är däremot samstämmiga om skillnader mellan olika funktionsnedsättningar. Ungdomar med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är en grupp med särskilt låg grad av fysisk aktivitet.

De här skillnaderna verkar också finnas mellan förenings- och icke föreningsaktiva. Flickor med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är den grupp som i minst utsträckning deltar i föreningsaktiviteter. Flickor med synnedsättning, liksom gruppen ungdomar med nedsatt rörelseförmåga, är å andra sidan lika föreningsaktiva som de utan funktionsnedsättning.

Många hinder för deltagande

Det finns grundläggande behov och förutsättningar som påverkar alla människors förhållande till idrott. Hinder kan finnas hos personer själva, i form av lågt självförtroende eller låg motivation till att delta. Den nära omgivningens (familj, skola och arbete) attityder till, kunskap om och beteende runt fysisk aktivitet och idrott har också betydelse. Även tillgången och närheten till föreningsliv och kommunala anläggningar spelar roll.

Ekonomiska hinder finns så klart i alla grupper, men kan av olika anledningar vara extra kännbara för personer med funktionsnedsättningar. För dessa personer

¹¹⁷ Lengheden, L. m.fl. (2015). "Ung livsstil bland ungdomar i grund- och gymnasiesärskolan". I *Ung livsstil*, nr. 18; WHO (2017). *Sweden: Physical activity factsheet*.

¹¹⁸ Arnhof, Y. (2008). *Onödig ohälsa*.

¹¹⁹ Myndigheten för delaktighet (2017). *Rivkraft 18*. Rapport.

¹²⁰ Lindén-Boström, M. m.fl. (2014). *Den psykiska hälsans skyddsfaktorer bland ungdomar med och utan funktionsnedsättning*. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2017). *Fokus 17*, del 2.; Ng, K. m.fl. (2017). "Physical activity among adolescents with long-term illnesses or disabilities in 15 European countries". I *Adapted Physical Activity Quarterly*, vol. 34, nr. 4, s. 456–465.

tillkommer dessutom andra hinder som rör själva funktionsnedsättningen.¹²¹ Det kan finnas en rädsla att låta ett barn med funktionsnedsättning delta i idrott på grund av risken att bli skadad eller retad. Den fysiska tillgängligheten i samhället är dessutom varierande. Personer med funktionsnedsättning kan i olika grad vara beroende av samhällets insatser, i form av exempelvis assistans, färdtjänst och hjälpmedel. För att vardagen ska fungera med så få hinder som möjligt krävs det också att många aktörer samarbetar. Det kan finnas brist på anpassade aktiviteter i idrottsföreningar, men även brist på information om vad som finns att tillgå för personer med funktionsnedsättning. Slutligen kan det vara svårt att alls nå ut med information.¹²²

Det är inte alltid lätt att peka ut exakt vad som hindrar deltagande i fysisk aktivitet. Hos ungdomar med autism kan deltagandet vara villkorsstyrt, vilket innebär att det möjliggörs av flera individuella villkor.¹²³ Bland dem kan det finnas de som gärna deltar i grupp och andra som absolut inte vill det. Personer med funktionsnedsättning är en mycket heterogen grupp, det kan inte nog betonas. Hindren kan därför se helt olika ut för olika personer, vilket är viktigt att beakta såväl för idrottsrörelsen som för samhället i stort.

Organisation och verktyg för inkludering

I detta avsnitt beskriver vi hur parasporten organiseras i Sverige. Vi visar även några modeller som använts i forskningen för att ge rekommendationer om hur man kan organisera idrott för personer med funktionsnedsättning. Avsnittet avslutas med en kort summering av en studie, där vi undersökte hur idrottsföreningar faktiskt gjorde för att inkludera barn och ungdomar med funktionsnedsättning i sina aktiviteter.¹²⁴

Svenska Parasportförbundet och Sveriges Paralympiska Kommitté är ett idrottsförbund som organiserar idrott för personer med rörelsehinder, synskada och

¹²¹ Parasportförbundet (2018). *Förutsättningar för personer med funktionsnedsättning att nå ett aktivt och självständigt liv: Och de hinder som finns på vägen*. Shields, N. m.fl. (2012). "Perceived barriers and facilitators to physical activity for children with disability". I *British Journal of Sports Medicine*, vol. 46, nr. 14, s. 989–997.

¹²² Riksidrottsförbundet (2003). *Möjligheten till motion och fysisk aktivitet*. FoU-rapport.

¹²³ Arnell, S. m.fl. (2018). "Perceptions of physical activity participation among adolescents with autism spectrum disorders". I *Journal of Autism and Developmental Disorders*, vol. 48, nr. 5, s. 1792–1802.

¹²⁴ Geidne, S. m.fl. (2016). "How sports clubs include children and adolescents with disabilities in their activities". I *Sport Science Review*, vol. 25, nr. 1–2, s. 29–52.

utvecklingsstörning inom 15 olika idrotter. Vissa av dessa idrotter finns också i andra specialidrottsförbund, bland annat fotboll och judo. Andra, till exempel Goalball och rullstolsrugby, är specifika för parasporten. Förbundet leder också arbetet med Special Olympics, som är bredd- och motionsidrott för personer med utvecklingsstörning.¹²⁵ Det innebär att förbundet har en funktion som paraplyorganisation, specialidrottsförbund och paralympisk kommitté i ett. Organisatoriskt är Parasport Sverige ett av specialidrottsförbunden och medlem av Riksidrottsförbundet. Idrottsrörelsen har dock påbörjat en förändringsresa mot en ny organisering. Förändringen ligger i linje med den i länder som till exempel Norge och Nederländerna, där idrotter och idrottare med funktionsnedsättning över tid har inkluderats i övriga specialidrottsförbund.¹²⁶

Som vi nämnt tidigare har forskningen om hur man kan organisera idrott för personer med funktionsnedsättning mest fokuserat på hinder och i någon mån på rekommendationer, men inte i så hög utsträckning på hur praktisk verksamhet ser ut. Svenska rapporter visar dock att skolan och olika prova-på-aktiviteter är viktiga som inkörsport till idrottsrörelsen. Samverkan mellan olika aktörer är också betydelsefullt för att minska hindren för idrottande.¹²⁷

Modellen *Inclusion spectrum* används i forskning och visar hur man till exempel i en idrottsförening kan tänka för att organisera idrott för personer med funktionsnedsättning. Aktiviteterna finns här på en skala mellan total inkludering och total segregering. Modellen bygger på att organiserad idrott kan delas upp i fem kategorier.¹²⁸

¹²⁵ Parasportförbundet (2018).

¹²⁶ Parrens, K. (2016). *Disability sports – the ability to inclusion*. Doktorsavhandling; Sørensen, M. m.fl. (2006).

¹²⁷ Parasportförbundet (2018); Riksidrottsförbundet (2003).

¹²⁸ Kiuppis, F. (2018). "Inclusion in sport". I *Sport in Society*, vol. 21, nr. 1, s. 4–21.

Tabell 1. Modellen *Inclusion spectrum* i organisering av idrott

Organisering utifrån fem kategorier
1. Helt öppna aktiviteter där alla kan vara med. Alla gör samma aktiviteter med minimala eller inga anpassningar.
2. Modifierade aktiviteter där alla gör samma aktivitet, men regler, utrustning eller spelplan är anpassade för att främja allas deltagande.
3. Parallella aktiviteter där deltagare följer samma aktiviteter, men deltagarna är uppdelade i grupper baserade på olika förmågor.
4. Separata eller alternativa aktiviteter som utförs i grupper bestående av enbart personer med funktionsnedsättning, såsom Special Olympics.
5. Parasport – anpassad fysisk aktivitet, eller ”omvänd integration” som det ibland kallas. Detta är aktiviteter som i grunden är till för personer med funktionsnedsättning, men där andra också kan vara med genom att använda anpassad utrustning, såsom t.ex. i Goalball och kälkhockey.

Det finns också modeller som ger tips om hur en idrottsförening kan anpassa sina aktiviteter. Ett exempel är **Empowerment**-modellen, som bygger på delarna träning, stöd och design.¹²⁹ Träning handlar om hur tränare och ledare kan utbildas i ett inkluderande förhållningssätt och bemötande. Stöd i hur man kan organisera och anpassa aktiviteter och utrustning kan både rikta sig direkt till deltagarna och indirekt till ledarna. Design avser hur idrotten ska utformas, vem som ska driva aktiviteten och vilka modeller för inlärning som föreningen kan använda. Tävlingsinriktade lagidrotter kan innehålla fler hinder än individuella idrotter. De sistnämnda kan därför vara lättare att anpassa till olika behov.

STEP-verktyget ger tips på förändringar som leder till att alla i en grupp kan delta tillsammans.¹³⁰ **STEP är en akronym för ”space”, ”task”, ”equipment” och ”people”.** STEP innefattar frågor såsom: Kan aktivitetsytan minskas, ökas eller förändras? Kan uppgiften brytas ned i mindre komponenter? Kan utrustningen minskas, ökas, förändras? Kan deltagarna grupperas på något specifikt sätt för att underlätta deltagandet för vissa?

Lärdomar från verkligheten

Hur gör då idrottsföreningar i praktiken för att inkludera barn och ungdomar med funktionsnedsättning i sina aktiviteter? Det ville vi ta reda på. Det resulterade i en litteraturöversikt av forskning som studerat idrottsverksamhet vilken inkluderar

¹²⁹ Block, M. E. m.fl. (2013). ”Physical activity and youth with disabilities.” I *The Prevention Researcher*, vol. 20, nr. 2, s. 18–21.

¹³⁰ Kiuppis, F. (2018).

personer med funktionsnedsättningar, men som inte är specifikt inriktad mot just den gruppen.¹³¹ Mest framträdande var hur lite tidigare forskning belyst *hur* idrotten gör. Endast 15 vetenskapliga artiklar kunde inkluderas i översikten. En del artiklar resonerar förvisso utifrån rekommendationer om hur man kan organisera idrott, men mycket få har studerat empiriska exempel. De flesta av de 15 studierna är gjorda i lagsportssammanhang med personer med intellektuell funktionsnedsättning, som rekryterats genom sina skolor. En annan viktig slutsats var att aktiviteterna nästan uteslutande består av tidsbegränsade aktiviteter i projektform.

Enligt forskningen är det betydelsefullt att ha tränare som är utbildade och motiverade till att arbeta inkluderande samt att det finns stöd i form av personella resurser, exempelvis föräldrar eller hjälpledare. Det är även viktigt att aktiviteterna är anpassade efter situation, typ av aktivitet och deltagare.

Är det då någon skillnad i hur man bör organisera idrott för personer med funktionsnedsättning jämfört med organisering av idrott i allmänhet?

Både *Inclusion spectrum* och *STEP* är redskap som inte enbart är till för att främja delaktigheten för personer med funktionsnedsättning. De kan appliceras i arbetet med inkludering och förändring i all typ av idrott. Dock verkar forskning många gånger utgå ifrån specifika målgrupper, trots att skillnaderna mellan personer inom en och samma grupp ibland är större än mellan personer från olika grupper.

Det räcker således inte att uppmana människor att delta i idrott. Om inte de sociala normerna eller de miljömässiga begränsningarna beaktas kommer dessa uppmaningar inte att medföra några förändringar.¹³² Riktlinjer och dokument på nationell och regional nivå är inte heller alltid till nytta i praktiken, om det inte finns en person som är villig att investera tid, kraft och energi att ifrågasätta föreningens kultur och genomföra förändringsarbete.¹³³ Rapporter med fokus på andra målgrupper, som står utanför idrotten, betonar exempelvis betydelsen av organisatorisk flexibilitet i föreningen; att sänka trösklarna, ordna prova på-verksamheter och ha en bredd och variation i verksamheten. Det är också viktigt att involvera målgruppen, ha föräldra- och annat vuxenstöd och sätta sociala relationer

¹³¹ Geidne, S. m.fl. (2019). Health Promotion Interventions in Sports Clubs: Can We Talk About a Setting-Based Approach? A Systematic Mapping Review. I *Health Education & Behavior*, Epub 1090198119831749.

¹³² McNeill, L. H. m.fl. (2006). "Social environment and physical activity". I *Social Science & Medicine*, vol. 63, nr. 4, s. 1011–1022.

¹³³ Jeanes, R. m.fl. (2018). "Yes we are inclusive". I *Sport Management Review*, vol. 21, nr. 1, s. 38–50.

framför prestation.¹³⁴ Att betona att idrott är för alla kan till och med vara att föredra framför både segregerad och integrerad idrott för personer med funktionsnedsättning, förutsatt att de människor som berörs har något att säga till om.¹³⁵ Idrott är en verksamhet där aktiviteter kan organiseras separat, integrerat och inkluderat utan någon hierarkisk innebörd.¹³⁶

Idrott för personer med funktionsnedsättning – ett regionalt exempel

Eftersom forskningen om idrottens organisering och funktionsnedsättningar inte berört jämlikhetsperspektivet i någon större utsträckning, ansåg vi att det kan vara värdefullt att få perspektiv på och kunskap om hur idrottsrörelsen på lokal föreningsnivå hanterar dessa frågor. Mot denna bakgrund genomförde vi en gruppintervju med tre representanter för Riksidrottsförbundet på regional nivå: en företrädare för ett distriktsidrottsförbund, en representant för SISU Idrottsutbildarna samt en representant för parasportens distriktsförbund i samma län. Fördelen med att vända sig till regionala representanter är att de har omfattande kontakter och kännedom om föreningsidrottens utformning och förutsättningar i regionen.

Enligt representanterna för den regionala idrottsrörelsen är jämlikhetsperspektivet närvarande i idrottens vardag i länet – att alla ska känna sig välkomna och att det finns något för dem oavsett förutsättningar. Jämlik idrott innebär att verksamheten ska vara till för alla, men inte att den behöver vara *lika* för alla. Mångfald är en förutsättning för jämlikhet.

Vidare framhölls att många föreningar var positiva till att välkomna personer med funktionsnedsättningar, samt att de även hade ledare med rätt kunskap. Utmaningen låg emellertid i att denna grupp kan kräva specifika förutsättningar för exempelvis transporter till aktiviteter, och något högre ekonomisk uppbackning i form av högre ledartäthet och material. Ibland kan alltså förutsättningar och hinder vara olika sidor av samma mynt.

I samtalet framkom även paradoxen att riktade insatser till specifika grupper ibland kan vara nödvändiga, men att de samtidigt skapar stuprör och kategoriseringar. Det

¹³⁴ Pettersson, C. m.fl. (2017). *TB United*: Riksidrottsförbundet (2017). *Föreningsidrott och utanförskapet*.

¹³⁵ Jespersen, E. (2015).

¹³⁶ Kiuppis, F. (2018).

främjar varken jämlikhet eller hållbarhet över tid. Ett ytterligare problem är att många lagidrotter förutsätter en viss volym aktiva för att få ihop träningsgrupper och lag. I vissa situationer kan det därför uppstå situationer av konkurrens mellan föreningar när de rekryterar personer med funktionsnedsättningar.

Dags att se idrott ur ett jämlikhetsperspektiv

Hur idrott ska organiseras för personer med funktionsnedsättning är komplext och måste därför angripas på en mängd olika sätt. Ett sätt är att utifrån ett jämlikhetsperspektiv genomföra generella åtgärder, snarare än att göra specifika insatser för en särskild grupp. I förlängningen leder det fram till ett antal frågor:

- Vad är jämlika villkor inom föreningsidrotten?
- Vilka är idrottsrörelsens möjligheter och begränsningar för att skapa jämlika villkor?
- Vad måste idrottsrörelsen göra för att uppnå jämlika villkor och därmed visionerna i Riksidrottsförbundets framtidsstrategi – *Strategi 2025*?¹³⁷

Vad är jämlika villkor?

Många studier tyder på att deltagande i idrottsföreningar gynnar ökad fysisk aktivitet och bidrar till många andra positiva effekter.¹³⁸ Därför är det viktigt att alla ges jämlika förutsättningar att delta i organiserad idrott. För personer med funktionsnedsättning innebär det, enligt forskningen, att möjliggöra för deltagarna att delta i idrott på det sätt de själva önskar, tillsammans med dem de vill idrotta med.¹³⁹

Ojämlika villkor kan leda till ojämlikhet i hälsa – såväl fysisk och psykisk som social. Jämlika villkor uppnås bara genom förändring. Om den organiserade idrotten ser likadan ut som den alltid har gjort, når idrotten bara dem den alltid har nått.

¹³⁷ Riksidrottsförbundet (2018). *Idrottens strategiarbete*.

¹³⁸ Breuer, C. m.fl. (Red.) (2015); Kokko, S. m.fl. (2018); Ng, K. m.fl. (2017).

¹³⁹ Kiuppis, F. (2018).

Vilka möjligheter och begränsningar har idrotten?

Gör idrottsrörelsen som den önskar i enlighet med sitt idéprogram *Idrotten vill*, och vad menar vi egentligen med ”idrotten”?¹⁴⁰ Det är inte bara Riksidrottsförbundet som organiserar idrott i Sverige. Andra aktörer såsom gym och privata företag bedriver också idrottsverksamhet. Däremot är det endast Riksidrottsförbundet som får ta del av det stora statsbidraget. Övriga former av idrott, speciellt för barn och ungdomar, har därmed ett helt annat kostnadsläge och kan därför vara dyrare och mindre tillgängligt ur ett ekonomiskt jämlikhetsperspektiv.

Eldsjälar som möjliggör för personer med funktionsnedsättning att delta i idrottsföreningarnas aktiviteter är enormt viktiga. Föreningarna har dock ett ansvar för att göra långsiktigt hållbara satsningar, som inte står och faller med dessa eldsjälar. Risken är annars att projekt för grupper som står utanför idrotten, såsom prova på-verksamheter, blir separata arrangemang utan någon genomtänkt plan för hur personer sedan ska slussas in i ordinarie verksamhet. För att inte gå i denna fälla krävs bland annat att ordinarie verksamhet organiseras i olika former. Det finns också behov av ett bidragssystem som fungerar för en mångfald av verksamheter.¹⁴¹ Hinder kan också finnas utanför själva idrotten. Exempelvis måste transporter till och från idrottandet fungera för alla deltagare, inte bara för de med en förälder som alltid kan ställa upp och skjutsa. För att ta bort hinder för personer med funktionsnedsättning behöver många aktörer samarbeta och fördela ansvaret mellan sig. Dessa hinder är också de som kan vara svårast att få hållbara över tid.

Vad bör idrotten göra för att uppnå jämlikhet?

Även om det finns många goda exempel och en vilja inom idrottsrörelsen att bli mer jämlik (Riksidrottsförbundets framtidsstrategi *Strategi 2025* är ett bra exempel), tyder mycket på att föreningsidrotten inte är det i dag.

Nedan följer tre förslag till arbetsätt som kan bidra till att göra idrotten mer jämlik:

1. Det finns brister i hur idrottsföreningar tar tillvara den befintliga generella kunskapen om hur idrottsrörelsen kan bli mer jämlik.¹⁴² En konkret handling vore att upprätta motsvarigheter till jämlikhetsplaner för att få tydligare mål att jobba mot.

¹⁴⁰ Riksidrottsförbundet (2009).

¹⁴¹ Geidne, S. (2012). *The non-governmental organization as a health promoting setting*. Doktorsavhandling.

¹⁴² Wickman, K. (2012). ”Myrsteg mot en jämställd idrott”. I *Svensk idrottsforskning*, nr. 3, s. 10–14.

2. Idrottsrörelsen behöver ett arbetssätt som kombinerar lyhördhet för specifika behov med generella satsningar för jämlikhet. Deltagarnas behov måste identifieras för att till exempel kunna fördela resurser på ett rättvist sätt.¹⁴³ Det kräver en flexibel och kunnig organisation. Den organisation som klarar det klarar också av att möta deltagarna på ett jämlikt sätt och att se mångfald bland deltagare som en viktig resurs.
3. Idrottsrörelsen riskerar att missa målet om man fortsätter att titta på ett perspektiv i taget. Föreningar blir i dag överösta med olika, men viktigt, informationsmaterial och kampanjer om till exempel barnrätt, fysisk aktivitet, jämställdhet och hbtq-frågor. En idé är att i stället gå tillbaka till den ursprungliga visionen – idrott ska vara för alla. Tidigare forskning som presenterats i det här kapitlet betonar vikten av delaktighet, att det inte räcker med råd och kampanjer samt att det krävs insatser på flera nivåer och samverkan mellan många aktörer. Det är också viktigt att satsningarna blir långsiktiga, och inte tillfälliga.

Dessa råd kan koka ner till en rekommendation att använda ett socioekologiskt perspektiv. Det innebär att verksamhetsförändringar med fördel bör ske på fler nivåer och utifrån ett hälsofrämjande perspektiv, med målet att uppnå jämlikhet i hälsa. Om vi nu antar att idrott har en positiv påverkan på folkhälsan, borde idrottsrörelsen anamma ett hälsofrämjande synsätt på sin kärnverksamhet. Det ger den åtminstone potential att vara en hälsofrämjande arena för alla.

Även om det går att spåra en positiv trend, visar en ny litteraturöversikt att idrottsföreningar i huvudsak arbetar hälsofrämjande med en fråga i taget, riktat till en målgrupp i taget och med metoder riktade i huvudsak direkt till målgruppen.¹⁴⁴ Forskningen förespråkar i stället att betrakta all verksamhet utifrån ett hälsofrämjande perspektiv. En risk som måste beaktas är dock att vissa målgrupper, exempelvis personer med funktionsnedsättning, blir mindre synliga när alla ska få vara med.

Återigen måste det betonas att personer med funktionsnedsättning inte är en homogen grupp. Frågan är ibland dessutom än mer komplicerad ur ett intersektionalitetsperspektiv. Ett exempel kan vara nyanlända flickor med en

¹⁴³ Jerlinder, K. (2010). *Social rättvisa i inkluderande idrottsundervisning för elever med rörelsehinder : en utopi?*. Doktorsavhandling.

¹⁴⁴ Geidne, S., m.fl. (2019).

funktionsnedsättning som vill delta i idrott. För dem kan ytterligare hinder för deltagande uppstå.

Slutsatser

- Jämlik idrott måste organiseras på olika sätt för olika grupper i olika faser av livet för att nå så många som möjligt, så länge som möjligt.
- Idrottsrörelsen är inte jämlik bara för att det finns dokument som säger att alla får vara med. Men den har potential att genom självinsikt och nytänkande bli en hälsofrämjande arena, och därigenom mer jämlik.
- Idrottsrörelsen måste bli bättre på att anpassa sina ordinarie aktiviteter till att passa alla oavsett förutsättningar, snarare än att särskilja grupper åt.
- En jämlik idrottsrörelse innebär mångfald. Mångfalden av aktiviteter är bra för alla – alla vinner på att all organiserad idrott inte ser likadan ut.

Referenser

Arnell, S., Jerlinder, K. & Lundqvist, L. O. (2018). "Perceptions of physical activity participation among adolescents with autism spectrum disorders: A conceptual model of conditional participation". I *Journal of Autism and Developmental Disorders*, vol. 48, nr. 5, s. 1792–1802.

Arnhof, Y. (2008). *Onödigt hälsa: Hälsoläget för personer med funktionsnedsättning*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut

Block, M. E., Taliaferro, A. & Moran, T. (2013). "Physical activity and youth with disabilities: Barriers and supports". I *The Prevention Researcher*, vol. 20, nr. 2, s. 18–21.

Breuer, C., Hoekman, R., Nagel S. & van der Werff, H. (Red.) (2015). *Sport clubs in Europe: A cross-national comparative perspective*. Berlin: Springer.

Centrum för idrottsforskning (2018). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2017*. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.

EU (2007). *White paper on sport*. Bryssel: Commission of the European communities.

Geidne, S. (2012). *The non-governmental organization as a health promoting setting: Examples from alcohol prevention projects conducted in the context of national support to NGOs*. Doktorsavhandling. Örebro: Örebro universitet.

Geidne, S. & Jerlinder, K. (2016). "How sports clubs include children and adolescents with disabilities in their activities: A systematic search of peer-reviewed articles". I *Sport Science Review*, vol. 25, nr. 1–2, s. 29–52.

Geidne, S., Quennerstedt, M. & Eriksson, C. (2013). "The youth sports club as a health-promoting setting: An integrative review of research". I *Scandinavian Journal of Public Health*, vol. 41, nr. 3, s. 269–283.

Geidne, S., Kokko, S., Lane, A., Ooms, L., Vuillemin, A., Seghers, J., Koski, P., Kudlacek, M., Johnson, S. & Van Hove, A. (2019). "Health promotion interventions in sports clubs: Can we talk about a setting-based approach? A systematic mapping review". I *Health Education & Behavior*. Epub. före tryck.1090198119831749.

Jeanes, R., Spaaij, R., Magee, J., Farquharson, K., Gorman, S. & Lusher, D. (2018). "Yes we are inclusive": Examining provision for young people with disabilities in community sport clubs". I *Sport Management Review*, vol. 21, nr. 1, s. 38–50.

Jerlinder, K. (2010). *Social rättvisa i inkluderande idrottsundervisning för elever med rörelsehinder: en utopi?* Doktorsavhandling. Örebro: Örebro universitet.

Jespersen, E. (2015). "Sport for all frail bodies". I *Physical Culture and Sport: Studies and Research*, vol. 65, nr. 1, s. 74–85.

Kissow, A.-M. (2015). "Participation in physical activity and the everyday life of people with physical disabilities: A review of the literature". I *Scandinavian Journal of Disability Research*, vol. 17, nr. 2, s. 144–123.

Kiuppis, F. (2018). "Inclusion in sport: Disability and participation". I *Sport in Society*, vol. 21, nr. 1, s. 4–21.

Kokko, S., Donaldson, A., Geidne, S., Seghers, J., Scheerder, J., Meganck, J., Lane, A., Kelly, B., Casey, M., Eime, R., Villberg, J. & Kannas, L. (2016). "Piecing the puzzle together: Case studies of international research in health-promoting sports clubs". I *Global Health Promotion*, vol. 23, nr. 1 (suppl.), s. 75.

Kokko, S., Martin, L., Geidne, S., Van Hoye, A., Lane, A., Meganck, J., Scheerder, J., Seghers, J., Villberg, J., Kudlacek, M., Badura, P., Mononen, K., Blomqvist, M., De Clercq, B. & Koski, P. (2018). "Does sports club participation contribute to physical activity among children and adolescents? A comparison across six European countries". I *Scandinavian Journal of Public Health*. Epub.före tryck.

Lengheden, L., Elofsson, S. & Blomdahl, U. (2015). "Ung livsstil bland ungdomar i grund- och gymnasiesärskolan: En studie av ungdomar i Haninge, Jönköping och Stockholm i jämförelse med ungdomar som inte går i särskolan". I *Ung livsstil*, nr. 18.

Lindén-Boström, M. & Persson, C. (2014). *Den psykiska hälsans skyddsfaktorer bland ungdomar med och utan funktionsnedsättning*. Örebro: Örebro läns landsting.

McNeill, L. H., Kreuter, M. W. & Subramanian, S. V. (2006). "Social environment and physical activity: A review of concepts and evidence". I *Social Science & Medicine*, vol. 63, nr. 4, s. 1011–1022.

Myndigheten för delaktighet (2017). *Rivkraft 18: Hälsa, kost och fysisk aktivitet*. Rapport.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor/MUCF (2017). *Fokus 17, del 2. Unga med funktionsnedsättning: Etablering i arbets- och samhällslivet*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor/MUCF.

Ng, K., Tynjälä, J., Sigmundová, D., Augustine, L., Sentenac, M., Rintala, P. & Inchley, J. (2017). "Physical activity among adolescents with long-term illnesses or disabilities in 15 European countries". I *Adapted Physical Activity Quarterly*, vol. 34, nr. 4, s. 456–465.

Nilholm, C. & Göransson, K. (2013). *Inkluderande undervisning – vad kan man lära av forskningen?* FoU-rapport. Stockholm: Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Parasportförbundet (2018). *Förutsättningar för personer med funktionsnedsättning att nå ett aktivt och självständigt liv: Och de hinder som finns på vägen*. www.parasport.nu/globalassets/svenska-parasportforbundet-och-sveriges-paralympiska-kommitte-svenska-parasportforbundet/dokument/utbildningsmaterial-och-forskning/vinnova-rapporten-.pdf. (Hämtad 3 december 2018.)

Parrens, K. (2016). *Disability sports - the ability to inclusion? A case study on the organisational integration and inclusion of athletes with disabilities in local, mainstream sport associations in the Netherlands*. Doktorsavhandling. Rotterdam, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Pettersson, C., Larsson, M., Geidne, S. & Petersén, A. (2017). *TB United: Ett projekt om ensamkommande ungdomars behov av fritidsaktiviteter samt attityder till och erfarenheter av alkohol, narkotika, dopning och tobak*. Örebro: Örebro universitet.

Riksidrottsförbundet (2003). *Möjligheten till motion och fysisk aktivitet: Lika för alla?* FoU-rapport.

Riksidrottsförbundet (2009). *Idrotten vill – idrottsrörelsens idéprogram*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Riksidrottsförbundet (2017). *Föreningsidrott och utanförskapet: En nulägesrapport om arbetet i Storstadssatsningen*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Riksidrottsförbundet (2018). *Idrottens strategiarbete*. <http://www.strategi2025.se>. (Hämtad 16 januari 2019.)

Sahlin, K. B. & Lexell, J. (2015). "Impact of organized sports on activity, participation, and quality of life in people with neurologic disabilities". I *PM&R*, vol. 7, nr. 10, s. 1081–1088.

Shields, N., Synnot, A. J. & Barr M. (2012). "Perceived barriers and facilitators to physical activity for children with disability: A systematic review". I *British Journal of Sports Medicine*, vol. 46, nr. 14, s. 989–997.

Socialstyrelsen (2007). *Socialstyrelsens termbank*. <http://termbank.socialstyrelsen.se>. (Hämtad 29 december 2018.)

Swartz, L., Bantjes, J., Rall, D., Ferreira, S., Blauwet, C. & Derman, W. (2016). "A more equitable society: The politics of global fairness in paralympic sport". I *PloS ONE*, vol. 11, nr. 12, e0167481.

SÖ 2008:26. Sveriges internationella överenskommelser. *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Stockholm: Utrikesdepartementet.

Sørensen, M. & Kahrs, N. (2006). "Integration of disability sport in the Norwegian sport organizations: Lessons learned". I *Adapted Physical Activity Quarterly*, vol. 23, nr. 2, s. 184–202.

WHO (2017). *Sweden: Physical activity factsheet*.

Wickman, K. (2012). "Myrsteg mot en jämställd idrott". I *Svensk idrottsforskning*, nr. 3, s. 10–14.

6. För vilka föreningar är jämlikhet viktigt?

Cecilia Stenling & Josef Fahlén, Umeå universitet

Staten förväntar sig att idrottsföreningar ska arbeta aktivt mot samhällsproblem, till exempel ojämlikhet. Det passar långt ifrån alla föreningar. Idrottsrörelsen rymmer en rad olika föreningstyper med helt skilda idéer om varför och för vem de finns till.

I likhet med utvecklingen i en mängd andra länder har det statliga stödet till svensk idrott blivit alltmer villkorat.¹⁴⁵ Ett tydligt uttryck för denna förändring är att generella bidragssystem har ersatts eller kompletterats med fördelningsprinciper som bygger på öronmärkning av stöd för särskilda ändamål.¹⁴⁶ Processen har beskrivits som en förändring av det offentliga syn på vad idrott är och ska vara till för.¹⁴⁷ Förändringen kan i sin tur förstås mot bakgrund av tanken att civilsamhällesorganisationer kan träda in som komplement till – och i vissa fall ersättning för – en alltmer pressad välfärdsapparat. Att idrottens organisationer i detta sammanhang fått mycket uppmärksamhet, och därmed höga förväntningar på sig, kan förklaras med den utbredda tron på idrottens inneboende potential att adressera allehanda sociala problem, såsom bristande folkhälsa, ungdomars utanförskap, segregation och ojämlika villkor.¹⁴⁸ I Sverige har de ökade förväntningarna tagit sig

¹⁴⁵ Sam, M. (2009). "The public management of sport. I *Public Management Review*, vol. 11, nr. 4, s. 499–514; Skille, E. Å. (2009). "State sport policy and voluntary sport clubs". I *European Sport Management Quarterly*, vol. 9, nr. 2, s. 63–79; Thing, L. F. m.fl. (2010). "The autonomy of sports". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 2, nr. 2, s. 223–235.

¹⁴⁶ Fahlén, J. m.fl. (2016). "Sport policy in Sweden". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 8, nr. 3, s. 515–531; Sam, M. m.fl. (2004). "Sport policy development in New Zealand". I *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 39, nr. 2, s. 205–222.

¹⁴⁷ Stenling, C. (2015). *The drive for change*. Doktorsavhandling; Österlind, M. m.fl. (2015). "Reconsidering the epistemology of the Swedish sports model through the lens of governmentality". I *Idrott, historia & samhälle*, s. 148–170.

¹⁴⁸ Aggestål, A. m.fl. (2015). "Managing sport for public health". I *Social Inclusion*, vol. 3, nr. 3, s. 108–117; Stenling, C. (2014). "The emergence of a new logic?" I *Sport Management Review*, vol. 17, nr. 4, s. 507–519; Wickman, K. (2011). "The governance of sport, gender and (dis)ability". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 3, nr. 3, s. 385–399.

konkreta uttryck i regeringens uppmaning att bredda rekryteringen till föreningsidrotten genom de två stora statliga satsningarna Handslaget och Idrottslyftet.¹⁴⁹

Oavsett dess specifika innehåll bygger förväntningarna på antagandet att idrotten, i många länder en självständig folkrörelse primärt styrd av sina medlemmars ambitioner och viljeinriktningar, är villig och kapabel att agera utförare av aktiviteter, insatser och program som staten eller någon annan extern aktör formulerar. Giltigheten i antagandet har rönt allt större intresse i forskningen. Forskarna har riktat ett särskilt fokus mot den organisationstyp som i många länders idrottsystem är utföraren av de faktiska idrottsaktiviteter som ska bidra till exempelvis bättre folkhälsa, minskat utanförskap och ökad jämlikhet: idrottsföreningen.¹⁵⁰

I det här kapitlet undersöker vi antagandets giltighet i en svensk kontext genom att lämna några svar på frågan: Har svenska idrottsföreningar beredskap att låna sig till andra syften än sina egna? Kopplingen till rapportens tematik sker genom att på ett mer allmänt plan belysa att förväntningarna på föreningsidrottens potential att främja jämlikhet, eller något annat strävansmål, måste ställas i relation till idrottsföreningars vilja och förmåga att möta dessa förväntningar. Vi gör detta genom att analysera hur idrottsföreningars organisatoriska identiteter skapar förutsättningar och hinder för idrottens samlade möjligheter att främja jämlikhet. Analysen bygger på en tidigare genomförd studie, som identifierar tio föreningstyper och hur svenska idrottsföreningar fördelar sig över dessa.¹⁵¹ I nästa avsnitt beskriver vi tillvägagångssättet i genomförandet av den ursprungliga studien. Därefter följer en beskrivning av de tio föreningstyperna. I det fjärde avsnittet återfinns vår analys av idrottens potential att främja jämlikhet mot bakgrund av föreningstypernas karaktär och den relativa fördelningen av föreningar mellan de olika typerna. Kapitlet avslutas med en diskussion om statens ambitioner att styra i relation till föreningsidrottens autonomi.

¹⁴⁹ Fahlén, J. m.fl. (2015). "Resisting self-regulation". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 7, nr. 3, s. 391–406; Fahlén, J. m.fl. (2010). "Access denied". I *Sport & EU Review*, vol. 2, nr. 1, s. 3–22.

¹⁵⁰ Adams, A. (2011). "Between modernization and mutual aid". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 3, nr. 1, s. 23–43; O'Gorman, J. (2011). "Where is the implementation in sport policy and programme analysis?" I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 3, nr. 1, s. 85–108; Skille, E. (2009); Stenling, C. (2013). "The introduction of drive-in sport in community sport organizations as an example of organizational non-change". I *Journal of Sport Management*, vol. 27, nr. 6, s. 497–509.

¹⁵¹ Studien genomfördes inom ramen för Stenlings avhandlingsarbete och har rapporterats i Stenling, C. m.fl. (2016). "Same same, but different?" I *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 51, nr. 7, s. 867–883; Stenling, C. (2015). *The drive for change*.

Om studien

Vad visar den framväxande forskningen när det gäller huruvida idrottsföreningar är villiga och kapabla att leva upp till statliga förväntningar på ökad jämlikhet? En gemensam insikt är att föreningar är synnerligen svårstyrda organisationer, mycket mer så än deras paraplyorganisationer. Föreningars vilja och förmåga att leva upp till statliga förväntningar varierar dessutom. Idrottsforskare har givit två förklaringar till det. Den första utgår ifrån föreningars strukturella karaktär. Föreningar med högre formaliseringsgrad när det gäller till exempel regler, rutiner, policydokument och beskrivningar av organisatoriska funktioner förmår i större utsträckning leva upp till statliga förväntningar.¹⁵² Den andra förklaringen utgår ifrån graden av överensstämmelse mellan de värderingar som är inbäddade i politiska reformer och föreningars värderingar. Ju högre grad av överensstämmelse, desto större chans att föreningarna möter de statliga förväntningarna.¹⁵³ Oavsett om karaktär mäts i strukturella eller värderingsmässiga termer säger oss forskningen att föreningar har sinsemellan olika karaktär. Gruppen idrottsföreningar i ett land kommer därför att utgöras av olika **föreningstyper**, som i varierande grad har vilja och förmåga att svara mot externa förväntningar. Dessa insikter låg till grund för utformningen av vår studie.

Det fanns aspekter i utformandet av studien som var särskilt viktiga för möjligheterna att dra generella slutsatser. Först och främst använde vi oss av ett teoretiskt begrepp som vi menar fångar flera av de aspekter som visat sig viktiga i tidigare forskning på området: organisatorisk identitet.¹⁵⁴ Enkelt uttryckt kan en organisations identitet definieras genom hur följande frågor förstås i organisationen:

- Vilka är vi som organisation?
- Vad är vårt huvudsakliga syfte?
- Vilken är vår kärnverksamhet?

¹⁵² May, T. m.fl. (2013). "Implementing community sport policy". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 5, nr. 3, s. 397–419; Nichols, G. m.fl. (2012). "The relationship between types of sports club and English government policy to grow participation". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 4, nr. 2, s. 187–200.

¹⁵³ Garrett, R. (2004). "The response of voluntary sports clubs to Sport England's Lottery funding". I *Managing Leisure*, vol. 9, nr. 1, s. 13–29; Harris, S. m.fl. (2009). "Great expectations". I *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, vol. 20, nr. 4, s. 405–423; Skille, E. (2009).

¹⁵⁴ Glynn, M. A. (2008). "Beyond constraints". I R. Greenwood m.fl. (Red.), *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*, s. 413–430.

Frågorna besvaras genom en jämförande process i vilken organisationen ser sig som, eller strävar att bli, lik eller olik andra organisationer. Av särskild betydelse för vår studie är att varje organisatorisk identitet åtföljs av en specifik handlingslogik. En organisations tolkningar och handlingar formas alltså av dess organisatoriska identitet. Den tillhörande handlingslogiken strukturerar dock inte bara vad en organisation gör, utan också vad den kan föreställa sig att göra.¹⁵⁵ Utgångspunkten är viktig för denna studie eftersom det är rimligt att anta att en grundläggande förutsättning, för att ett politiskt initiativ över huvud taget ska dyka upp på en förenings radar, är att det faller inom ramen för vad föreningen kan föreställa sig att göra.

I datainsamlingen var vår ambition att fånga hela uppsättningen av föreningstyper i svensk föreningsidrott. Även om enkätmetoden kan vara lämplig för denna ambition uppvisar tidigare studier stora bortfall. Vi valde i stället att genomföra telefonintervjuer med företrädare för föreningar slumpvis valda ur ett av Statistiska centralbyråns register. Från det ursprungliga urvalet om 400 föreningar sorterades 128 bort, eftersom de antingen bara var pappersprodukter eller inte tillhörde något specialidrottsförbund. Det slutgiltiga urvalet omfattade 272 föreningar. Efter ett visst bortfall genomförde vi 218 intervjuer under 2014, vilket gav en svarsfrekvens på drygt 80 procent. Givet denna höga svarsfrekvens är vi relativt säkra på att vi uppnått maximal variation, det vill säga att vi fångade hela uppsättningen föreningstyper.

De tio föreningstyperna

Idrottsskoleföreningen

Den här föreningstypen är förmodligen gemene mans sinnebild av en vanlig idrottsförening. Idrottsskoleföreningens huvudsakliga syfte är att förbereda medlemmarna för deltagande i idrottens tävlingssystem. Kärnverksamheten består av utbildning i tävlingsidrottens konventioner; alltifrån grenspecifika tekniska färdigheter och spelsystem till mer idrottsövergripande ideal såsom fair play. Barn är den primära målgruppen. Ungdomar och vuxna som söker sig till den här typen av föreningar förväntas redan ha utbildning i idrotten i fråga. Idrottsskoleföreningens främsta kännetecken är dess explicita fokus på idrott. Anledningarna till att

¹⁵⁵ Hall, P. A. m.fl. (1996). "Political science and the three new institutionalisms". I *Political Studies*, vol. 44, nr. 5, s. 936–957.

föreningar av den här typen engagerar sig i kringaktiviteter är för att stimulera sammanhållningen mellan medlemmarna och höja kvaliteten på den idrottsliga utbildning man erbjuder. De ägnar sig alltså primärt åt kringaktiviteter som kan generera resurser till kärnverksamheten, som att anordna tävlingar, loppmarknader och danskvällar.

Den glesbygdsbevarande föreningen

Föreningstypens huvudsakliga syfte är att säkra bygdens fortsatta överlevnad och utveckling. Målgruppen för föreningens aktiviteter är bygdens alla invånare, utan hänsyn till ålder eller medlemskap. Föreningens kärnverksamhet skiftar över tid. Beroende på de intressen som finns i bygden organiserar föreningen både traditionell tävlingsidrott (till exempel fotboll) och idrott utan tävlingsmoment (till exempel gym och gruppträning), likväl som icke idrottsliga aktiviteter såsom att driva en pub eller biograf. Det främsta kännetecknet för den här föreningstypen är alltså dess främjande av bygden – inte föreningen. Detta anses underlätta rekryteringen av ideella personer och göra föreningen till en självförsörjande, gräsrotsbaserad drivkraft i bygdens tjänst. Som en förlängning av föreningstypens huvudsakliga uppdrag är dess handlingslogik att säkerställa föreningens fortsatta bidrag till bygden. Därför engagerar sig föreningen i en mängd kringaktiviteter som är tänkta att komma bygden till godo. Det sker ofta i samverkan med andra ideella organisationer. Exempel på sådana aktiviteter är anordnande av midsommarfiranden, marknader i samarbete med den lokala kyrkoförsamlingen eller drift av idrottsanläggningar som alla på orten har tillgång till.

Icke-tävlingsidrottsföreningen

Beteckningen icke-tävlingsidrottsförening kommer av dess främsta kännetecken, att den *inte* sysslar med tävlingsidrott. Föreningstypens huvudsyfte är att bredda utbudet av de aktiviteter som organiseras inom ramen för den svenska idrottsrörelsen. Syftet är att ge deltagarna möjlighet att själva tillskriva sitt deltagande mening, exempelvis motion, social interaktion eller glädje. I linje med den hållningen riktar sig föreningen till människor som inte attraheras av tävlingsidrott. Den här föreningstypen har alltså stort fokus på själva aktiviteterna och deras specifika (annorlunda) karaktär. Kringaktiviteter uppfattas dra energi och uppmärksamhet från detta fokus, därför undviker man dem.

Föreningen för social utveckling

Den här föreningstypens huvudmål är att fostra demokratiska och socialt integrerade samhällsmedborgare. Följaktligen är karaktären på den idrottsaktivitet som organiseras av underordnad betydelse. Vad som är viktigt är däremot att kärnverksamheten består av en formell och organiserad föreningsmiljö, där barn och ungdomar kan hållas borta från dåligheter. De ska i stället fostras enligt önskvärda ideal genom att delta i en vuxenledd och förmodat meningsfull fritidsaktivitet. Föreningstypens särskiljande drag är alltså dess känsla av ansvar för medborgerlig fostran, något som föreningen uppfattar sig dela med organisationer såsom Scouterna eller fritidsgårdar. Föreningen för social utveckling anordnar därför kringverksamheter, till exempel samarbeten med Migrationsverket för att ge asylsökande möjlighet att idrotta, eller aktiviteter som särskilt riktar sig mot flickor med självskadebeteende. Det är en föreningstyp som handlar utifrån en logik av ansvarstagande i relation till bredare samhälleliga mål.

Idrott hela livet-föreningen

För föreningar av den här typen är huvudsyftet att erbjuda idrottsaktiviteter för deltagare i alla åldrar. Det sker inom ramen för en och samma förening. För att matcha det varierande intresse som antas finnas hos olika åldersgrupper organiserar föreningen ett smörgåsbord av idrottsaktiviteter. Idrott hela livet-föreningen erbjuder både traditionell tävlingsidrott för barn och ungdomar och motionsidrott utanför idrottens institutionaliserade tävlingsssystem för vuxna. I linje med detta är dess identitetsmarkör den inkluderande karaktären. Föreningstypens handlingslogik är att möta vad som förstås som en ökande heterogenitet i den typ av idrott människor i olika åldrar efterfrågar. Man ordnar därför kringverksamheter som syftar till att bredda föreningens utbud, till exempel projekt som utvecklar aktiviteter för vuxna nybörjare.

Kompisgängsföreningen

Den här föreningstypen har som syfte att ge en grupp vuxna vänner möjlighet att umgås medan de utövar ett gemensamt intresse. Föreningen består av ett enda lag och är mer eller mindre stängd för nya medlemmar efter att den bildats. Medlemmarna har antingen inte tagit en plats i de seniorlag de tidigare spelat i, eller så tycker de att mer konventionell föreningsidrott tar för mycket tid. Föreningstypens kärnverksamhet består följaktligen enbart av att spela matcher. Tillgång till tävlingsystem och kommunala idrottsanläggningar är den främsta

anledningen till att föreningen över huvud taget finns till. Kompisgångsföreningens fokus på att spela matcher tillsammans med vänner blir synligt i att föreningens handlingslogik är att **undvika** all typ av kringverksamhet. Utsikten att slippa sälja lotter, arrangera loppmarknader, byta däck eller dylikt var i själva verket en av huvudanledningarna till att föreningen en gång bildades.

Föreningen för självförverkligande

I stället för att organisera kollektiva verksamheter för att uppnå gemensamma mål har den här föreningen som syfte att erbjuda individer en möjlighet till självförverkligande. Kärnverksamheten består av ledarledd, högintensiv träning som riktar sig mot den växande grupp vuxna elitmotionärer som vill utmana sig själva genom deltagande i tävlingar i stil med Iron Man. Föreningstypens identitetsmarkör är dess underförstådda exkluderande karaktär i termer av deltagarnas ålder och ambitionsnivå; individer som siktar på att genomföra ett femkilometerslopp i sakta mak göra sig icke besvär. På ett generellt plan är föreningstypens handlingslogik att öka medlemmarnas individuella kapacitet inför tävlingar och att ge dem tillträde till tävlingar, eftersom föreningsmedlemskap ofta är en förutsättning för att få delta. Den vuxna medlemskaderns medelklasstillhörighet gör att föreningen saknar ekonomiska motiv för att ägna sig åt kringverksamheter. Likväl organiserar och bidrar föreningen med ideella krafter till den typ av tävlingar medlemmarna deltar i. De främsta anledningarna till det är att säkra utbudet av sådana evenemang och skapa nätverk med deras organisatörer.

Elitidrottsföreningen

Den här typen existerar framför allt för att vinna tävlingar. I likhet med idrottsskoleföreningen utgörs kärnverksamheten av förberedelse för och deltagande i det institutionaliserade tävlingssystemet. Elitidrottsföreningen har dock ett mer utpräglat fokus på prestationsförbättring, något som dessutom prioriteras framför andra värden, exempelvis allas rätt att delta. Elitidrottsföreningens målgrupp är barn och ungdomar med högt ställda ambitioner – att bli bäst. Vuxna är visserligen också välkomna till föreningens aktiviteter, förutsatt att de kan matcha de prestationskrav som finns uppställda. Föreningstypens särskiljande drag är således dess fokus på elitidrott och företagslika, byråkratiserade och professionaliserade organisationsstruktur. Handlingslogiken är att utöka gruppen utövare från vilken talangfulla ungdomar och vuxna kan väljas ut för vidare utveckling, samt att effektivisera produktionen av elitidrottare. Detta är tydligt i exempelvis föreningens långtgående rekryteringsansträngningar och i de aktiviteter den ägnar sig åt för att

minimera sitt beroende av frivilliga krafter, till förmån för en mer professionell verksamhet.

Skolidrottsföreningen

Skolidrottsföreningen engagerar sig över huvud taget inte i någon form av kringaktiviteter. Kärnverksamheten består enbart av deltagande i olika former av skolmästerskap. Mellan mästerskapen är föreningen mer eller mindre vilande. Den arrangerar inga träningar eller andra typer av aktiviteter. Det enda syftet med föreningens existens är att möjliggöra för skolans elever att delta i dylika mästerskap. Ett sådant deltagande är, om det är framgångsrikt rent idrottsligt, i förlängningen tänkt att kunna stärka den specifika skolans varumärke, rykte och allmänna attraktionskraft i relation till presumtiva elever, deras föräldrar och andra externa intressenter. Utmärkande för skolidrottsföreningen är alltså dess sporadiska aktivitetsmönster och det faktum att den framstår som ett bihang till en skola.

Handikappidrottsföreningen

Handikappidrottsföreningens syfte är att säkra en underrepresenterad grups tillträde till föreningsidrotten. Föreningens kärnverksamhet är att anordna aktiviteter särskilt utformade för målgruppen. Aktiviteternas karaktär är däremot underordnad det övergripande syftet och utmärkande karaktärsdraget – att se till funktionsnedsattas rättigheter och behov. Den handlingslogik som styr föreningstypens verksamhet är att upprätthålla ett institutionaliserat tävlingssystem för utövare med funktionsnedsättningar. Detta syns tydligt i föreningstypens engagemang **i kringaktiviteter, som syftar till att 'hålla systemet igång' genom att till exempel** turas om i att arrangera tävlingar och andra evenemang.

Föreningar har olika potential att främja jämlikhet

Kärnan i begreppet organisatorisk identitet är den uppfattning som råder i organisationen om varför den finns till och vad kärnverksamheten består av. Genom att undersöka organisationens aktiviteter och med vilka motiv de genomförs synliggör man ytterligare en central aspekt, nämligen vilken handlingslogik som råder i organisationen. Det är avgörande för att förstå hur organisationer agerar vid förändringar i omgivningen.

Utifrån denna förståelse av hur organisationer agerar är det vår ambition att här lämna ett bidrag till diskussionen om föreningsidrottens potential att främja

jämlikhet. Ett första kort och väldigt enkelt svar är att den är stor. Beskrivningen av föreningstyperna visar att den svenska idrottsrörelsen är en heterogen grupp organisationer, som tillsammans kan erbjuda ett varierat och mångfacetterat utbud. På aggregerad nivå har den goda möjligheter att möta en varierad efterfrågan, just för att gruppen är heterogen. Det har tidigare forskning lyft som den kanske viktigaste framgångsfaktorn i realiseringen av såväl statens som idrottsrörelsens långvariga ambition att idrott ska vara till för alla.¹⁵⁶ Tankemodellen är att ju fler alternativ som erbjuds, desto större är chansen att något av dem matchar just mina önskemål och, kanske än viktigare i ett jämlikhetsresonemang, mina förutsättningar.

Våra resultat visar också att det finns vissa föreningstyper som mer eller mindre medvetet, och mer eller mindre tydligt, riktar sina aktiviteter mot underrepresenterade grupper; det vill säga de som av olika anledningar haft svårare att få tillgång till idrott. Det gäller framför allt icke tävlingsidrottsföreningen, föreningen för social integration och handikappidrottsföreningen, som på olika sätt har som **mål att erbjuda alternativ till "vanlig" tävlingsidrott. Men det gäller också i viss mån** den glesbygdsbevarande föreningen och idrott hela livet-föreningen, vilka har en väldigt inkluderande syn på sina målgrupper, eller snarare på själva målgruppsbegreppet i sig. Tydligast blir det i den glesbygdsbevarande föreningens fall. Där är det behovet hos individerna i det lokala upptagningsområdet som avgör vilka aktiviteter föreningen ska erbjuda – inte det omvända.

Vårt tillvägagångssätt och studiens höga svarsfrekvens, drygt 80 procent, gör att vi kan ge relativt säkra indikationer på hur den totala populationen föreningar fördelar sig över de olika föreningstyperna. Ur det perspektivet är det intressant att notera att även om fem av föreningstyperna kan sägas ha större potential att bidra till en jämlik idrott, representerar dessa tillsammans endast en dryg tredjedel av föreningarna i studien. Omvänt innebär det att två tredjedelar är föreningar som inte har ett uttalat fokus på att skapa aktiviteter för underrepresenterade grupper. De kan i stället i värsta fall bidra till ojämlik idrott. Tydligast är detta i kompisgängsföreningen, föreningen för självförverkligande och elitidrottsföreningen, där delta-gande bygger på exkluderande kriterier såsom vänskapsrelationer mellan grundarna. Tillsammans med skolidrottsföreningen utgör kompisgängsföreningen och föreningen för självförverkligande dessutom en grupp som inte tillmäter själva

¹⁵⁶ Fahlén, J. (2017). "The corporal dimension of sports-based interventions". I *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 52, nr. 4, s. 497–517; Sjöblom, P. m.fl. (2010). "The survival of the fittest". I *Sport in Society*, vol 13, nr. 4, s. 704–717.

föreningsformen särskilt stort värde, förutom för att få tillgång till de formella tävlingsystemen. **Detta bidrar troligen till att dessa ”ofrivilliga frivilliga föreningar”** inte har särskilt stor potential som utförare av politiskt formulerade initiativ, då sannolikheten är låg att några sådana initiativ ens finner vägen till deras agenda.

Desto troligare är att den typen av initiativ väcker intresse bland idrottsskoleföreningarna, den föreningstyp som samlar den största andelen föreningar i studien. Den här föreningstypen är emellertid vad som kan kallas vi-för-oss-organisationer, vilket innebär att den befintliga medlemskader är det sociala kollektivt föreningens verksamhet i första hand vill gynna. Det ska inte tolkas som att föreningstypens aktiviteter inte genererar externa effekter, utan som en indikation på att huruvida föreningar av den här typen har förmåga att bidra till jämlikhet till viss del beror på medlemskaderns karaktäristika. Därtill ska dock läggas att idrottsskoleföreningen i större utsträckning än övriga ägnar sig åt kringverksamheter för att finansiera sin kärnverksamhet. Den kan därför mycket väl betrakta ett deltagande i ett politiskt formulerat initiativ som en potentiell inkomstkälla. Exempelvis återfinns i vårt material en mängd föreningar av den här typen som genomfört eller genomför projekt inom ramen för Idrottslyftet. I den utsträckning det anses gynna föreningens kärnverksamhet kan alltså föreningar av den här typen vara mycket benägna att agera utförare av politiskt formulerade initiativ.

Mot detta måste vi dock framhålla en än mer avgörande faktor: idrottsföreningar är distinkt platsbundna fenomen. Detta förefaller naturligtvis självklart för gemene man, men är inget som tidigare forskning fäst någon uppmärksamhet vid – och är därför en av studiens viktiga poänger. Det hjälper så att säga inte att idrottsrörelsen på aggregerad nivå kan uppvisa en stor variation av aktiviteter, då dessa är ohjälpligt lokalt förankrade. Det vill säga, mina förutsättningar och behov är knutna till mig som individ och i förlängningen till var jag bor. Även om det finns många handikappidrottsföreningar i den svenska föreningsidrotten spelar det alltså ingen roll, om inte åtminstone en är lokaliserad i närheten av den individ som vill matcha sina förutsättningar och behov. Möjligheterna till jämlika förutsättningar är på detta sätt även de lokalt betingade. Vissa individer har bättre möjligheter att hitta ett alternativ som matchar de egna förutsättningarna och behoven, eftersom de råkar bo på en plats på vilken det finns en förening med rätt utbud. Andra har sämre möjligheter, vilket redan i sig kännetecknar en ojämlig föreningsidrott. Likafullt är det givetvis möjligt för individer att sluta sig samman i en ny förening och därmed

skapa det utbud som efterfrågas. Sådana processer kan idrottens egna stödorganisationer främja med olika verktyg. Mot bakgrund av att man ofta tillskriver föreningslivet ett värde för att det byggs nerifrån och upp – fritt och frivilligt – bör man dock ställa sig frågan om det är önskvärt att försöka skapa föreningar från toppen.

Statens styrning mot föreningsidrottens autonomi

Sammantaget indikerar ovanstående analys att idrottsföreningars organisatoriska identiteter, på både aggregerad och individuell nivå, paradoxalt nog kan bidra till både jämlikt och ojämlikt idrottsdeltagande. Analysen visar också att statens förväntningar på idrottsföreningars vilja och förmåga att agera utförare av politiskt formulerade initiativ, till exempel sådana som riktar in sig på (o)jämlighet, sannolikt bör tonas ned eller i varje fall beakta att alla föreningar inte har samma vilja och förmåga.

Studien ger dock inte bara svar på frågan om vad som kan sägas vara rimliga förväntningar på föreningsidrotten. Den genererar också frågor om vad som är *giltiga* förväntningar, givet statens rådande relation till idrotten. Om staten är uppriktig i sitt mål att främja en självständig idrottsrörelse,¹⁵⁷ bör man möjligen undvika att trampa idrotten på tårna genom att formulera initiativ som ur idrottens perspektiv är knutna till betydande resurser, och vars inneboende mål och medel i alltför stor utsträckning skiljer sig från idrottens egna. Med utgångspunkt i den befintliga kunskapen inom området kan nämligen två negativa konsekvenser följa av en sådan politik ur statens perspektiv. För det första, i den mån sådana initiativ inte leder till någon förändring innebär det en ineffektiv användning av offentliga medel. För det andra, i den mån initiativen de facto leder till förändring innebär det en ökad statlig styrning på bekostnad av idrottens autonomi.

(För en översikt av de tio föreningstyperna i studien, se nästa sida)

¹⁵⁷ Prop. 2008/09:126. *Statens stöd till idrotten*.

6. FÖR VILKA FÖRENINGAR ÄR JÄMLIKHET VIKTIGT?

Föreningstyp	Syfte & mål	Målgrupp	Kärnverksamhet	Identitetsmarkör	Handlingslogik	Policymål
Den glesbygdsbevarande föreningen (23 st)	Säkra bygdens fortlevnad och utveckling	Bygdens invånare	En variation av idrottsliga och icke idrottsliga aktiviteter	Lokalt fokuserad, självförsörjande och starkt ideell	Säkerställa föreningens fortsatta bidrag till bygden	Regional utveckling
Icke-tävlingsidrottsföreningen (17 st)	Vidga utbudet av föreningsidrott	Individer som inte lockas av tävlingsidrott	Idrottsaktiviteter utan tävlingsmoment	Unik	Främja icke idrottsliga aktiviteter specificitet och kvalitet	Diversifiering av föreningsidrottsutbudet
Föreningen för social integration (14 st)	Producera demokratiska och socialt integrerade medborgare	Barn och ungdomar i allmänhet	Vuxenledda, formella föreningsaktiviteter (typ av idrott är underordnad)	Tar ansvar för samhälleliga mål	Bidra till samhällelig utveckling	Demokratisk skolning, brottsförebyggande arbete, social integration
Idrott hela livet-föreningen (12 st)	Erbjuda idrott åt alla	Individer i alla åldrar	Förberedelse för och deltagande i tävlings- och motionsidrott	Inkluderande i termer av ålder och ambitionsnivå	Möta heterogenitet i efterfrågan genom breddat utbud	Ökat deltagande i under-representerade grupper
Elitidrottsföreningen (6 st)	Prestera väl i tävlingar	Unga med höga ambitioner Vuxna som lever upp till kraven	Färdighetsträning	Byråkratiserade och professionaliserade strukturer	Utöka talangbasen och främja en professionell organisation	Den egna föreningens och landets konkurrenskraft
Handikapp(idrotts)föreningen (2 st)	Säkra tillgången till idrott som en samhällsinstitution	Funktionshinderade i alla åldrar	Idrottsaktiviteter med och utan tävlingsinslag	Tillhandahåller meningsfulla aktiviteter till marginaliserade grupper	Upprätthålla institutionaliserat idrottsystem för funktionsnedsatta	Funktionsnedsattas samhällsinkludering
Idrottsskoleföreningen (123 st)	Utbilda medlemmar i idrotten	Unga i allmänhet Vuxna med tidigare erfarenhet av idrotten	Förberedelse för och deltagande i tävlingsidrott	Tillhandahåller idrott i den ideella organisationsformen	Främja sammanhållning och kvaliteten i den idrotts specifika utbildningen	Alla – men med instrumentellt förhållningssätt
Kompisföreningen (9 st)	Erbjuda möjlighet för vuxna vänner att spendera tid tillsammans	Befintliga medlemmars sociala nätverk	Deltagande i tävlingsidrott på lägre nivåer	Löst organiserat nätverk av vänner med ett gemensamt intresse	Minimera aktiviteter utanför själva tävlandet	Inga – "ofrivilliga" frivilliga föreningar
Föreningen för självförverkligande (7 st)	Erbjuda arena för självförverkligande	Vuxna som vill utmana sig själva	Ledarledda, högintensiva träningar	Exkluderande i termer av ålder och ambitionsnivå	Öka medlemmars individuella resurser och säkra tillgängligheten till tävlingar	
Skolidrottsföreningen (5 st)	Förbättra skolans image och attraktionskraft	Elever på den aktuella skolan	Deltagande i skolmästerskap	Intermittent aktivitetsmönster, "bihang" till skolan	Främja skolans synlighet	

Referenser

Adams, A. (2011). "Between modernization and mutual aid: The changing perceptions of voluntary sports clubs in England". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 3, nr. 1, s. 23–43.

Aggestål, A. & Fahlén, J. (2015). "Managing sport for public health: Approaching contemporary problems with traditional solutions". I *Social Inclusion*, vol. 3, nr. 3, s. 108–117.

Fahlén, J. (2017). "The corporal dimension of sports-based interventions: Understanding the role of embedded expectations and embodied knowledge in sport policy implementation". I *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 52, nr. 4, s. 497–517.

Fahlén, J. & Karp, S. (2010). "Access denied: The new 'sports for all'-programme in Sweden and the reinforcement of the 'sports performance'-logic". I *Sport & EU Review*, vol. 2, nr. 1, s. 3–22.

Fahlén, J. & Stenling, C. (2016). "Sport policy in Sweden". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 8, nr. 3, s. 515–531.

Fahlén, J., Eliasson, I. & Wickman, K. (2015). "Resisting self-regulation: An analysis of sport policy programme making and implementation in Sweden". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 7, nr. 3, s. 391–406.

Garrett, R. (2004). "The response of voluntary sports clubs to Sport England's Lottery funding: Cases of compliance, change and resistance". I *Managing Leisure*, vol. 9, nr. 1, s. 13–29.

Glynn, M. A. (2008). "Beyond constraints: How institutions enable identities". I R. Greenwood, C. Oliver & K. Sahlin (Red.), *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*. London: SAGE.

Hall, P. A. & Taylor, R. C. (1996). "Political science and the three new institutionalisms". I *Political Studies*, vol. 44, nr. 5, s. 936–957.

Harris, S., Mori, K. & Collins, M. (2009). "Great expectations: Voluntary sports clubs and their role in delivering national policy for English sport". I *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, vol. 20, nr. 4, s. 405–423.

May, T., Harris, S. & Collins, M. (2013). "Implementing community sport policy: Understanding the variety of voluntary club types and their attitudes to policy". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 5, nr. 3, s. 397–419.

Nichols, G., Padmore, J., Taylor, P. & Barrett, D. (2012). "The relationship between types of sports club and English government policy to grow participation". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 4, nr. 2, s. 187–200.

O’Gorman, J. (2011). "Where is the implementation in sport policy and programme analysis? The English Football Association's Charter Standard as an illustration". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 3, nr. 1, s. 85–108.

Prop. 2008/09:126. *Statens stöd till idrotten*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Sam, M. P. (2009). "The public management of sport: Wicked problems, challenges and dilemmas". I *Public Management Review*, vol. 11, nr. 4, s. 499–514.

Sam, M. P. & Jackson, S. J. (2004). "Sport policy development in New Zealand: Paradoxes of an integrative paradigm". I *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 39, nr. 2, s. 205–222.

Sjöblom, P. & Fahlén, J. (2010). "The survival of the fittest: Intensification, totalization and homogenization in Swedish competitive sport". I *Sport in Society*, vol 13, nr. 4, s. 704–717.

Skille, E. Å. (2009). "State sport policy and voluntary sport clubs: The case of the Norwegian sports city program as social policy". I *European Sport Management Quarterly*, vol. 9, nr. 1, s. 63–79.

Stenling, C. (2013). "The introduction of drive-in sport in community sport organizations as an example of organizational non-change". I *Journal of Sport Management*, vol. 27, nr. 6, s. 497–509.

Stenling, C. (2014). "The emergence of a new logic? The theorizing of a new practice in the highly institutionalized context of Swedish voluntary sport". I *Sport Management Review*, vol. 17, nr. 4, s. 507–519.

Stenling, C. (2015). *The drive for change: Putting the means and ends of sport at stake in the organizing of Swedish voluntary sport*. Doktorsavhandling. Umeå: Umeå universitet.

Stenling, C. & Fahlén, J. (2016). "Same same but different? Exploring the organizational identities of Swedish voluntary sports: Possible implications of sports clubs' self-identification for their role as implementers of policy objectives". I *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 51, nr. 7, s. 867–883.

Thing, L. F. & Ottesen, L. (2010). "The autonomy of sports: Negotiating boundaries between sports governance and government policy in the Danish welfare state". I *International Journal of Sport Policy*, vol. 2, nr. 2, s. 223–235.

Wickman, K. (2011). "The governance of sport, gender and (dis)ability". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 3, nr. 3, s. 385–399.

Österlind, M. & Fahlén, J. (2015). "Reconsidering the epistemology of the Swedish sports model through the lens of governmentality: Notes on the state–civil society relationship, government, power and social change". I *Idrott, historia & samhälle: Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift 2015*, s. 148–170.

7. Nyanländas etablering i idrottsrörelsen

Jonas Arnoldsson, Lillemor Lindell, Peter Mattsson & Jenny Svender, Riksidrottsförbundet

Flyktingkrisen 2015 innebar stora utmaningar för idrottsrörelsen. I det här kapitlet redogörs för svensk idrotts arbete med att möta och aktivera nyanlända och asylsökande. Hur gick satsningen till – och fick den avsedd effekt?

Allas rätt att vara med. Det är en av fyra hörnstenar i den värdegrund som beskrivs i Riksidrottsförbundets stadgar. Här tydliggörs att alla som vill, oavsett nationalitet, etniskt ursprung, religion, ålder, kön eller sexuell läggning samt fysiska och psykiska förutsättningar, får vara med i föreningsdriven idrottsverksamhet.

Jämlikhet är också en av ledstjärnorna i svensk idrottspolitik. Statsbidraget ska enligt regeringens förordning om statsbidrag till idrottsverksamhet stödja ”**verksamhet som [...] gör det möjligt för alla människor att utöva idrott och motion [---] [och som] främjar integration**”.¹⁵⁸

Jämlikhet är samtidigt ett mångfacetterat begrepp och ett ideal som kan vara svårt att leva upp till. I Centrum för idrottsforskningens uppföljning av statens stöd till idrotten 2016 konstateras att:

”[...] människors tillgång och förutsättningar till idrott och fysisk aktivitet alltjämt [är] ojämnt fördelade i samhället. Som exempel ökar andelen föreningsidrottare i takt med utbildningsgrad, hushållsekonomi och position på arbetsmarknaden. Dessutom visar statistiken att flickor med invandrarbakgrund är förhållandevis svagt representerade.”¹⁵⁹

Det här kapitlet kommer primärt att fokusera på jämlikhetsaspekter utifrån etnicitet och utländsk bakgrund. Syftet är att beskriva två processer som knyter an

¹⁵⁸ Förordning (1999:1177) om statsbidrag till idrottsverksamhet.

¹⁵⁹ Centrum för idrottsforskning (2017). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2016*, s. 12.

till jämlikhet inom idrotten, vilka båda formellt såg dagens ljus i maj 2015. För det första antog RF-stämman i Helsingborg ett antal mål för idrottsrörelsen med slutdatum 2025. Kring målen formulerades så småningom **Strategi 2025** och de så kallade utvecklingsresor som idrottsrörelsen nu arbetar med för att nå målen. För det andra tog riksdagen i maj 2015 beslut om att fördela särskilda medel till idrottsrörelsen för arbete med nyanländas etablering.

I denna text beskrivs först inkluderingsresan i korthet – vart vill idrottsrörelsen och vad avses egentligen med begreppet **inkludering**? Därefter beskriver vi den särskilda satsningen på idrott för nyanlända och asylsökande: Hur har idrottsrörelsen fördelat, styrt och använt de tilldelade medlen? Hur har idrottsrörelsen följt upp satsningen, vilka resultat har uppnåtts så här långt och vilka utmaningar kvarstår? Slutligen diskuterar vi för- och nackdelar med de styrningsprinciper som applicerats i satsningen och hur denna knyter an till den kontext Riksidrottsförbundet verkar i.

Resan mot en inkluderande idrottsrörelse

Riksidrottsförbundets stämma 2015 beslutade att idrottsrörelsen skulle initiera ett strategiskt arbete med sikte på år 2025.¹⁶⁰ Fyra fokusområden identifierades:

- Livslångt idrottande.
- Idrottens värdegrund är vår styrka.
- Idrott i förening.
- Idrotten gör Sverige starkare.

Vid påföljande stämma, 2017, antogs en strategisk plan för detta arbete för de närmaste fyra åren (2018–2021).¹⁶¹ Planen innehåller fem så kallade utvecklingsresor. I en av dessa, **Inkluderande idrott för alla**, finns en uttalad ambition att alla ska känna sig välkomna. Där nämns också de sju diskrimineringsgrunderna, och att idrotten behöver sänka olika trösklar (till exempel kostnader och tillgång till

¹⁶⁰ Riksidrottsförbundet (2015). *RS förslag: Strategi för svensk idrotts framtid*.

¹⁶¹ Riksidrottsförbundet (2017). *RS förslag: Strategisk plan 2018–2021*.

anläggningar) för att fler ska kunna vara med. Målet med denna utvecklingsresa är att medlemmarna i idrottsrörelsen ska spegla befolkningen i Sverige 2025.¹⁶²

Den strategiska planen pekar på en riktningförändring, från att idrotten tidigare gjort försök att närma sig de som hittills inte inkluderats, till att ställa sig frågan varför dessa grupper väljer att inte delta. Kanske verksamheten bör förändras för att passa fler människor, eller grupper av människor? Förhållnings- och angreppssättet är relevant också när det gäller personer och grupper med utländsk bakgrund. **De kommande fyra åren ska Riksidrottsförbundet bland annat ”leda och stödja arbetet med att inkludera nyanlända i föreningar”. Parallellt ska SISU Idrottsutbildarna ”bilda och utbilda förbund och föreningar i arbete med inkludering av nyanlända”.**¹⁶³

Att bli bättre på att nå underrepresenterade grupper var dock ingen ny ambition hos idrottsrörelsen. Mellan 2013 och 2015 genomfördes ett Idrottslyftsfinansierat **projekt i två distriktsidrottsförbund (hädanefter ”distrikt”), Småland och Västerbotten, i syfte att ”pröva metoder och ta tillvara erfarenheter; för att bättre rusta idrotten att vara en resurs i integrationsarbetets tidiga fas”.**¹⁶⁴ Projektet var i linje med den statliga satsningen ***Idrottslyftets ambitioner att ”öppna dörrarna för fler”.*** **Tio mindre kommuner omfattades av verksamheten, som gick ut på att ”skapa en arbetsmodell för idrottsföreningar att jobba med tidig integrering och därmed etnisk mångfald inom idrotten”,**¹⁶⁵ och som huvudsakligen riktades till ensamkommande barn.

Mot denna bakgrund tydliggörs att både inkluderingsresan och den särskilda satsningen på idrott för nyanlända och asylsökande initierades oberoende av varandra, men knöts samman i den strategiska planen.

¹⁶² Ibid., s. 12.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Fagerström, M. m.fl. (2015). *Slutrapport: Projekt Etnisk mångfald inom idrotten*, s. 3. Intern RF-rapport.

¹⁶⁵ Ibid., s. 5.

Satsningen på idrott för nyanlända och asylsökande

Bakgrund

Med utgångspunkt i Idrottslyftsprojektet i Småland och Västerbotten 2013–2015 argumenterade Riksidrottsförbundet för att idrottsrörelsen med fördel kunde utöka arbetet med målgruppen nyanlända. I Vårändringsbudgeten 2015 föreslog så regeringen att anslaget till idrottsrörelsen skulle höjas med 32 miljoner kronor 2015 och med ytterligare 64 miljoner per år 2016–2018, med följande motivering:

”Det är av vikt att nyanlända flickor och pojkar, kvinnor och män som fått uppehållstillstånd i Sverige ges goda förutsättningar att bli delaktiga i det svenska samhället och ett engagemang i idrottsverksamhet kan underlätta detta. Regeringen bedömer att ytterligare medel behöver tillföras för att idrottsrörelsen ska klara av att möta dessa behov. Satsningen ger idrottsrörelsen förutsättningar att utveckla sin verksamhet samt rekrytera nya aktiva och ledare. Därtill ges idrottsrörelsen, genom distriktsidrottsförbund och idrottsföreningar, möjlighet att erbjuda aktiviteter och grundläggande introduktion till föreningslivet för nyanlända som fått uppehållstillstånd i Sverige. Regeringen bedömer att insatserna behöver påbörjas snarast och i hela landet.”¹⁶⁶

Under 2014 och 2015 ökade antalet asylsökande i Sverige kraftigt jämfört med åren innan, och i en extra ändringsbudget för 2015 ökade regeringen anslaget till idrottsrörelsen med ytterligare 20 miljoner kronor.¹⁶⁷ Värt att notera är att målgruppen för insatserna nu kom att omfatta även asylsökande. Även 2016 tillfördes 20 extra miljoner. Totalt under 2015–2018 tilldelades alltså Riksidrottsförbundet 264 miljoner kronor för arbetet med den satsning som kommit att kallas *Idrott för nyanlända och asylsökande*.

Styrning och fördelning av medel

Riksidrottsstyrelsen konstaterade initialt att satsningens syfte låg väl i linje med idrottens egna mål, och har löpande tagit ställning i frågor om fördelning och styrning. Utvärderingen av projektet *Etnisk mångfald inom idrotten* blev något av en förstudie till satsningen. I projektet genomförde ett antal idrottsföreningar över

¹⁶⁶ Prop. 2014/15:99. *Vårändringsbudget för 2015*, s. 123–124.

¹⁶⁷ Prop. 2015/16:47. *Extra ändringsbudget för 2015*, s. 17.

300 träningar eller prova på-aktiviteter för nyanlända och asylsökande. En betydande andel av deltagarna tog sedan klivet in i idrottsföreningarnas ordinarie verksamhet. *Etnisk mångfald inom idrotten* innehöll även en omfattande utbildningsverksamhet, bland annat i syfte att förmå deltagande föreningar att ta ett helhetsgrepp om mångfaldsfrågan. Det senare bedömdes inte ha lyckats fullt ut och i projektets slutrapport rekommenderas ett ökat fokus på föreningsutvecklingsarbete.¹⁶⁸ Rapportförfattarna påtalar vidare vikten av god samverkan mellan distrikten och kommunerna för att nå framgång i arbetet med målgruppen. Samtidigt kan startsträckan för samverkan vara lång, eftersom den behöver ske med andra kommunala förvaltningar än de distrikten vanligen har kontakter med.¹⁶⁹

Riksidrottsstyrelsen beslutade att fördela merparten av medlen för 2015 till Riksidrottsförbundets (vid tidpunkten) 21 distrikt. Styrelsen bedömde att distrikten med sin verksamhet och etablerade kontakter i landets alla kommuner, tillika **idrottsföreningar från samtliga specialidrottsförbund, är ”den resurs som har den bästa lokala kännedomen om idrottsrörelsens utmaningar och möjligheter i kommunerna”**.¹⁷⁰ I distrikten anställdes projektledare, så kallade koordinatörer. Den rollen har sedan dess fungerat som navet i distriktens arbete. Koordinatorerna har en samordnande funktion och utgör själva länken mellan idrottsföreningarna och kommunala och andra aktörer. I Riksidrottsstyrelsens principer för hur medlen ska användas **står därutöver bland annat att ”idrottsverksamheten ska genomföras av idrottsföreningar i närområdet”, att ”verksamheten ska planeras och genomföras tillsammans med målgruppen och med föreningar” samt att ambitionen ska vara att hitta långsiktigt hållbara arbetssätt**. Idrottsföreningar kommer att behöva ekonomiskt stöd för både verksamhets- och föreningsutvecklingsarbete, menade Riksidrottsstyrelsen.

Även 2016–2018 kom merparten av medlen att fördelas till distrikten. Av de totalt 264 miljonerna som regeringen tilldelade Riksidrottsförbundet 2015–2018 fördelades sammanlagt 221 miljoner (84 procent) till distrikten. Alla distrikt har tilldelats medel för att anställa koordinatörer. Resterande medel har fördelats dels utifrån nyckeltal avseende målgruppens geografiska spridning, antal kommuner

¹⁶⁸ Fagerström, M. m.fl. (2015).

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Riksidrottsförbundet (2015). Styrelseprotokoll 2015-05-28. Bilaga till utlåtande 210, s. 3.

och idrottsföreningar i distriktet, dels utifrån bedömningar av distriktets prestationer respektive planer för fortsatt arbete.

Under satsningen har medel också avsatts för specialidrottsförbundets arbete. År 2015 fördelades två miljoner kronor till fyra olika specialidrottsförbunds pågående och planerade projekt.¹⁷¹ Därefter har 25 specialidrottsförbund fått totalt drygt 18 miljoner för olika satsningar och projekt. Ansökningarna har bedömts kvalitativt utifrån ett antal bedömningsgrunder, däribland förbundets tidigare arbete med integrationsfrågor och ansökningarnas koppling till satsningen.

Den fortsatta framställningen kommer fokusera på Riksidrottsförbundets och distriktets arbete, inte specialidrottsförbundets. I den mån idrottsföreningars arbete kommer att beröras gäller det föreningar som mottagit ekonomisk stöttning inom ramen för satsningen. Överlag är det viktigt att poängtera att de insatser som beskrivs i denna text inte kan likställas med idrottsrörelsens sammanlagda arbete med nyanlända och asylsökande de senaste åren. Långt ifrån alla idrottsföreningar som på olika sätt välkomnat och engagerat sig för nyanlända och asylsökande har gjort så med särskilt ekonomiskt stöd från Riksidrottsförbundet.

Verksamhet

Riksidrottsförbundets roll

De medel som Riksidrottsförbundet centralt har använt till satsningen på *Idrott för nyanlända och asylsökande* har bland annat lagts på personella resurser för projektledning, kommunikation och uppföljning, finansiering av externa uppföljnings- och forskningsinsatser samt olika kunskapshöjande och erfarenhets-spridande insatser.¹⁷² Pengar har också gått till en utställning på Riksidrottsmuseet och till framtagandet av en utbildningswebb om inkluderande idrott.¹⁷³ Projektledningen har dessutom på central nivå samverkat med flera olika organisationer inom offentlig och ideell sektor.

Riksidrottsförbundet beslutar om mål för distriktets verksamhet och pekar ut riktningen. Sedan bestämmer distriktet själva hur verksamheten ska formas utifrån de lokala förutsättningarna. Distriktets koordinatörer har tillsammans med

¹⁷¹ Dessa var Basketbollförbundet, Fotbollförbundet, Handbollsförbundet och Innebandyförbundet.

¹⁷² Bland annat har två större öppna temakonferenser, fem interna utbytesträffar och tre interna webinarier anordnats. Dessutom har sju filmer producerats i syfte att sprida erfarenheter och goda exempel från arbetet med satsningen.

¹⁷³ Se www.inkluderandeidrott.se.

ledningarna fått stort utrymme att forma satsningen i sina respektive distrikt, men den centrala projektledningen har funnits till hands som bollplank och för stöttning. Då distrikten på många områden mött liknande utmaningar och dilemman har det nationella kansliet samlat koordinatorena till fortlöpande fysiska träffar och videomöten för att adressera sådana frågor och främja erfarenhetsutbyten distrikten emellan. Kompetensutveckling har varit ett annat viktigt inslag vid dessa träffar. Därför har externa aktörer såsom BRIS, Mångkulturellt centrum, Rädda barnen och Röda korset också medverkat och bidragit med kunskap.

Idrottsaktiviteter

När distrikten första gången tillfördes medel hösten 2015 genomfördes en inventering av redan pågående arbete i lokala idrottsföreningar, vilket inkluderade en undersökning av intresset för ett utökat arbete på föreningsnivå. Redan då stod det klart att idrottsföreningar gör omfattande insatser för att bidra till nyanländas etablering i samhället. Sedan 2016 har samtliga distrikt kunnat bidra ytterligare till dessa insatser, genom att fördela medel till idrottsföreningar för olika satsningar **och projekt (hädanefter ”IF-projekt”)** som skapar förutsättningar för målgruppen att engagera sig i föreningsverksamheten. Av de totalt 221 miljoner kronor som Riksidrottsförbundet fördelat till distrikten under 2015–2018 har 82 miljoner (cirka 37 procent) fördelats vidare till föreningsidrotten i rena projektbidrag.

År 2015 och 2016 handlade många IF-projekt om att mobilisera insatser för att snabbt skapa tillfälliga och kortsiktiga verksamheter för nyanlända och asylsökande. Projekten genomfördes ofta i samverkan med huvudmännen för de boenden där målgruppen blivit placerade. Det kunde handla om att få prova på olika idrotter för att skapa en väg in i idrottsrörelsen, eller att föreningar öppnade upp för deltagande i den ordinarie verksamheten i befintliga träningsgrupper eller lag. Projektbidragen har använts för att täcka kostnader för till exempel hall- och lokalhyra, idrottsutrustning, ledararvoden, transporter, förtäring och utbildning. I tabell 1 redovisas statistik om de IF-projekt som beviljats medel 2015–2018.

Tabell 1. Verksamhet i genomförda IF-projekt för nyanlända och asylsökande, 2015–2018. Antal om ej annat anges.

	2015*	2016	2017	2018	2015–2018
Beviljade medel till IF-projekt (MSEK)	5,6	34,9	21,1	20	81,7
IF-projekt	254	1 109	936	941	3 240
Unika IF**	249	966	803	755	2 773
Unika kommuner	115	262	231	207	279
Unika idrotter (SF)***	37	41	53	54	62
Samverkan med flyktingboenden/enheter	260	1 910	1 233	818	4 221
Deltagartillfällen****	25 000	300 000	400 000	315 000	1 040 000
Unika deltagare	(saknas)	150 000	125 000	(saknas)	275 000

Deltagartillfällen och unika deltagare bygger på uppskattade antal och är här avrundade.

* Verksamhet kom igång först under slutet av året.

** Avser antal olika idrottsföreningar som beviljades projektmedel. Totalsumman för 2015–2018 tar inte hänsyn till om samma förening har beviljats projektmedel flera olika år.

*** Avser antal olika idrotter (specialidrottsförbund, vilka är 71 till antalet) som var representerade bland IF-projekten. Siffrorna är osäkra då en förening kan vara medlem i flera specialidrottsförbund och det ofta saknas uppgift om vilken idrott som varit i fokus i projektet.

**** Avser inte unika deltagare. Om samma person deltar vid tre olika aktivitetstillfällen räknas detta som tre deltagartillfällen.

Det är osäkert hur ålders- och könsfördelningen ser ut bland de redovisade deltagarna. En uppskattning har gjorts utifrån de unika deltagare som redovisats. Majoriteten av dessa var mellan 13 och 25 år och andelen pojkar/män troligen 70–80 procent. Fotboll är den i särklass vanligaste idrotten bland de 62 idrotter (specialidrottsförbund) och 2 773 föreningar som genomförde projekten. Cirka 39 procent av projekten genomfördes av fotbollsföreningar. Efter fotbollen var de vanligaste idrotterna basket, ridsport och boxning, som tillsammans stod för cirka 12 procent av projekten.

Notera att alla siffror i tabell 1 är förknippade med en varierande grad av osäkerhet. Detta beror till stor del på att det före 2018 inte fanns något gemensamt ärendehanteringssystem för idrott för nyanlända. Flera av siffrorna bygger också på uppskattningar som aggregerats.

Samordnade insatser, utbildning och samverkan

Efter den mest intensiva perioden under hösten 2015 minskade flyktingmottagandet och de nyanlända flyttade successivt från Migrationsverkets och kommunernas olika boendeformer. Att nå ut till målgruppen blev därmed en växande utmaning. Det föranledde att distrikten fick en större roll i att ta initiativ till och samordna insatser, som ofta gick ut på att skapa olika mötesplatser och

forum där målgruppen och idrottsföreningar kunde mötas. De förlades ofta till stadsdelar och bostadsområden där föreningsidrotten är relativt svagt etablerad. Eftersom distrikten fick stå för kostnaderna för dessa projekt, inte idrottsföreningar med hjälp av projektbidrag, minskade andelen distriktsmedel till IF-projekt efter 2016 (se tabell 1).

Det minskande antalet nyanlända gav föreningar och distrikt ökade möjligheter att fokusera på långsiktighet och föreningsutveckling. Ett sätt för distrikten att arbeta med detta har varit genom bildnings- och utbildningsverksamhet, med ambitionen att skapa idrottsföreningar som agerar inkluderande i olika avseenden. Samtliga distrikt har även i varierande utsträckning satsat på intern kompetensutveckling för personal och förtroendevalda inom områden som migration, integration och normkritik. I tabell 2 redovisas den bildnings- och utbildningsverksamhet som genomförts under distriktens försorg och inom ramen för satsningen 2016–2018.¹⁷⁴

Tabell 2. Genomförd bildnings- och utbildningsverksamhet, 2016–2018. Antal.

	2016	2017	2018	Totalt 2016–2018
Arrangemang*	807	737	581	2 125
Utbildningstimmar**	6 823	7 116	6 122	20 207
Deltagare/publik***	9 661	7 018	10 083	26 762

* Avser totalt antal arrangemang inom SISU Idrottsutbildarnas verksamhetsformer: Lärgrupp, Kurs, Lärande för barn, Processarbete, Föreläsning och Kulturarrangemang.

** Utbildningstimmar avser verksamhetsformerna: Lärgrupp, Kurs, Lärande för barn och Processarbete.

*** Deltagare avser verksamhetsformerna: Lärgrupp, Kurs, Lärande för barn och Processarbete. Publik bygger delvis på uppskattade antal och avser endast verksamhetsformerna: Föreläsning och Kulturarrangemang.

Källa: SISU Idrottsutbildarna

Överlag har distrikten sedan 2015 satsat på att samverka med andra samhällsaktörer på lokal och regional nivå. Med tiden har de etablerat allt fler sådana kontakter och tagit plats i olika forum och nätverk för flerpartssamverkan. Olika kommunala förvaltningar och verksamheter, landsting, regioner, länsstyrelser, Migrationsverket, Arbetsförmedlingen, och civilsamhällesorganisationer, såsom Rädda Barnen, Röda korset och Svenska kyrkan, är exempel på återkommande samverkansparter för distrikten.

¹⁷⁴ Underlag för 2015 saknas.

Storstadssatsningen

Under 2016 gjordes ett analysarbete av satsningen så långt, vilket utmynnade i att Riksidrottsstyrelsen antog delvis nya principer för den fortsatta verksamheten. Den viktigaste förändringen var lanseringen av den så kallade storstadssatsningen. Många nyanlända hade valt att bosätta sig i storstäder, i områden där förutsättningarna för idrott var särskilt svaga. Riksidrottsstyrelsen fördelade därför tio miljoner kronor årligen under 2016–2018 till fyra distrikt, för att nå och möta invånarna i dessa områden.¹⁷⁵

I stor utsträckning har dessa medel använts till personella resurser, som möjliggjort för distrikten att fysiskt närvara i idrottssvaga och socioekonomiskt utmanade områden. De fyra distrikten har arbetat på delvis olika sätt för att kompensera för bristen på föreningsidrott och stimulera tillväxten av densamma, men utrymmet medger inte en rättvis återgivning av arbetet. I en internrapport om storstadssatsningen som distriktet i Örebro gjorde 2017 identifieras dock tre perspektiv som varit bärande i alla fyra satsningar:

- **Att idrottslig prestation varit underordnad den ”sociala dimensionen”.**
- Att en förankring av verksamheten i bostadsområdet och involvering av invånarna som deltagare, ledare och bärare av verksamhet är viktiga framgångsfaktorer.
- Att det krävs långsiktiga och uthålliga insatser för att lyckas.

Sammanfattningsvis konstaterar rapportskrivarna att arbetet till stor del handlar om **”empowerment” (egenmakt) av unga människor, med idrott som motor.**¹⁷⁶

De aktiviteter som sedan 2016 arrangerats inom ramen för storstadssatsningen har innehållit uppskattningsvis cirka 400 000 deltagartillfällen. Därutöver har många, framför allt unga, från områdena rekryterats och utbildats för ledaruppdrag.

¹⁷⁵ Dessa var Skånes idrottsförbund, Stockholms idrottsförbund, Södermanlands idrottsförbund och Västsvenska idrottsförbundet (som 2018 övergick i Västra Götalands idrottsförbund); Riksidrottsförbundet (2015). Styrelseprotokoll 2016-08-31. Bilaga till utlåtande 3a, s. 3.

¹⁷⁶ Hersan, D. m.fl. (2017). *Föreningsidrott och utanförskapet*. Intern RF-rapport.

Från och med 2017 anslag regeringen 14 miljoner kronor årligen till Riksidrottsförbundet, som en del av sitt reformprogram för minskad segregation.¹⁷⁷ Med inspiration från storstadssatsningen har pengarna använts för att bygga upp likartad verksamhet i liknande bostadsområden även i andra distrikt. Riksidrottsförbundet har också anordnat studiebesök och träffar för erfarenhetsutbyten, och tagit fram en rapport för att sprida lärdomar från storstadssatsningen mellan distrikten.¹⁷⁸

En utmaning att mäta, följa upp och beforska

Intern uppföljning

När satsningen *Idrott för nyanlända och asylsökande* drog igång 2015 fanns inget gemensamt ärendehanteringssystem för distriktens bidragshantering. Samtidigt fanns ett tydligt önskemål från Socialdepartementet om redovisning av verksamheten i kvantitativa termer. Distrikten ålades därför att samla in och rapportera vissa uppgifter om de IF-projekt de beviljat medel, bland annat antal genomförda aktiviteter, antal aktiva deltagare (uppdelat på kön och åldersgrupper), antal deltagande ledare och antal flyktingboenden/-enheter idrottsföreningarna samarbetat med i projekten. En del av de uppgifter som samlats in redovisas i tabell 1 (se ovan). Förutom att det råder viss osäkerhet kring uppgifternas tillförlitlighet, inte minst därför att de i många fall bygger på uppskattade siffror, bör ytterligare några påpekanden göras.

För det första omfattar siffrorna alla deltagare i en redovisad aktivitet, inte bara de som utgör satsningens målgrupp. Att det inte skett någon särskiljning av grupperna *nyanlända, personer på flykt* eller *redan aktiva i föreningen* har en redovisningsteknisk och etisk orsak. En viktig del i ett inkluderingsarbete innebär att vara försiktig med att sätta etiketter på människor och särskilja personer åt. En sådan **uppdelning kan skapa ett ”vi” och ”dem” och en ojämlig maktordning mellan grupperna, där ”vi” utgör normen. Statistiken visar alltså inte med säkerhet i vilken omfattning målgrupperna har deltagit.** Den ger i bästa fall en grov fingervisning om verksamhetens volym, men säger lite om dess innehåll eller kvalitet.

¹⁷⁷ Satsningen *Idrott i segregerade områden* presenteras i budgetpropositionen som "[...] insatser för att möjliggöra fler idrotts- och ungdomsledare i socialt utsatta områden. För att skapa varaktighet och självförsörjning av ledare är avsikten att erbjuda de boende utbildning i föreningskunskap och ledarutveckling. En förutsättning för framgång är idrottsrörelsens engagemang på olika nivåer och medel har därför föreslagits för särskilt detta ändamål." Prop. 2016/17:1 s. 44.

¹⁷⁸ Hersan, D. m.fl. (2017).

Distrikten har årligen åiterrapporterat till Riksidrottsförbundet om hur arbetet svarat till beslutade principer för satsningen, hur det bidragit till idrottsrörelsens *Strategi 2025*, vilka utmaningar de stött på, upplevda framgångsfaktorer med mera. Denna redogörelse har tillsammans med statistiken om IF-projekten utgjort grunden för Riksidrottsförbundets åiterrapport till Socialdepartementet. För det andra är det värt att poängtera att distrikten, utöver de statliga medlen via Riksidrottsförbundet, i många fall haft ytterligare finansiering från landsting och kommuner för olika integrationsinsatser. Då även dessa medel i praktiken många gånger använts till samordnade insatser, har redovisning av genomförd verksamhet specificerad på olika finansieringskällor varit svår att göra.

Extern uppföljning och forskning

För att få ökad kunskap om distriktens arbete har Riksidrottsförbundet anlitat Andreas Linderyd, doktorand vid Ersta Sköndal Bräcke högskola. Han har gjort en extern läsning av de rapporter som distrikten sänt in till Riksidrottsförbundet, i syfte att utröna hur dessa har tolkat satsningen och urskilja generella mönster.¹⁷⁹ Han har även intervjuat representanter för distrikten och Riksidrottsförbundet/SISU, för att upptäcka vilka möjligheter och svårigheter arbetet med satsningen har skapat.¹⁸⁰ Båda dessa rapporter ger en fördjupning av distriktens redovisningar. Riksidrottsförbundet har även valt att 2016–2018 medverka i den webbenkät som företaget Invandrarindex årligen genomför. Avsikten är att fånga nyanländas erfarenheter av att idrotta.¹⁸¹

Det fanns även ett behov av ökad kunskap inom området integration och idrott kopplad till den satsning som görs, inte minst ur ett organisations- och målgruppsperspektiv. Riksidrottsförbundet gav Institutet för personal- och företagsutveckling i uppdrag att studera lokala idrottsföreningars arbete med nyanlända och deras erfarenheter och lärdomar.¹⁸² I ett av Riksidrottsförbundets delfinansierat arbete genomför Mångkulturellt centrum ett forskningsprojekt som tittar på Stockholms storstadssatsning. Studien behandlar frågor om hur struktur, arbetssätt och samverkan mellan olika aktörer ser ut inom ramen för satsningen, där målet är att skapa ett hållbart föreningsliv.¹⁸³ Karlstad universitet utför, på

¹⁷⁹ Linderyd, A. (2017). *Från aktivering till inkludering*. Intern RF-rapport.

¹⁸⁰ Linderyd, A. (2018). *Idrott för nyanlända 2015–2018*. Intern RF-rapport.

¹⁸¹ Se vidare www.invandrarindex.se.

¹⁸² Mohlin, F. Opublicerat manuskript.

¹⁸³ Edström, N. Opublicerat manuskript.

uppdrag av Riksidrottsförbundet, dessutom en studie om nyanlända barn och ungdomars upplevelser av och uppfattningar om föreningsidrotten.¹⁸⁴

Nedan redogör vi för hur *Idrott för nyanlända och asylsökande* har nått målgruppen samt trender, framgångsfaktorer och utmaningar kopplade till idrottsrörelsens arbete. Förutom nyss nämnda rapporter och underlag grundar sig framställningen även på två workshops med representanter från Riksidrottsförbundet, distriktidrottscheferna samt dess koordinatörer.

Vilka effekter har satsningen på nyanlända och asylsökande fått?

Framflyttade positioner

De konkreta effekterna av satsningen på *Idrott för nyanlända och asylsökande* är svåra att särskilja från vad som skett till följd av inkluderingsresan och hela arbetet med *Strategi 2025*. Att dessa processer konkretiserat och förstärkt varandra tycks dock stå klart. På riks- och distriktsledningsnivå finns en samsyn kring vikten av att integrationsfrågor nu kommit högre upp på dagordningen. De har också blivit en mer naturlig del av verksamheten de senaste åren. Ledningsrepresentanterna ser även att positionerna flyttats fram när det gäller externa aktörers bild av idrottsrörelsens roll i integrationsarbetet, något som en relativt omfattande och positivt vinklad mediebevakning troligen har medverkat till.¹⁸⁵ Detta har exempelvis bidragit till att distrikten välkomnats i för dem nya kommunala och regionala forum för strategisk samverkan, vilket i sin tur bland annat lett till att de involverats i olika projekt.

Många röster inom Riksidrottsförbundet, både centralt och regionalt, talar om en utveckling som inleddes 2015, där idrottsrörelsens aktörer på olika nivåer blivit alltmer medvetna, kompetenta och strategiska i arbete kopplat till mångfald och inkludering. Mer påtagligt tar sig detta bland annat uttryck i ett mer medvetet språkbruk och val av metoder och arbetssätt. Det har även skett en fokusförskjutning i vad som betraktas som problem, från individnivå till organisations- och samhällsnivå. En stor del av de insatser som gjordes i början av satsningen skulle kunna beskrivas som en *aktivering* av målgruppen. Det kunde till exempel handla om att öppna upp en hall och ordna med utrustning, så att personer på ett asylboende skulle ha något att göra i väntan på vidare besked. Den typen av

¹⁸⁴ Kougioumtzis, K. m.fl. Opublicerat manuskript.

¹⁸⁵ En medieanalys som Riksidrottsförbundet lät Retriever genomföra visar att medias rapportering om **idrottens roll i integrationsdebatten i stort har "genomsyrats av en positiv anda"**. Retriever (2017). *Idrottens roll i integrationsdebatten: 1 januari 2015–30 juni 2017*. Intern RF-rapport.

verksamhet saknar en egentlig koppling till föreningarnas ordinarie verksamhet. Under senare tid har distrikten därför utmanat föreningarna att gå mer på djupet och ta ställning till varför de vill göra en insats, vad de vill åstadkomma på kort respektive lång sikt och hur de kan utveckla sin verksamhet utifrån ambitionen att skapa en förening som verkligen *inkluderar alla*.

Satsningen har nått ut brett – men rättvist?

Deltagare

Redovisade siffror i tabell 1 visar på en omfattande verksamhet i genomförda IF-projekt sedan hösten 2015. Det är dock svårt att värdera omfattningen i förhållande till de medel som disponerats. De enda uttalade kvantitativa målen är Riksidrottsstyrelsens: att nå ut till 200 000 nyanlända aktiva och 6 000 föreningar under 2015–2018.¹⁸⁶ Tabell 1 antyder att antalet föreningar blev långt färre (2 773 stycken), medan antalet unika deltagare troligen översteg målet (cirka 275 000 under de två år uppgifter finns tillgängliga för, 2016 och 2017). Som vi tidigare nämnt ingår även personer utanför målgruppen i antalet redovisade deltagare, vilket gör måluppfyllelsen omöjlig att utvärdera med säkerhet.

Andelen pojkar/män bland de unika deltagarna i föreningarnas aktiviteter var uppskattningsvis mellan 70 och 80 procent (tabell 1). Denna fördelning kan framstå som skev, men bör ses i ljuset av att pojkar/män varit överrepresenterade bland de människor som sökt asyl i Sverige de senaste åren. Till exempel var 70 procent av de cirka 163 000 personer som ansökte om asyl 2015 pojkar/män. I åldersspannet 13–24 (där också majoriteten av föreningsaktiviteternas deltagare finns) var andelen ännu högre; 81 procent.¹⁸⁷

Ett annat sätt att få en uppfattning om hur idrottsrörelsen nått målgruppen är med hjälp av tidigare nämnda Invandrarindex.¹⁸⁸ Totalt svarade 3 430 nyanlända på frågor om idrottsdeltagande via en webbenkät, i samband med undervisning i svenska för invandrare (SFI) eller gymnasieprogrammet Språkinträdning. Av dessa uppgav 77 procent av ungdomarna och 60 procent av de vuxna att de idrottat sedan de kom till Sverige. Av tabell 3 framgår att en högre andel män än kvinnor svarat **Ja** på frågor om de har idrottat i Sverige, varit aktiva som till exempel ledare

¹⁸⁶ Riksidrottsförbundet (2015). Styrelseprotokoll 2016-08-31. Bilaga till utlåtande 3a, s. 6.

¹⁸⁷ Migrationsverket (2015). *Inkomna ansökningar om asyl, 2015*.

¹⁸⁸ Se vidare www.invandrarindex.se (2019-02-15). De uppgifter som redovisas här finns inte publicerade i rapportform.

och tränare eller är medlemmar i en idrottsförening. Samtidigt visade många inaktiva kvinnor ett intresse för att bli aktiv eller medlem.

Tabell 3. Enkät svar från 927 ungdomar (95 % var 16–19 år, 75 % var pojkar) år 2017, och 2 503 vuxna (54 % män) 2016 och 2017. Procent.

Grupp	Svarsalternativ	Idrottat i Sverige*		Varit aktiv som ledare, tränare etc.**		Är medlem i idrottsförening***	
		Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ungdomar	Ja	68	79	20	28	14	37
	Nej, men intresserad	20	18	33	44	19	21
	Nej, inte intresserad	12	2	46	28	–	–
	Nej	–	–	–	–	58	33
	Vet inte	–	–	–	–	9	10
Vuxna	Ja	47	70	12	21	11	18
	Nej, men intresserad	38	24	34	42	14	21
	Nej, inte intresserad	15	6	55	36	–	–
	Nej	–	–	–	–	68	55
	Vet inte	–	–	–	–	7	5

* Fråga: *Har du idrottat här i Sverige?* Svarsalternativ: *Ja, jag har provat idrotta, men endast en eller ett fåtal gånger; Ja, jag har idrottat flera gånger* (dessa två svarsalternativ har slagits ihop och redovisas som *Ja*); *Nej, men jag är intresserad av att idrotta; Nej, och jag är inte intresserad av att idrotta. Vet inte* var inte ett svarsalternativ. Inget internt bortfall. Notera att idrottandet här varken är begränsat till de statsfinansierade IF-projekten eller till föreningsidrott i stort.

** Fråga: *Har du varit aktiv inom idrotten som ledare, tränare, styrelseledamot eller liknande sedan du kom till Sverige?* Svarsalternativ: *Ja, vid ett eller ett fåtal tillfällen; Ja, jag är regelbundet aktiv ledare, tränare eller styrelseledamot inom idrott* (dessa två svarsalternativ har slagits ihop och redovisas som *Ja*); *Nej, men jag är intresserad av att vara det; Nej, och jag är inte intresserad av att vara det. Vet inte* var inte ett svarsalternativ. Internt bortfall: 13 ungdomar och 41 vuxna.

*** Fråga: *Är du med i någon av följande föreningar (...) Idrottsförening?* Svarsalternativ: *Ja; Nej, men skulle vilja bli medlem* (redovisas som *Nej, men intresserad*); *Nej; Vet inte*. Internt bortfall: 141 ungdomar och 372 vuxna.

Källa: Invandrarindex/RF

Sammantaget indikerar siffrorna i tabell 3 att idrottsrörelsen når många nyanlända, men att det finns mer att göra för att fånga upp intresserade. Idrottsrörelsen är dessutom mer framgångsrik i att nå nyanlända män än nyanlända kvinnor.

Spridning på kommunal nivå

I Riksidrottsstyrelsens mål med *Idrott för nyanlända och asylsökande* ingick att nå ut till samtliga kommuner under 2015–2018, då regeringen understruktivit viken av verksamhet i hela landet. Som framgår av tabell 1 blev idrottsföreningar i 279 olika kommuner tilldelade projektbidrag, vilket innebär att de i 11 kommuner blev utan. Riksidrottsförbundets analyser av vilken mängd medel som betalats ut till idrottsföreningar i olika kommuner visar också på vissa snedvridningar. Kommuner där föreningar relativt sett beviljats stora medel per nyanländ, har i

genomsnitt få nyanlända per capita.¹⁸⁹ Dessa kommuner är också i genomsnitt relativt socioekonomiskt starka.¹⁹⁰ Slutligen är det tydligt att kommuner där föreningar beviljats stora medel per nyanländ också är kommuner vars föreningar i hög utsträckning tar del av andra statliga idrottsstödformer i förhållande till folkmängd. Det gäller i synnerhet Idrottslyftet och i mindre utsträckning även det statliga lokala aktivitetsstödet (LOK-stöd) respektive utbildningstimmar inom ramen för SISU Idrottsutbildarnas verksamhet.

Svårigheten i att fördela medel på bästa sätt är också något distrikten rapporterat om. Till att börja med måste det finnas idrottsföreningar som är intresserade av att genomföra något, därtill måste ansökan hålla tillräcklig kvalitet. Om det kommer många och bra ansökningar från föreningar i en kommun, men få och mindre bra från föreningar i en annan – hur fördelar man då medel rättvist? Samma dilemma kan också uppstå mellan till exempel olika idrotter, små och stora föreningar eller landsbygds- och tätortsföreningar.

Distrikten har anammat två huvudsakliga strategier för att möta denna problematik. För det första har distrikten inte begränsat sig till att handlägga inkomna ansökningar. De har även arbetat uppsökande, rådgivande och stöttande gentemot föreningarna. En del i detta har varit att underlätta för föreningarna rent administrativt, till exempel genom att förenkla ansökningsförfarandet. För det andra har distrikten själva tagit initiativ till och samordnat insatser (ofta i samverkan med idrottsföreningar), företrädesvis i områden där föreningsidrotten inte förmått tillgodose behoven. Storstadssatsningen kan också ses som en respons på insikten att medlen inte fullt ut kom till användning där de behövdes mest. När man värderar resultaten av hur insatser och medel för ***Idrott för nyanlända och asylsökande*** nått ut är det alltså viktigt att ha i åtanke att siffrorna avser fördelning av föreningsbidrag, vilka endast är en del av alla insatser som gjorts för målgruppen i olika kommuner och idrottsföreningar.

Ny personal och kompetens på distrikten

En mer informell och dialogbaserad relation till föreningarna är en framgångsfaktor, enligt distrikten. Förutom att underlätta för föreningarna har det gett distriktspersonal god överblick över, och möjlighet att samordna, olika projekt. Vidare betonas betydelsen av distriktens koordinatorkfunktion, som kommit att

¹⁸⁹ Avser antal inskrivna i Migrationsverkets mottagningssystem på kommunnivå per 2016-01-01. Migrationsverket (2016). *Personer boende i Migrationsverkets mottagningssystem*.

¹⁹⁰ De socioekonomiska variabler som använts är Medelinkomst 2016 och Ekonomisk utsatthet barn 0–17 år 2017 (källa: SCB) samt Antal dagar med ersättning 2017 (källa: Försäkringskassan).

utgöra ett kunskapsnav och stöd till idrottskonsulenterna, men också skapat ”en väg in” för externa samverkande aktörer. Överlag har den personal som anställts inom satsningen tillfört ny och viktig kompetens på distrikten. Personal som rekryterats i storstadssatsningen har dessutom ofta haft en personlig koppling till det geografiska område de arbetat i, och kunnat bidra med sedan tidigare etablerade kontakter samt haft kännedom om och förståelse för de lokala förhållandena.

Distriktens ledningspersonal ser att fortsatt intern kompetensutveckling för personal och förtroendevalda är nödvändig för att få alla involverade i frågorna och motverka den tendens till stuprörsprägel som arbetet fått på vissa håll. En utmaning framöver är att förmå fler föreningar att engagera sig i mångfalds- och inkluderingsarbetet, och för detta krävs fortsatta bildnings-, utbildnings- och utvecklingsinsatser. En annan stor utmaning är att få flickor och kvinnor att delta i samma utsträckning som pojkar och män. Här finns i satsningen flera goda exempel på metoder och arbetssätt som är värda att bygga vidare på.

Med tillit som röd tråd

Staten och idrottsrörelsen har en lång tradition av att möta varandras intressen. Idrotten bedrivs visserligen för sin egen skull, men också för de mervärden den ger samhället. Det ligger i statens intresse att stötta detta. På senare år har staten ställt högre krav på Riksidrottsförbundet när det gäller uppföljning och återrapportering. Detta avspeglas bland annat i regeringens riktlinjer för Riksidrottsförbundets återrapportering och i Centrum för idrottsforskningens årliga uppdrag att följa upp statens stöd till idrotten. De senaste åren har även det statliga idrottsstödet ökat (se tabell 4), främst för anslagsposter som avser specifika satsningar.

Tabell 4. Statens stöd till idrotten 2014–2019 (MSEK).

Anslagspost	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1. Etablering (ram)	–	52	84	64	64	64
3. Bidrag till internationellt samarbete m.m. (ram)*	1,1	1	2,9	9,1	1,6	21,7
4. Insatser mot dopning (ram)	26,3	26,3	30	32	35	35
5. Bidrag till idrottsforskning (ram)	16	16	18	19	20	20
6. Bidrag till specialidrott inom gymnasieskolan (ram)	41,6	41,9	41,9	43	43	43
7. Särskild satsning på idrott och motion (ram)**	500	500	550	564	569	569
9. Verksamhet av gemensam natur inom idrottsrörelsen samt bidrag till lokal barn- och ungdomsverksamhet (ram)	1 120,5	1 120,4	1 196,0	1 204,2	1 221,7	1 221,6
Totalt	1 705,5	1 757,8	1 922,8	1 935,3	1 954,3	1 974,3

* Notera att ökningen i anslagspost 3 för 2019 utgörs av en särskild satsning på äldres idrottande (20 MSEK).

** Notera att ökningen i anslagspost 7 under 2017–2019 har utgjorts av de särskilda satsningarna *Idrott i segregerade områden* (14 MSEK/år 2017–2019) och *Samling för daglig rörelse* (30 MSEK/år 2018–2019).

Källa: Regleringsbrev, utgiftsområde 13.1, www.esv.se

Idrottsrörelsen förväntas i allt högre grad bidra till samhället genom verksamhet som både har ett egenvärde och en potential att möta samhällsutmaningar. Inom ramen för dessa insatser har främst distrikten, men även de nationella organisationerna (RF/SISU), haft möjlighet att anställa personer med särskild kompetens, vilket har varit nödvändigt för att genomföra satsningarna. Som framgått tidigare har tonvikten i *Idrott för nyanlända och asylsökande* gradvis övergått från ekonomisk stöttning av föreningar till att distrikten tagit fler egna initiativ och blivit mer drivande. Tydligast har detta varit i så kallade idrottssvaga områden, där den låga föreningstätheten motiverat nytänkande vad gäller metoder och arbetsätt.

Den styrning som här tillämpats kan generellt beskrivas som mjuk och tillitsbaserad. Detta gäller såväl Riksidrottsförbundets styrning av distrikten som distriktens av idrottsföreningarna. Riksidrottsförbundet har således i liten utsträckning lagt sig i distriktens val av arbetsätt och -metoder. Riksidrottsförbundet har i stället satsat på att skapa gemensamma ramar för arbetet vad gäller syfte, värdegrund och den kunskap som ska vägleda aktörerna på alla nivåer. Även om det förstås fanns en grund för dessa ramar när satsningen startade, har innehållet fördjupats och stärkts under de knappt fyra år som förflutit sedan dess. Distrikten har dragit lärdomar av det praktiska arbetet och haft stor nytta av strategisk kompetensutveckling – kombinerat med aktivt, fortlöpande erfarenhetsutbyte och

dialog. Riksidrottsförbundet uppfattar distriktspersonalens engagemang, kreativitet och kunskap som de kanske främsta framgångsfaktorerna i arbetet, men också att förbundets tillit till personalen och det relativt stora handlingsutrymme den fått varit en förutsättning för att lyckas. Handlingsutrymmet har även tillåtit distrikten att anpassa sitt arbete efter lokala och regionala förutsättningar, och växla upp verksamheten genom att använda medel från olika finansieringskällor samlade.

Tilliten mellan distrikten och föreningarna har kunnat växa mycket tack vare att fysiska möten och dialog många gånger ersatt det mer formella ansökningsförfarandet. Den administrativa bördan som pålagts föreningarna i samband med ansökan och återrapportering har varierat mellan distrikten, men kan generellt beskrivas som relativt lätt. En poäng med detta är att minska risken att kväva det ideella engagemanget hos föreningen, där ju beviljade projektmedel ofta flerfaldigas av ideella resurser. Även i det sista ledet – i relationen till målgruppen – är tillit en avgörande faktor. Kanske särskilt i idrottssvaga och socioekonomiskt segregerade områden, där tilliten till det offentliga samhället brukar beskrivas som låg. Därifrån finns vittnesmål om hur idrottsledare släppts in och nått fram till ungdomar på ett sätt som representerar för andra offentliga aktörer sällan upplever.

De sätt på vilka *Idrott för nyanlända och asylsökande* styrts och följts upp saknar dock inte svagheter. Distriktens relativa frihet har skapat en stor variation i metoder och arbetssätt som försvårar möjligheten att sammanfatta, beskriva och följa upp verksamheten på en övergripande (riks-)nivå. De kvantitativa underlag som Riksidrottsförbundet tagit fram har också varit av varierande kvalitet. Lägg därtill den etiska problematiken i att redovisa deltagare specificerade på målgrupp. Sammantaget har detta gjort det utmanande att leverera rapporter om verksamheten till Socialdepartementet med hög detaljeringsgrad och enhetlighet avseende mått och begrepp. För Riksidrottsförbundet liksom departementet har det varit svårt att avgöra huruvida medlen används på det mest ändamålsenliga och effektiva sättet. En förmildrande omständighet i sammanhanget är dock de exceptionella förhållanden som rådde när satsningen startade. En akut situation krävde snabba insatser och det fanns inte tid att utreda, förbereda och bygga upp arbetet. Sedan dess har den administrativa delen vad gäller såväl styrning som dokumentation och uppföljning gått framåt, men här finns alltså utvecklingspotential. Det handlar om att fortsätta att stärka utbyggnaden av kunskapshöjande insatser, uppföljning och utvärdering, samt att förfina metoderna för att sprida och dra nytta av resultat och lärdomar i verksamheten.

En legitimitetsfråga från två håll

Avslutningsvis bör vi uppmärksamma den kontext i vilken Riksidrottsförbundet verkar. Satsningen på *Idrott för nyanlända och asylsökande* har medfört nya arbetssätt och en ökning av antalet anställda, såväl i distrikt som nationellt, vilket har implikationer för Riksidrottsförbundets legitimitet åt två håll.

RF-stämman är idrottsrörelsens högsta beslutande organ. Stämman väljer Riksidrottsstyrelsen att företräda specialidrottsförbunden. När Riksidrottsförbundet genomför satsningar där idrottens samhällsnytta blir framträdande, eventuellt på bekostnad av idrottens egenvärde, kan specialidrottsförbunden befara att fokus hamnar på fel saker ur ett rent idrottsligt perspektiv. Samtidigt har Riksidrottsförbundet ansvar att fördela statens stöd till idrottsrörelsen i myndighets ställe. Denna ordning förutsätter att Riksidrottsförbundet upprätthåller sin legitimitet gentemot staten genom att också ta ansvar för de idrottspolitiska målen. Det tycks stå klart att staten har hög tillit till idrotten, och ser potentialen i att kombinera idrottens egenvärde med den samhällsnytta som idrotten bidrar med.

I arbetet med *Strategi 2025* har det även blivit tydligt att den typ av nytänkande som präglat *Idrott för nyanlända och asylsökande* är nödvändig för att dels uppnå idrottsrörelsens mål, dels statens idrottspolitiska mål. Riksidrottsförbundet behöver genom ständig dialog, både med staten och de egna medlemmarna, säkerställa att nya satsningar har legitimitet. För detta krävs också att Riksidrottsförbundet fortsätter att betona idrottsrörelsens självständighet – även inom ramen för särskilda satsningar – genom att motarbeta detaljstyrning och därmed skapa största möjliga handlingsutrymme att forma verksamheten i enlighet med idrottens *Strategi 2025*. Så länge den senare harmonierar med statens idrottspolitiska inriktning torde också denna ordning kunna tillfredsställa samtliga parter.

Referenser

Centrum för idrottsforskning (2017). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2016*. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.

Edström, N. Opublicerat manuskript.

Fagerström, M. & Nilsson, A. (2015). *Slutrapport: Projekt Etnisk mångfald inom idrotten*. Intern RF-rapport. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Förordning (1999:1177) om statsbidrag till idrottsverksamhet.

Hersan, D. & Strömberg, S. (2017). *Föreningsidrott och utanförskapet: En nulägesrapport om arbetet i Storstadssatsningen*. Intern RF-rapport.

Kougioumtzis, K., Wagnsson, S., Augustsson, J., Stråhlman, O. & Patriksson, G. Opublicerat manuskript.

Linderyd, A. (2017). *Från aktivering till inkludering: En översikt av idrott med nyanlända och asylsökande 2015–2017*. Intern RF-rapport. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Linderyd, A. (2018). *Idrott för nyanlända 2015–2018*. Intern RF-rapport. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Migrationsverket (2015). *Inkomna ansökningar om asyl, 2015*. https://www.migrationsverket.se/download/18.7c00d8e6143101d166d1aab/1485556214938/Inkomna_ansokningar_om_asyl_2015_-_Applications_for_asylum_received_2015.pdf. (Hämtad 5 april 2019.)

Migrationsverket (2016). *Personer boende i Migrationsverkets mottagningssystem*. https://www.migrationsverket.se/download/18.2d998ffc151ac38715930c3/1485556219580/Inskrivna_personer_i_Migrationsverkets_mottagningssystem.pdf. (Hämtad 5 april 2019.)

Mohlin, F. Opublicerat manuskript.

Prop. 2014/15:99. *Vårändringsbudget för 2015*.

Prop. 2015/16:47. *Extra ändringsbudget för 2015*.

Prop. 2016/17:1. *Budgetproposition för 2017 (Utgiftsområde 17: Kultur, medier, trossamfund och fritid)*.

Retriever (2017). *Idrottens roll i integrationsdebatten: 1 januari 2015–30 juni 2017*. Intern RF-rapport. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Riksidrottsförbundet (2015). *RS förslag: Strategi för svensk idrotts framtid*.

<http://www.svenskidrott.se/globalassets/svenskidrott-riksidrottsmotet/dokument/moteshandlingar/hafte-4---styrelseforslag-13.pdf?w=900&h=900>. (Hämtad 5 april 2019.)

Riksidrottsförbundet (2017). ***RS förslag: Strategisk plan 2018–2021.***

http://www.svenskidrott.se/globalassets/svenskidrott-riksidrottsmotet/dokument/moteshandlingar-2017/13.01-proposition-strategisk-plan-2018-2021_v1.1.pdf?w=900&h=900. (Hämtad 5 april 2019.)